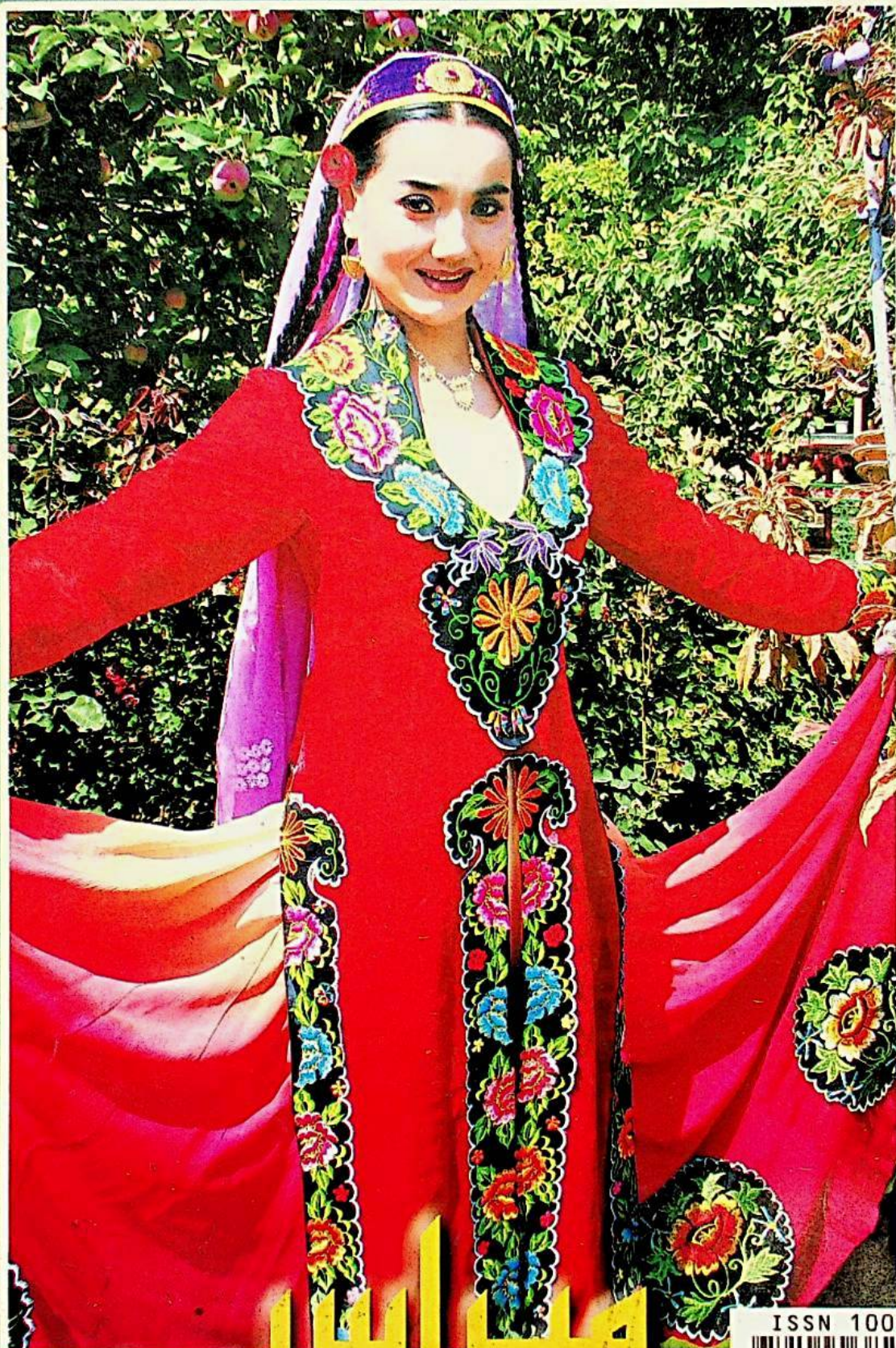

مەملىكەت بويىچە 100 نۇقتىلىق ژۇرنال
 مەملىكەتلىك سەرخىل ژۇرناللار سېپىگە كىرگەن ژۇرنال
 شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەن تۈرىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال

HERITAGE UIGHUR FOLKLITERATURE

MIRAS

美拉斯

MIRAS

6
2005

مىراس

ISSN 1004-3829 12>

9 771004 382027

شىنجاڭ لوپ قەلب ئۇيغۇر ياغاچ قول ھۆنەر - سەنئەتلىرى

شىنجاڭ لوپ قەلب ئۇيغۇر قاپاق قول ھۆنەر - سەنئەتلىرى

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىنسانىيەت ئىلىمى ئىنستىتۇتى ئىنسانىيەت ئىلىمى ئىنستىتۇتى

2005 - يىل 6 - سان

قوش ئايلىق ژۇرنال

(ئومۇمىي 92 - سان)

باش مۇھەررىر:

يۈسۈپ ئىسھاق

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:

مۇختار مۇھەممەد

جاۋابكار مۇھەررىر:

خۇرسەنئاي مەمتىمىن

تارقىتىش بۆلۈمى مۇدىرى:

ئەسقەر مەخسۇت

باشقۇرغۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر

ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات -

سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى.

تۈزگۈچى: «مىراس» ژۇرنىلى

تەھرىر بۆلۈمى.

«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى

باسما ئىشلىرى مەركىزىدە بېسىلدى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدا-

رىسىدىن تارقىتىلىدۇ.

جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى

مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ.

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەل-

گەن نومۇرى: CN65 - 1130 / I

خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1004 - 3829

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 58 - 60

باھاسى: 5.00 يۈەن

داياك

(1) ئىناقلىق - دەۋر تەرەققىياتىنىڭ تەلىپى ..... مەجىت ناسىر

ئادەت تېرىپىسى

(5) ئۇيغۇرلاردا ئوۋچىلىق ..... يۈسۈپ ئىسھاق

..... چۆچەك ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ توي ئادەتلىرى

(43) ..... مەمتىمىن ئابدۇخالىق، گۈلبېھرى سەلىم

گەپچىنىش - گەپچىزىنىش

(9) دادام ئېيتقان ھېكايىلەر ..... تەييارلىغۇچى: ئاسمىجان ئوبۇلقاسىم

(70) ئۇيغۇر «چايخانا» سى ئەنگىلىيىدە ..... ئىمىنجان ئابدۇرېھىم

ئايدىك گەپچىلەر

(19) ..... مۇھەببەت ئىسھاق

چات ئاللىكلەر ئىزدەردىكى ئۇيغۇرلار

(21) ئۇيغۇرلار يۇرتىغا زىيارەت ..... نۇشمۇۋان يائۇشېق (روسىيە)

كۈلكە - جان ئوزۇقى

(40) ..... يۇمۇرلار

مۇشتەرى بولۇڭ

زۇرئىلىمىزغا ھەر قايسى جايدىن-
لاردىكى پوچتخانىلار ۋە تەھرىر
بۆلۈمىمىز ئارقىلىق ھەرقانداق
چاغدا مۇشتەرى بولغىلى بولىدۇ.

ئەسەر ئەۋەتىڭ

ئادىرىشىمىز: ئۈرۈمچى شە-
ھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى
22-نومۇر. بۆلۈمىمىزگە ئەۋەتىل-
گەن ئەسەرلەر قايتۇرۇلمايدۇ.
ئادىرىشىڭىزنى، كىملىك نومۇردى-
ڭىزنى ئەسەر كەينىگە قوشۇپ
يېزىشىنى ئۈنتۈماڭ.

قەدەم تەشرىپ قىلىڭ

ئورنىمىز: ئۈرۈمچى شەھىرى
دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 -
نومۇر (ئاپتونوم رايونلۇق ئەدە-
بىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمە-
نىڭ 14 - قەۋىتىدە)

تېلېفون: 4554017 — 0991

پوچتا نومۇرى: 830001

主管: 新疆维吾尔自治区文学艺术界
联合会

主办: «美拉斯» 编辑部 (乌市友好南路
22号文联14层) 电话: 4554017 印刷: 新疆
日报社印务中心 发行: 乌鲁木齐邮局 订阅:
全国各地邮局 国内统一刊号: CN65-1130/I
国外统一刊号: ISSN1004-3829 邮编:
830001 代号: 58-60 定价: 5.00元

ساقلىتىڭ - شائىلىتىڭ

ئوردا رېتسىپلىرى ..... ھاپىز نىياز (49)

شائىر گۈزلىنىڭ پىزىقى، باشقا

دوستلۇق ۋە بايلىق ..... قەيسەر ئابلىكەم تەرجىمىسى (61)
ئاپام شۇنداق دېگەن ..... (74)

ئالەم بىزنىڭ ئالدىمىز سېنىڭكى

ئىما - ئىشارەت تىلىنىڭ بېشارەت بېرىش رولىدىن تۇرمۇش ئادەتلىرىد-
ىمىزگە نەزەر ..... تۇردى مۇھەممەد (63)

بىزنىڭ بىزنىڭلىرىمىز

گۈلجامال ..... (65)

ئاتلار سۆزى

ماقال - تەمسىللەر ..... توپلىغۇچى: ئا. ئى باھاۋۇدۇن تارىخ (73)

ئادىلنىڭ قىزلىقى ئادىلنىڭ

ھۈنەرلىك كىشى خار بولماس ..... (75)

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەر:

تەھرىراتىمىز «مىراس» ژۇرنىلىنىڭ 1998 - يىللىق سانلىرىدىن
2004 - يىللىق سانلىرىغىچە توپلام قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

سېتىۋالغۇچىلارنىڭ بىز بىلەن ئالاقىلىشىشىنى قىزغىن قارشى ئال-
مىز. يەككە باھاسى 35 يۈەن، توپ باھاسى 30 يۈەن.

ئالاقىلاشقۇچىلار: ئەسقەر مەخسۇت، خۇرسەنئاي مەمتىمىن

تېلېفون: 8914609, 8177315, 4554017 (0991)

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: خانىش ھاپىز لايىھىلىگەن ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ مىللىي كىيىمى

پولات ئابدۇكېرىم خوجا فوتوسى

ئىناقلىق - دەۋر تەرەققىياتىنىڭ تەلىپى

مىجىت ناسىر

M
I
R
A
S

يېڭى دەۋرگە كىرىش مۇساپىمىزنىڭ تېزلىشىشىگە ئەگەشپ قايىتىدىن قۇرۇلۇۋاتقان تۇرمۇش، ئىجتىمائىي قاتلام، ئەخلاق ئەندىزىسى قاتارلىق نازۇك مەسىلىلەرمىزگە بۈگۈنكى زامانىۋى دۇنيانىڭ كۆزى بىلەن قارايدىغان بولساق، ئۇنىڭ رەڭگارەڭ ئىكەنلىكىنى، ئىلگىرى ئېرىشكەنلىرىمىز ۋە يوقاتقانلىرىمىزنىڭ روھىيەت دالايىد-مىزدا ناھايىتى كۆپ بوشلۇقنى ئىگىلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز. دېمەك، ئىجتىمائىيىتىمىزنىڭ بىر تەرىپىدە تۇرۇۋاتقان مەۋجۇتلۇقىمىز بىلەن يەنە بىر قۇتۇبىدا تۇرۇۋاتقان ئىناقلىق مەسىلىلەرىمىز بىزنى يېقىن كەلگۈسىدە مۇشۇ ھەقتە ئاچچىق ئويلىنىشقا ئېلىپ بارىدۇ، يېڭى زا-ماندىكى ئىناقلىق مەسىلىسى دەۋرنىڭ تەلىپى، جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجى، كىشىلىك ھاياتنىڭ زۆرۈرىيىتى ھەم بىزنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان قۇرۇپ چىقىۋاتقان روھىيەت ئەندىزىمىزنىڭ داۋامى سۈپىتىدە شەرھلەنگەن ۋاقىتتا يېڭى زاماندىكى مەۋجۇت مەسىلىلەرىمىزنىڭ جاۋابىغا ئېرىشە-شىمىز مۇمكىن. مەنىۋى ئىزچىللىقىمىزنى ساقلاش، ئىقتى-سادى ئەۋزەللىكىمىزنى جارى قىلدۇرۇش، شۇنداقلا تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئىشلىرىمىزنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈ-چۈن ئومۇميۈزلۈك ئىناق بولغان پىسخىك كەيپىيات بەرپا قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. دەۋر روھىنى ۋە كەلگۈسى

كىشىلىك ھاياتتا ياشلىق ئەڭ سەمەرىلىك، ئەڭ سۆ-يۈملۈك بىر دەۋردۇر. ياشلىقنىڭ گۈزەل لەھزىسى ھايا-جانلىق، روھلۇق، مۇھەببەتلىك بولىدۇ. دۇنيادىكى جە-مىكى گۈزەللىك ياشلىقنىڭ زىياسى بىلەن پىنھان دەققە-لەردە پىچىرلىشىپ تۇرىدۇ. ياشلىقتىكى بىغۇبار قەلبەلەر دۇنيا زىددىيەتلىرىنى ئانچە ئېتىبارغا ئالماستىنلا پارلاق كەلگۈسىگە نەلپۈنىدۇ. ياشلار ئۈچۈن كەلگۈسى ئەڭ سىزلىق نىگاھلار بىلەن بېزەلگەن زامان ئۇقۇمى بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۈرلۈك ئۈمىد - ئارزۇلىرى كەلگۈسىنىڭ نۇرىغا چۆمۈلۈپ تۇرىدۇ. ياشلارنىڭ قەلبىدە غايىۋى ئورۇن تۇتۇۋاتقان ئاشۇ گۈزەل كەلگۈسى نېمىلەرگە بەكرەك موھتاج؟ ئەلۋەتتە ئىناقلىق ۋە ھەقىقەتكە موھتاج. ئە-ناقلىق ئىنسان قەلبىدىكى ئىزگۈلۈك بولۇپ، كىشىلەر ئا-رىسىدا ئىشەنچ ۋە سەمىمىي دوستلۇقنى نامايان قىلىدۇ. كۈچلۈك ھەقىقەت بىلەن يورۇتۇلغان جەمئىيەت مۇكەممەل ئاساسقا ئىگە جەمئىيەت بولۇپ، ئۇنىڭدا كەڭ - كۈشادە ئىجتىمائىي سورۇن ھازىرلانغان بولىدۇ. ئىناقلىقتىن ئىبا-رەت ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق ئەنئەنىسى ھازىرقى دۇنيادا ھەر بىر دۆلەت، ھەر بىر مىللەت، ھەر بىر ئائىلە ھەتتا ھەر بىر شەخسلەرگىچە تولمۇ قىممەتلىك كىشىلىك خىسلەت بولۇپ ئۆز ئىپادىسىنى تاپماقتا. بىزنىڭ تەدرىجىي ھالدا

يۈزلىنىشلەرنى توغرا ئانالىز قىلغان ۋاقتىمىزدا ئۆز ۋۇ- جۇدىمىزنى ۋە روھىيىتىمىزنى چىرماپ تۇرغان نادانلىق ئامىللىرىنى تەدرىجىي يۇيۇپ تاشلاپ، ئۆزلۈك روھىغا باي ياشاش ۋە تۇرمۇش مەنتىقىسىنى ئۆزلەشتۈرۈپ چە- قالايمىز. بىز ئۆتمۈشمىز ۋە ھازىرىمىز ھەققىدىكى ئاچ- چىق ساۋاقلاردىن بەلگىلىك دەرىجىدە ئىبرەت ئالالساق ۋە بۇ ھەقتە پىكرى ھاسىلاتلارنى، ئەقلىي يەكۈنلەرنى يۈزىگە ئېلىپ چىقالساق، ئىناقلىقنىڭ دەسلەپكى ئاساسىنى قۇرۇپ چىققان بولاتتۇق. دەۋرنىڭ يۈزلىنىش ماھىيىتىنى توغرا ئىگىلەپ، ئەڭ قەدىمىي شانلىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە ۋەتىنىمىز، شۇنداقلا بۈگۈنكى دۇنيانىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت، مائارىپ جەھەتلەردىكى ئىستراتېگىيىلىك ئا- لاقلىرى ھەمدە ئۇزاق مۇساپىلىق ئۇيۇشۇش ئالاھىدى- لىكلىرىنى ئۆرنەك ھەم ئەينەك قىلىپ، ئۆز رېئاللىقىمىز- نىڭ يۆنىلىش نۇقتىسىنى ئىلغار ۋە زامانىۋى قاتلاملارغا، شۇنداقلا ئائىلىق ھالدىكى ئىناقلىق مەۋقەسىگە قويۇپ يېڭى ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى يېڭىچە ئۇسۇلدا، يې- ڭىچە پىكرىي يۆنىلىشتە ھەل قىلىش چارىلىرىنى تېپىپ چىقالساق زامانىۋى دۇنيانىڭ سالاھىيەتلىك ياشاش مە- نتىقىسىنى يورۇتالغان بولىمىز. بىز ئېرىشمەكچى بولۇۋات- قان نوپۇز، ئومۇمىيۈزلۈك ئىلمىي تەرەققىيات، يۈكسەك دەرىجىدىكى ئىلمىي قاراش ھەمدە پۇختا ئاساسقا ئىگە ئىناقلىقتىن كېلىدۇ. ئىلمىي قاراش دېگىنىمىز، مەسىلىلەرگە تۇتقان پوزىتسىيە ۋە ئۇنى ھەل قىلىشقا قوللانغان چا- رە - تەدبىرلەرنىڭ ئىلمىي ياكى ئىلمىي ئەمەسلىكىنى، شۇنداقلا مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ساپاسىنى ئىپا- دلەيدىغان ئۆلچەمدۇر. زىددىيەتلىك مەسىلىلەرگە ئىلمىي ۋە توغرا قارىغاندا كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئۆتكىلى بولىدۇ، شەخسلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇ- قۇشما سىلىقلارنى ئىلمىي سۆھبەت، ئالىي-جاناب روھ ۋە ئىستىقبال ھەققىدە ئىلمىي چۈشەندۈرۈش، پىكىر ئالماش- تۇرۇش ئارقىلىق ھەل قىلىپ كەتكىلى بولىدۇ. ئومۇم- يۈزلۈك ئىناق ۋە باراۋەر جەمئىيەتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ئومۇمىي خەلقنىڭ مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈ- رۈشكە توغرا كېلىدۇ. بىلىم قۇرۇلمىسىنى يېڭىلاش ۋە مائارىپ تەربىيىسىنى كۈچەيتىش بىلەن بىرگە ئەنئەنىۋى ئەخلاق تەربىيىسىنى قانات يايدۇرۇش كېرەك. ھەقىقىي ئىناقلىق يەنە بىر تەرەپتىن ئېسىل ئەنئەنىدىن كېلىدۇ. ئەنئەنىۋى ئەخلاقنىڭ ئۇدۇم مىراسلىرى يەنىلا خەلقنىڭ ئارىسىدا ساقلانغان بولىدۇ. ئۇنى قېزىش ۋە ياخشى ئۆرنەكلەرنى ئېلىش ئۈچۈن ئاۋام خەلقىنىڭ قوينىغا قايتىپ

بىرلىكتە ئۆگىنىپ، ئىجابىي ئۆزلەشتۈرۈش كېرەك. ئېسىل ئەنئەنە خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىنى تەڭشەيدى- غان مۇۋازىنەت بولۇپ، ئۇ مىللىي ۋە ئائىلىۋى ئىناقلىقنىڭ مۇستەھكەم ئاساسدۇر. بىز ماقالىمىزنىڭ بايانىدا شەرھ- لەۋاتقان ئىناقلىق مەسىلىسى ئىنسان خاراكتېرىنى چىقىش قىلىدىغان نازۇك مەسىلە بولۇپ، ئۇ روھىي ۋە ئىجتىمائىي ئامىللارغا زىچ مۇناسىۋەتلىك رېئال مەسىلىلەرنىڭ بېرىد- دۇر. ئۇ تەنتەكلىك ۋە ناقىسلىق بىلەن ئەمەلگە ئاشمايدۇ. بۈگۈنكى دۇنيانىڭ بىرلىشىش ئىستراتېگىيىسى ئىقتىساد، سىياسەت، مەدەنىيەت ئامىللىرى بىلەن يۈزىگە چىقىرىل- ۋاتقان بولۇپ، ئۇ مەلۇم دەرىجىدە ئىشىنىش ۋە پايدا مەنپەئەت يەتكۈزۈش يولى ئارقىلىق ئىچكى مۇۋازىنەتنى تەڭشەپ تۇرماقتا. ھەرقايسى ئەل خەلقلرى ئارىسىدىكى دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلۋاتقان بۇ خىلدى- كى شەرتلىك بىرلىشىش دۇنيا تىنچلىقى ۋە تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىماقتا. مۇشۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئىناقلىق مەيلى شەرتلىك ئىناقلىق بولسۇن، مەيلى قىس- مەن ئىناقلىق بولسۇن، ئىناقلىقلا بولىدىكەن، تىنچلىق ۋە ئەمىنلىك بولىدۇ. ئىناقلىقنىڭ پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئور- تاق بولغان بىر نەچچە تۈرلۈك مۇھىم ئامىللىرى بولۇپ، ئۆزگارا ئىشىنىش، چۈشىنىش، ئۆرپ - ئادەتكە، ھېس- سە، ياتقا، ياشاش ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش، تەڭلىك ۋە بارا- ۋەرلىككە ھەقىقىي ئەمەل قىلىش ئاشۇ ئامىللارنىڭ مۇھىم تەركىبىدۇر. بىزنىڭ ئۆتكەنكى تارىخىمىزغا تەۋە بولغان ئىناقلىق ۋە ئىناقسىزلىققا ئائىت ناھايىتى مول تەجرىبە - ساۋاقلرىمىز بار. تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەش، تا- رىخنى ئەينەك قىلىش، شۇ ئارقىلىق بۈگۈنكى قەدەمنى پۇختا بېسىش يېڭى دەۋر كىشىلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى تال- لاش يولىدۇر. ھەرقانداق بىر دەۋرگە تەۋە تارىخنىڭ ئۆزىگە خاس ئىجابىيلىقى ۋە سەلبىيلىكى بولىدۇ. سەلبىي تەرەپلىرى كۆپىنچە ھاللاردا ئىناقسىزلىق، تەپىرقە ۋە ئىچكى - تاشقى نىزالار بىلەن پۈتۈلگەن بولىدۇ. ئىجابىي تەرەپلىرى بولسا ئىتتىپاقلاشقان، گۈللەنگەن، ئىلىم را- ۋاجلىنىپ، خەلق پاراۋان بولغان تەرەپلەردە مەدەنىيە سەتىرلىرى بىلەن قەلەمگە ئېلىنىدۇ. تارىخنىڭ مەيلى ئى- جابىي تەرىپى بولسۇن ياكى سەلبىي تەرىپى بولسۇن، كې- يىنكىلەر ئۈچۈن روشەن ئىبرەتلەر بار. تارىخقا نەزەر سېلىپ ھەرقانداق بىر دەۋرنىڭ ئىجتىمائىيىتىنى كۆزىتى- دىغان بولساق، خەلق ئىناق - ئىتتىپاق ۋە ئەمىن بولغان دەۋرلەردە گۈللەنگەن ۋە دەۋر بۆلگۈچ غەلبىلەرگە ئې- رشكەن، ئەكسىچە خەلق ئارىسىدا ئىناقسىزلىق يامراپ،

M
I
R
A
S

شارائتتا مۇستەقىل پىكىر قىلىش تامامەن پالەچ ھالغا چۈشۈپ قېلىپ مۇستەبىتلىك، خۇراپىلىق، چۈشكۈنلۈك، ئۈمىدسىزلىك بىر خىل ئىجتىمائىي كېسەللىككە ئايلىنىپ قالىدۇ. بىز بۈگۈنكى زاماننىڭ سىستېمىلىق تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى بۈگۈنكى زاماننىڭ ئاقىللىرىغا خاس كەڭ نەزەر بىلەن كۆزىتىلگەن ۋاقتىمىزدا، ئۆز ئومۇمىيىتىمىزنى چىقىش قىلغان ئاساستا تېخىمۇ مول تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ چىقالايمىز. تەجرىبىلەر ياخشى يەكۈنلەنگەندە ئىجتىمائىي كېسەللىرىمىزگە قويۇلغان دىئاگنوزىمىز توغرا بولۇپ چىقىدۇ. كېسەلگە دىئاگنوز توغرا ھەم ئىنچىكە قويۇلغان ۋاقتتا كېسەلنى داۋالاش ئۈنۈملۈك بولىدۇ. بىز نۆۋەتتىكى ئىناق ئىجتىمائىي جەمئىيەت بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا جەمئىيەتنىڭ ھەر تەرەپلىمە تەرەققىياتىغا ئورتاق كۆڭۈل بۆلۈپ، مەدەنىيەت، ئەخلاق، ئىقتىسادتىن ئىبارەت رېئال، قىزىق نۇقتا مەسىلىلىرىگە يېقىندىن دىققەت قىلىپ، بۇنىڭغا ئوخشاش ئۈستۈرۈلۈپ ۋە ئىقتىسادىي بازىسىغا تەۋە نەرسىلەرنىڭ توغرا يۆنىلىشتە، ئۈنۈملۈك، ئىجابىي تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ ھازىرقى مەدەنىيەت مەۋقەيىمىز مىللىي مەدەنىيەت جەمبىرىكى ئىچىدە ئۆز خاھىشىنى ئىپادىلەۋاتقان بولغاچقا، ئىگىلىك ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيات ھالقىلىرىمىز ئۆز خۇسۇسىدا ئاشۇ جەمبىرەكنى مەركەز قىلىپ ئايلىنىشى كېرەك. يېڭى دەۋردىكى ئىناقلىق كەڭ - كۆشادە، ئازادە بولۇشىنى، سەمىمىي ۋە راستچىل بولۇشىنى، ئۆزئارا مەنپەئەت

بىلمىسىزلىرى ۋە نادانلار باش كۆتۈرگەن، ئالىم - ئۆلىمالار تەقەبۇلەنگەن چاغلاردا تارىخنىڭ زاۋال پەيتلىرى باشلاندى. بىزدە «ئايىرىلغاننى ئېيىق يەر، بۆلۈنگەننى بۆرە يەر» دېگەن ناھايىتى ھېكمەتلىك ئاتىلار سۆزى بار. بىز ھەر ۋاقىت ئۆز ئەمەلىي ئەھۋالىمىزنى چىقىش قىلىپ، ئەنئەنىۋىي ئىناق بولۇپ، تۈرلۈك مەسىلىلەرگە توغرا قاراپ، مۇرىنى - مۇرىگە تىرەپ ئىقتىسادىي، مەنىۋىي، مەدەنىي خىزمەتلىرىمىزنى خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقىدەك دەرىجىدە ياخشى ئىشلەپ، ئەنئەنىۋىي - ئۆدۈملىرىمىز ئاساسىغا قۇرۇلغان، ئىتتىپاق - ئىناق، مەدەنىي بولغان ئىجتىمائىيەت بەرپا قىلىپ چىقالساق، بۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەيدىغان ئەڭ ياخشى تەپەككۈر ئۇسۇلدۇر. ئىنساننىڭ تەپەككۈر قىلىش ئۇسۇلى يېڭىلانغاندا شەيئەلەرگە بولغان تونۇشى ئۆسىدۇ. كىشىلىك قەدىر - قەدىمەتكە كۈنسېرى ئەھمىيەت بېرىدۇ. بىلىم بىلەن قەد كۆتۈرىدىغان ياخشى كەيپىياتقا قاراپ يۈزلىنىدۇ. پىسخىكا نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىلمىسىزلىك ئىنساننى جاجا ھىلىققا ئېلىپ بارىدۇ. جاھىللىق قاتىمال بولغان جەمئىيەتنى شەكىللەندۈرىدۇ. قاتىمال جەمئىيەت پىكىر بىرلىكىدىن خالىي، ئۆچمەنلىك ۋە زىددىيەت بىلەن تولغان ناچار ئىجتىمائىي ھالەتكە كىرىپ قالىدۇ. بۇ خىلدىكى ئىجتىمائىي ئىھالەت ئىناقسىزلىقنى مۇھىم بەلگە قىلغان ئاساستا بىر پۈتۈن تارىخىي دەۋرنى ھالاكەت گىردابىغا قىستايىدۇ. كىشىلەردىكى قىممەت قاراش نادانلىقتىن كېلىپ چىققان ئىجتىمائىي ۋە زىيەتتە تولمۇ چاكنىلىشىپ كېتىدۇ. بۇنداق

يەتكۈزۈشنى، ھۆرمەت ۋە غۇرۇرنى ئەلا بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ خىل سەمىمىي تەشەببۇس ھەر بىر شەخس يەنى پۇقرالار، مەمۇرلار، زىيالىيلار، ئالىملار، شۇنداقلا يۇقىرى-تۆۋەن ھەر ساھەدىكى كىشىلەرنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ۋە ئىجرا قىلىشىغا ئېرىشكەن ۋاقىتتا ئىناقلىقنىڭ ئەڭ ئېسىل مېۋىلىرى قولغا كېلىدۇ. ئىقتىسادنىڭ سىجىل ئېشىشى يۇقىرى ئىستېمالنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ، كۈنسېرى يۇقىرى ئۆزلەۋاتقان ئىستېمال - تۇرمۇش سەۋىيىسى كۆلەملەشكەن بازارلارنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە ۋە ئەلا ياشاش خاھىشنىڭ تىكلنىشىگە سەۋەبچى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە پۇل ۋە ماددىي نەرسىلەر كىشىلەرنىڭ قىممەت قارىشىغا تەسىر كۆرسىتىپ كىشىلىك مۇناسىۋەت پۇل بىلەن ئۆلچىنىدىغان خاھىش بىخلىنىپ چىقىشقا باشلايدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا شەخسچىلىك ھادىسىسى كۈچىيىپ كىشىلەردە ئۆزى ئۈچۈنلا ياشايدىغان، ئۆز مەنپەئىتىنىلا كۆزلەيدىغان، ئادەمگەرچىلىك، ئۆرپ - ئادەت، ئەخلاق، دىيانەت قاتارلىق ئەقەللىي ئىنسانىي خىسلەتلەردىمۇ گېزى كەلگەندە پۇلنىڭ كۆزىگە قارايدىغان ئىللەتلەر باش كۆتۈرىدۇ. پۇل يەنىلا ھەممىگە قادىر ئەمەس. ئۇ ئىنسانىي مۇھەببەت ۋە قەدىر - قىممەتنىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ. دەۋرىمىزدىكى پۇلغا يۈزلىنىش ھادىسىسى ئىجتىمائىيەت - مىزدىكى ۋاقىتلىق ئۆتكۈنچى بىر ھادىسە بولۇپ، دۆلەتتىمىزدە يولغا قويۇلۇۋاتقان ئەخلاق تەربىيىسى كىشىلەر قەلبىگە سىڭگەندە، خەلقىمىز ئېسىل ئەنئەنىۋى ئۇدۇە - لىرىمىزنىڭ قەدىرىگە يەتكەندە، چوقۇم بۇ خىل يېڭى ئىللەتنى تۈزىتىپ كېتەلەيدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن نۆۋەتتىكى ئەخلاق تەربىيىسىنى كۈچەيتىپ ھەم كلاسسىك پېشۋالدىرىمىزنىڭ ئىناقلىق، ئىزگۈلۈك، خەير - ئېھسان، ۋاپا - دارلىق، كۆيۈم ۋە مۇھەببەت قاتارلىق تەلىمات، تەشەببۇسلىرىنى تەكىتلەپ ۋە توغرا يۆنىلىشتە قانات يايدۇرۇپ، جەمئىيەتتىمىزدىكى ياخشى ئىش ۋە ياخشى كىشىلەرنى كۆپلەپ تونۇشتۇرۇپ باش شۇجى خۇجىنتاۋنىڭ «ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىش» ھەققىدىكى چاقىرىقى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، تېخىمۇ ياخشى ئىجتىمائىي ئۈنۈم يارىتىشىمىز زۆرۈر. ئىسلاھات - ئېچىۋېتىشنىڭ ئاساسىي تېمىسى بولغان پىلانلىق ئىگىلىكتىن بازار ئىگىلىكىگە ئۆتۈش جەريانى كىشىلەرگە پۇلنىڭ مۇھىملىقىنى تونۇتتى. پۇل ئىجابىي ئىشلارغا ئىشلىتىلگەندە ھەقىقىي قىممەتتىن تاپقان بولىدۇ. پۇل بولسا، مەكتەپ سالىغى، ئەۋلادلارنى كەلگۈسىگە ياراملىق قىلىپ تەربىيەلەپ چىقىشقا بولىدۇ. پۇل بولسا، ھەر خىل شىپاخانىلارنى

2005

قۇرغىلى، زاۋۇت - كارخانىلارنى قۇرۇپ ئىشسىز قالغانلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرغىلى بولىدۇ. پۇل بولسا، مىللىي مەدەنىيەت ۋە ئىگىلىككە ئائىت مۇئەسسەلەرنى ياخشى تەرەققىي قىلدۇرغىلى بولىدۇ، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورۇنلىرىنى قۇرۇپ يېتىم - يېسىرلارغا خەير - ئېھسان قىلغىلى بولىدۇ. مۇشۇ خىل ئىدىيىنى چىقىش قىلغاندا پۇلنىڭ ئىجتىمائىي ئۈنۈمىدىن پايدىلىنىپ يېڭى دەۋردە - كى ئىناقلىقنىڭ پۇختا ئاساسىنى بەرپا قىلىپ چىققىلى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە جەمئىيەت مېخانىزمىنىڭ سىجىل تەرەققىي قىلىشىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ. خەلقىمىز مۇشۇنداق ياخشى ۋەزىيەتنى كۆزلەپ ۋە چىڭ تۇتۇپ، ھا - لال ئەمگىكىگە تايىنىپ، ئەقىل ئىشلىتىپ پۇل تېپىشقا تۇتۇش قىلسا، بۇ ئىنتايىن ياخشى باشلىنىش ۋە ياخشى يۈزلىنىش. ھەرقانداق بىر دۆلەت ياكى مىللەتنىڭ تەرەققىي قىياتى ۋە گۈللىنىشى ئۈچۈن ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ناھايىتى مۇھىم. ئىسلاھات دېگەنلىك ياخشىلاش ۋە قايتا قۇرۇش دېگەنلىك بولۇپ، بىر دۆلەت ياكى بىر مىللەتنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە روھىي جەھەتتىكى كونا تەپەككۈر سىستېمىسىنى، يېڭى زامانىۋى يوسۇندا شەرھلەش، تەرەققىياتقا ماس ھالدا ئىجابىي ئىزغا سېلىش، پىلان ۋە بازارنى، ئەقىل ۋە ھەرىكەتنى ئىجابىي يوسۇندا ئەركىن پائالىيەت سورۇنى بىلەن تەمىن ئېتىشىنى مەقسەت قىلىدۇ. دۆلىتىمىز مۇشۇ نۇقتىنى چىقىش قىلىپ ئېلىپ بارغان ئىسلاھات تەدبىرلىرى تەرەققىياتنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيەتلىرىگە ئۇيغۇنلاشماقچىلىقىدا چوڭ ھەققەت، دېموكراتىيىنىڭ قۇدرىتىدىن خەلقىمىز ئىنتىپاقلىشىپ ئالەمشۇمۇل زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلدى. بۇنىڭدىن كۆپ كىشىلەر ياخشى نەپ ئالدى. مانا بۇ (ئىناق بولغان) بازار رىقابىتىنىڭ ۋە بىرلىككە كەلگەن تەپەككۈر ئەندىزىسىنىڭ رېئال ئىپادىلىنىشىدۇر. بىزنىڭ مائارىپچىلىرىمىز، كارخانىچىلىرىمىز، زىيالىيلىرىمىز، دېھقانلىرىمىز تەپەككۈر ئۇسۇلنى يېڭىلاپ، ئىناق ۋە ئىنتىپاق بولۇپ، ئىچكى ئۇيۇشۇش ئېنېرگىيىسىگە ئىگە كۆلەملەشكەن بازار، زامانىۋى تەپەككۈر ۋە ئەنئەنە روھىغا باي تۇرمۇش ھەمدە ئىجتىمائىيەت ئەندىزىسىنى قۇرۇپ چىقالساق، نۆۋەتتىكى دەۋر تەرەققىي ياتىنىڭ ئىناقلىققا بولغان تەلپىنى چىقىش قىلغان ئاساستا ئىش ئېلىپ بارغان بولىمىز. ئىناقلىق دۇنياۋى مەڭگۈلۈك تېما. دۆلەت، جەمئىيەت ئىناقلىق بىلەن ئەمىنلىككە ۋە تەرەققىياتقا ئېرىشەلەيدۇ.

«ئۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن»

يۈسۈپ ئىسھاق

ئۇيغۇرلاردا ئەۋەتسەنچىلىق

MIRAS

قالپاقلارنىڭ قاناتلىرى لاجىن قاناتلىرىغا ئوخشايدد-
كەن. ئوقى ئالدىغا قانداق ئاتسا، كەينىگىمۇ شۇنداق
ئۈستىلىق بىلەن ئاتىدىكەن. زۇلقەرنەين بۇلارغا ھەيران
قايتۇ ۋە «inan huzhurand» بۇلار باشقىلارغا موھتاج
بولماي، ئۆز ئوزۇقىنى ئۆزى تېپىپ يەيدىغانلار ئىكەن؛
بۇلارنىڭ قولىدىن ئوۋ قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، قاچان
خالسا، شۇ چاغدا ئېتىپ يېيەلەيدۇ» دەپتۇ» ③ دېگەن
تارىخىي ئۇچۇرنى يېزىپ قالدۇرغان. خەنزۇچە تارىخىي
خاتىرىلەردە يەنە مۇنداق مەنبەلەر بار:
... يۈەنخېنىڭ 4 - يىلى (مىلادى 809 - يىلى) ئاي
تەڭرىلى بولمىش قامۇغ بىلگە خاقان (ئاي تەڭرىدىن

قەدىمكى دەۋرلەردە ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئوۋچىلىق
ئىشلىرى ئىنتايىن كەڭ ئەۋج ئالغان، شۇنداقلا ئۇلار
ئۆزلىرىنىڭ مەرگەنلىكى، ئوۋغا تولمۇ ماھىرلىقى بىلەن
تونۇلغان. شۇڭا، 10 - ئەسىردە ئۆتكەن ئىرانلىق تا-
رىخچى ئىبن فەزلان: ئۇلارنىڭ ئاتنى چېپىپ كېتىۋېتىپ،
كۆكتە ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئۆردەكنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ
چۈشۈرگەنلىكىنى يازغان ① . مەھمۇد قەشقەرى «دد-
ۋانۇ لۇغەتت تۈرك» تە ئۇيغۇرلار «ئەڭ ئۇستى مەر-
گەنلەردۇر» ② ، دەپ يېزىش بىلەن بىرگە «...زۇل-
قەرنەين ئۇيغۇر ئېلىگە يېقىنلاشقاندا، تۈرك خاقانى
ئۇنىڭغا قارشى تۆت مىڭ ئادەم ئەۋەتكەن. ئۇلارنىڭ

تۆرلەگەن ھەممىگە ئىقتىدارلىق خاقان) ئەلچى ئەۋەتسە، مىللىتىنىڭ نامىنى بۇنىڭدىن كېيىن «شۇڭقاردەك تېز يۈرىدىغان ۋە ھۇجۇم قىلىدىغان» دېگەن مەنىنى بىلدۈردى. دىغان «回鶻» (ئۇيغۇر) دېگەن ئاتالغۇ بىلەن ئاتاشقا باشلاشنى ئۇقتۇرغان... ④

10 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئىدىقۇت ئۇيغۇر ئېلىگە كەلگەن سۇلك سۇلالىسىنىڭ ئەلچىسى ۋاك يەندېنىڭ «ئۇيغۇر ئېلىگە ساياھەت خاتىرىسى» دە «بۇ يەردە» ئولتۇراقلاشقانلار كۆپىنچە باش باھاردا ساياھەتكە چىقىدىكەن. ئۇلار توپ-توپ بولۇپ ساياھەتكە چىققاندا، ئۆزئارا مۇزىكا چېلىشىپ (كۆڭۈل ئېچىشتىن) ناھايىتى ھۇزۇر ئالدىكەن. ساياھەتكە چىققاندا ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ تۈرلۈك جانىۋارلارغا يا تارتىپ ئوق ئاتىدىكەن» ⑤ ، «بۇ تۈزلەڭلىكتە» قاراقۇش، قارچىغا، بۈركۈت ۋە گىيە قۇشى قاتارلىقلار بار ئىدى. ناھايىتى چىرايلىق ئوتلار ئۆسەتتى. ئوۋچى قۇشلىرى بۇ قۇشلارنى تۇتاتتى ۋە يەيتتى» ⑥ دەپ يازغان. بۇنىڭدىن باشقا ناھايىتى قەدىمكى دەۋرلەردىكى ئوۋچىلىق تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان قىياتاش رەسىملىرىدىنمۇ ئوۋچىلىققا باغلىنىشلىق نۇرغۇن قىممەتلىك ئۇچۇرلارغا ئېرىشىشكە بولىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇيغۇرلار قەدىمكى دەۋرلەردىن باشلاپلا قاراقۇش، قارچىغا، بۈركۈت، لىچىن قاتارلىق يىرتقۇچ قۇشلارنى قولغا كۆندۈرۈپ، جەرەن، ئارقار، توشقان، ئۆردەك، چىل، قىرغا-ۋۇل، تۈلكە... دېگەندەك ئۇچاللىق، تىنالىقلارنى ئوۋلاپ كەلگەن.

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىدە ئوۋ تۇرمۇشىغا دائىر مەزمۇنلار تېخىمۇ جانلىق، رەڭدار، ئوبرازلىق سۈرەتلەنگەن. مەسىلەن: «ئوغۇزنامە»، «چىن تۆمۈر باتۇر»، «ياچىبەگ» قاتارلىق قەھرىمانلىق ئېپوسلىرى بىلەن نۇرغۇن خەلق چۆچەك، قوشاقلىرىنى بۇنىڭغا مىسال تەرىقىسىدە كۆرسىتىش مۇمكىن.

قىسقىسى، ئۇيغۇرلار ئارىسىدا شامانىزم دەۋرىدە ئوۋچىلىق تولمۇ مۇھىم كەسىپ سۈپىتىدە قەدىرلىنىش بىلەن بىرگە ئۇ يەنە باتۇرلۇقنىڭ، تەڭرىگە تېۋىشىشنىڭ، پەم - پاراسەتنىڭ ئىپادىسى، دەپ قارالغان. شۇڭا ئۇيغۇرلار ئەينى دەۋرلەردە ئوۋغا تولمۇ ھېرىسمەن بولغان ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش كاپالەتلىرىنىڭ مۇھىم ئاساسلىرىدە.

نىڭ بىرى بولۇپ كەلگەن. ئۇيغۇرلار 744 - يىلى ئۇيغۇر ئۇرخۇن خانلىقىنى قۇرغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپ قىسمى شامانىزمغا، ئاز بىر قىسمى بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلاتتى. بىراق، بۆگۈ خاقان تاڭ سۇلالىسىنىڭ لويانگ شەھىرىدىن يانغاندا، مانى دىنىغا تېۋىنغۇچىلاردىن تۆت كىشىنىمۇ ئۆزى بىلەن بىرگە ئۇيغۇر ئېلىگە ئېلىپ كەلگەن. مانى دىنى مۇخلىسلىرىنى ئېلىپ كەلگەن كىشى خانلىقنىڭ ئەڭ ئالىي ھۆكۈمرانى - بۆگۈ خان بولغاچقا، بۇ دىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا ئانچە چوڭ توسقۇنلۇققا ئۇچرىمىغان.

ئۇيغۇرلار مانى دىنىغا تېۋىنغاندىن كېيىن، بۇ دىننىڭ ئەخلاقىي ئەقىدىلىرىنىمۇ قوبۇل قىلغان. شامانىزم ئېتىقادىدا ئادەم قاتارلىق جانلىقلارنى ئۆلتۈرۈش ئىنسانغا ئاخىرەتتە پايدىلىق، دەپ قارالسا؛ مانى دىنىدا ئادەم ئۆلتۈرۈشلا ئەمەس، ھەتتا جانلىقلارنىڭ گۆشىنى يېيىشنىڭ ئۆزىمۇ چوڭ گۇناھى قىلمىش، دەپ قارالغان. ئۇلار بۇ دىننى بىلىپ تۇرۇپ قوبۇل قىلىپ «بۇرۇن گۆش يېگەن قوۋم بۇنىڭدىن كېيىن گۈرۈچ يەيدۇ، بۇرۇن ئادەم ئۆلتۈرۈش ئومۇملاشقان بۇ ئەلدە بۇنىڭدىن كېيىن خەير - ساخاۋەت ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ» دېگەندەك ئۆگۈنلەرنى ئەل ئىچىگە تاراتقان. بۇنىڭغا يانداش مەزمۇنلار ئۇيغۇرلارنىڭ قارابالغاسۇن مەڭگۈ تېشىدىمۇ بار. ئۇنىڭدا «ۋەھشىي ئادەتلىرى بولغان ۋە قان كەلكۈنىگە بوغۇلغان بۇ خانلىقنىڭ ئوتياش بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان بىر ئەلگە ئۆزگەرگەنلىكى، ئىنسانلار ئۆلتۈرۈلگەن بۇ يەرنىڭ سا-ۋاپلىق ئىش قىلىشقا ئۈندەيدىغان بىر ئورۇنغا ئايلانغان. لىقى» يېزىلغان.

بىر مىللەتنىڭ تەبەككۈرى شۇ مىللەت ياشىغان جۇغراپىيىلىك شارائىت ۋە ئۇنىڭ دىنىي ئېتىقادى، ئىشلەپچىقىرىش شەكلى ھەم ئەتراپىدىكى قوشنىلىرى بىلەن بولغان ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى قاتارلىقلارنىڭ يىغىندىلىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.

ئۇيغۇرلار بۇددا، مانى دىنىغا تېۋىنغاندىن باشلاپلا تەدرىجىي ئولتۇراق تۇرمۇشقا يۈزلەنگەن. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئوۋچىلىقنى، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىشتىن، ئاستا - ئاستا چارۋىچىلىقنى، تېرىقچىلىقنى ئاساس، باغ-ۋەنجىلىكنى قوشۇمچە قىلىشقا ئۆزگەرگەن. ئەنە شۇنداق شارائىتقا ئەگىشىپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئوۋ خۇمارلىقىمۇ بارا - بارا پەسسىشكە باشلىغان. لېكىن، ئەينى دەۋرلەردە

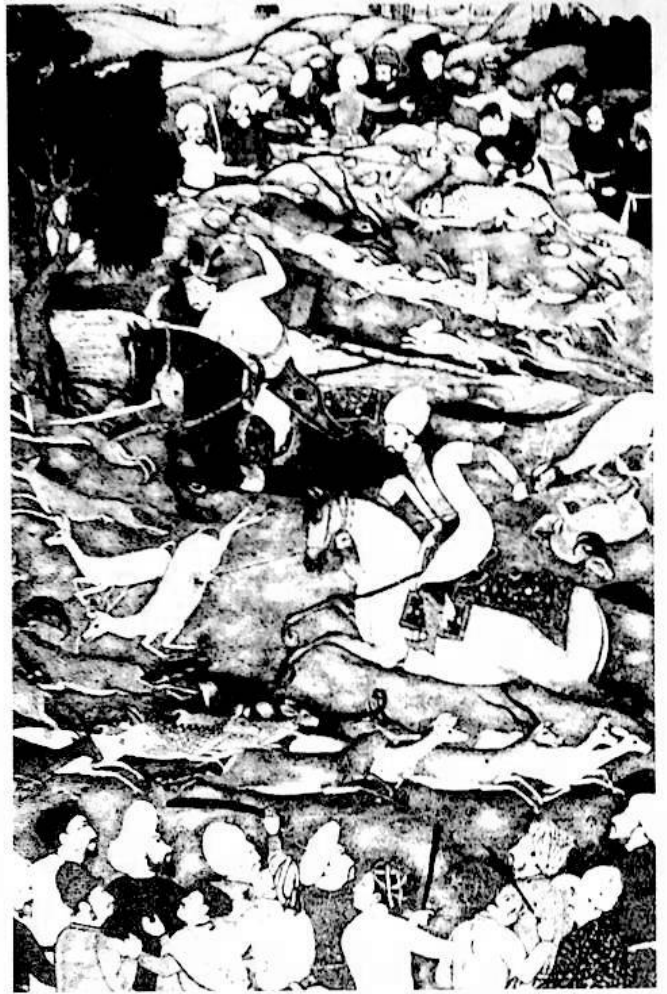

نىڭ كۆزگە چېلىقىدىغان جايغا ئۆزى ئوۋلىغان ھايۋانلارنىڭ بېشىنى، مۈڭگۈزىنى ياكى تېرىسىنى ئېسىپ قويايۇپ ئۆيىنى بېزەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ئوۋچىلىقىنى ئوۋ قىلغانلىقىنى نامايان قىلىدۇ» ⑦ .

مەن 1989 - يىلى ئاراتۇرۇك ناھىيىسىگە خەلق ئەدەبىياتى توپلاملىرى خىزمىتى خادىملىرىغا دەرس ئۆتۈشكە كەلگەن بولغاندا «ئون بىر جەرەن بىلەن بىر ھەربىي باشلىقنىڭ پاجىئەسى» نى ئىشلىتىم.

بىر كۈنى بىر ھەربىي باشلىق قول ئاستىدىكىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ ئوۋغا چىقىپتۇ. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەر ئۇيان چېپىپ، بۇيان چېپىپ يۈرۈپ، بەختسىز ئون بىر جەرەننى بىر قايچىغا باشلىقىغا قاپساپ بېرىپتۇ. باشلىق جەرەنلەرنى پىلىموتقا تۇتۇپ ھەممىسىنى يېقەتتۇ. ئانا تەبىئەتنىڭ شوخ، ئەركە، ئوماق بالىلىرى سانالمىش كۆزەل جەرەنلەر ئېچىنىشلىق نالە قىلىشىپ، جان ئۇزۇشۇپتۇ. بىراق، بۇ باشلىق بىلەن ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەر ئوۋ غەنىمەتلىرىدىن چەكسىز ئىپتىخار شادلىقىغا چۆمۈپتۇ. ئەسكەرلەر ئون جەرەننى ماشىنىغا بېسىپ بولۇپتۇ. ئەڭ ئاخىرقى، ئەڭ يىراققا بېرىپ يەتتىغان جەرەننى باشلىق «ئەڭ ئاخىرقى غەلبە مېۋىسى» دەپ قاراپ، ماشىنىغا ئۆزى باسماقچى بولۇپ بىر قولىنى شۇنداق ئۇزارتىپتۇ، دەل شۇ چاغدا بىر قانچە پاي ئوق كېلىپ تېگىپ، ئۇنىڭ كاللىسىنى ئۇچۇرۇۋېتتۇ. باشقىلار نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئاڭلىرىپ بولغۇچە بىر قانچە سېكۇنت ئىلگىرى مەغرۇر قەدەم تاشلاپ يۈرگەن سۆيۈملۈك باشلىق ئۇ ئالەمگە بارسا كەلمەسكە كېتىپتۇ. ئۇنىڭ قېنى بىلەن ئەڭ ئاخىرقى II - جەرەننىڭ قېنى قوشۇلۇپ كېتىپتۇ. ئەسلىدە يېرىمجان ياتقان ئەڭ ئاخىرقى جەرەن بۇ ھەربىي باشلىقنىڭ يەنە بىر قولىدا كۆتۈرۈۋالغان پىلىموتنىڭ تەپكەسىگە تېپىۋەتكەنكەن. بۇ چاغدا بىر قانچە ئەسكەر يۈرگۈزۈپ كېلىپ ئەڭ ئاخىرقى جەرەننى بىر قانچىنى تېپىشكەمۇ ئۆلگۈرۈپتۇ.

بۇ قانلىق پاجىئەنى يەرلىك بىر قانچە كىشىدىن ئىشلىتىپ، ئىنسان بىلەن تەبىئەت دۇنياسى توغرىسىدا تەڭسىز ئويلاغا چۆمدۈم... دۇنيادا ئەڭ يىرتقۇچ، ئەڭ شەپقەتسىز مەخلۇق زادى نېمە؟ ئىنسانلار نېمە ئۈچۈن تەبىئەت دۇنياسىدا كىشىلەرگە ھېچقانداق زىيان كەلتۈرمەي ياشاۋاتقان باشقا گۇناھسىز جانلىقلارنى قىرغىن

ئوۋچىلىق تۇرمۇشىغا ئائىت نۇرغۇن ئەپسانە، رىۋايەتلەر، قوشاقلار ۋە بىر قىسىم ئادەت قانۇنلىرىمۇ بارلىققا كەلگەن. بىزگە ئۆتمۈشتىن قىممەتلىك ئۇچۇر بەرگۈچى ئوۋچىلىق قوشاقلارنىڭ ئىنتايىن ئاز بىر قىسمى بەزى سۆزلەرنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن «دىۋانۇ لۇغەتت تۈرك» كە كىرگۈزۈلگەن. بۇ ئوۋ قوشاقلارى ئەينى دەۋردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئوۋچىلىق ھاياتىنى چۈشىنىش ۋە تەتقىق قىلىشتا ئىنتايىن قىممەتلىك تارىخىي ئۇچۇر ھېسابلىنىدۇ. بىر قىسىم ئوۋچىلىق قوشاقلارى ھازىرمۇ قەشقەر، خوتەن، تۇرپان، قومۇل، مورى، ئىلى قاتارلىق رايونلاردا مۇقام ناخشىلىرىنىڭ تەركىبىدە ئېيتىلىپ كەلمەكتە.

«ھازىرقى ئوۋچىلار ئوۋغا چىققاندا بۇرۇنقىغا ئوخشاش ياۋايى ھايۋانلارنىڭ تېرىسىدىن تىكلەنگەن نەقەبىنى كىيمەيدۇ، ساداققا ۋە ئوقنىڭ ئۇچىغا ھايۋانلارنىڭ يېغىنى سۈركەپ قويمايدۇ. ھازىر ماھىر ئوۋچىلار ئۆيە.

لىشقا بولمايدۇ. (4) ئوۋچى ئوۋ نىشانغا چوقۇم ۋارقىراپ، توش بېرىشى زۆرۈر. ئۇ خەتەرنى تۇيۇپ قاچقاندا ياكى ئۇچقاندا، ئاندىن ئوق ئۇزۇشكە بولىدۇ. بولمىسا نامەرد. لىك سانلىپ، ئوۋلانغان ئولجا ھالال ھېسابلانمايدۇ.

ئەل ئارىسىدا يەنە «يالفۇز دەرەخ كېسىلمەس، يالفۇز جانلىق ئوۋلانماس» دېگەن ئاتلار سۆزى بار. بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، شۇ يالفۇز دەرەخ ياكى ئۆسۈملۈك شۇ تۈردىكى ئەڭ ئاخىرقى بىرى بولۇپ قېلىشى مۇمكىنغۇ. بۇنى يەنە قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ تەبىئەت ئېتىقادچىلىقىغا باغلىنىشلىق «ئىلاھىي دەرەخ ئانا» ئەپسانە - رىۋايەتلىرى بىلەن باغلاپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. يالفۇز ئوۋ (جانلىق) نىڭ ئوۋلانماسلىقىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ بەلكىم شۇ تۈردىكى ئەڭ ئاخىرقى بىر جانلىق بولۇشى مۇمكىن ياكى ئۆز تۈپىدىن ئايرىلىپ قالغان بىر بىچارە بولۇشمۇ مۇمكىن، ئاجىز - بىچارىلەرگە يار - يۆلەك بولۇپ ئاسراش، قەدىرلەش ئۇيغۇرلارنىڭ گۈزەل ئۇدۇملىرىنىڭ بىرى. تېخىمۇ مۇھىمى شۇكى، «يالفۇز لۇق ئاللاغلا خاس»، «- يالفۇزنىڭ يارى خۇدا» دەپ يالفۇز يۈرگەن نەرسىلەرنى قەدىرلەش؛ «يالفۇز دەرەخنى كەسسە يامان بولىدۇ» دەپ كەسسەسلىك ئۇيغۇرلارنىڭ قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ئەنئەنىۋىي يوسۇنلارنىڭ بىرىغۇ ئاخىر!

ئىزاھلار:

① ئىبنى فەزلان (ئىران): «ئىبنى فەزلان ساياھەتنامىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2001 - يىلى 9 - ئاي 1 - نەشرى، 21 - بەت.

②③ مەھمۇد قەشقەرى: «دىۋانۇ لۇغەتت تۈرك»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980 - يىلى 9 - ئاي 1 - نەشرى، 151 - ، 153 - بەتلەرگە قاراڭ.

④ «كونا تاغنامە» نىڭ 195 - جىلدىگە قاراڭ. «ئەل تۇتۇش ئۆرنەكلىرى» (资治通鉴) دېگەن كىتابنىڭ 235 - جىلدىدە بۇ سۆز جېنيۈن (真元) نىڭ 5 - يىلى (مىلادى 789 - يىلى) ئوتتۇرىغا قويۇلغان سۆز ئىدى، دەپ قەيت قىلىنغان.

⑤⑥ ئۆزقان ئىزگى (تۈركىيە): «ۋاللا يەندىبىلىك» ئۇيغۇر ئېلىگە ساياھەت خاتىرىسى، ھەققىدە»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2003 - يىلى 5 - ئاي 1 - نەشرى 90 - ۋە 92 - بەتلەرگە قاراڭ.

⑦ د.ئا. ئىسسىيېف (قازاقىستان): «قەدىمكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى سېھرىي كۈچلەر» - «مىراس» زۆرنە - لىنىڭ 1995 - يىلى 1 - سان 68 - بېتىگە قاراڭ.

(ئاپتور: «مىراس» زۆرنىلىدىن)

مۇھەررىرى: مۇختار مۇھەممەد

قىلىدىغاندۇ؟ ئۆزلىرى بارلىق قىلغۇلۇقلارنى قىلىپ تۇرۇپ، ئەنە شۇ تىلسىز جانلىقلارنى نېمە ئۈچۈن «ياۋايى، ۋەھشى، يىرتقۇچ» دەپ قارىلايدىغاندۇ؟ بۇ نېمە دېگەن ئادالەتسىزلىك! «ئىنسان - نۇقسان» دېگەن بۇ چىن ھەقىقەتنى ئەڭ دەسلەپ قايسى دانا كىشى ئوتتۇرىغا قويغاندۇ!

شۇ يەرلىك كىشىلەردىن يەنە ئۇيغۇر ئوۋچىلارنىڭ ئوۋ ئوۋلاشتا چوقۇم ئەمەل قىلىدىغان بىر يۈرۈش ئادەت قانۇنلىرى بارلىقىنى بىلىدىم. تۇرغۇن مەرگەن دېگەن كەشنىڭ ئوۋچىلىق ئادەتلىرىنى ياخشى بىلىدىغان كونا ئوۋچىلارنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى كىشىلەردىن ئاڭلىدىم. «خۇدا بەرسە قولغا، ئەكېلىپ بېرەر يولغا» دېگەندەك بىر كۈنى مەن جۈمە نامىزىغا يوغان قارا ئېشەككە مىنىپ كېتىۋاتقان تۇرغۇن بوۋايىنى تەرەپپال ئۇچرىتىپ قالىدىم. بىز ئامانلىق - ئېسەنلىك سورىشىپ بولغاندىن كېيىن، مەن ئۇنىڭدىن:

— مەن نۇرغۇن كىشىلەردىن ئاڭلىدىم، بىر قىسىم گېزىت - ژۇرناللاردىنمۇ كۆردۈم. ئۆزلەنى قالىتسى مەرگەن دەيدىغۇ. قانچىلىك ئوۋ ئوۋلىدىلا؟ — دەپ گەپنى ئەگىتمەيلا سورىدىم. ئۇ ناھايىتى تەبىئىي رەۋىشتە:

— مېنىڭ ئاتقان ئوقۇم يەرگە چۈشكىنى يوق، با-لام، دەپ تولىمۇ ئىشەنچلىك جاۋاب بەردى. مەن مەھ-مۇد قەشقەرى: ئۇلار «ئەڭ ئۇستا مەرگەنلەردۇر» دەپ تەرىپلىگەن قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ سىماسىنى ئالدىمىدىكى بۇ تەمبەل، چاچ - ساقاللىرى ئۈچتەك ئاقارغان، بۈركۈت - نىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن ئىشەنچ ۋە ئەزەللىك جاسا-رەت چاقناپ تۇرغان تۇرغۇن بوۋىنىڭ ۋۇجۇدىدىن قايتا كۆرگەندەك بولدۇم. ئۇنىڭدىن يەنە قىممەتلىك فولكلور بىلىملىرىگە ئېرىشتىم. تۇرغۇن مەرگەننىڭ ئېيتىپ بېرىدىغىنى، ئۇيغۇر ئوۋچىلارنىڭ ئوۋ ئوۋلاشتا چوقۇم ئەمەل قىلىدىغان بىر يۈرۈش ئادەت قانۇنلىرى بار ئىكەن. بۇ-نىڭغا ئەمەل قىلمايدىغان كىشىلەر ئوۋچى دەپ ئېتىراپ قىلىنمايدىكەن، بەلكى «نامەرد، قاراڭغۇل» دەپ قاتەتتىق ئەيىبلەندىكەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئوۋچىلىق تۈزۈكى: (1) يالفۇز يۈرگەن تىنالىق، يالفۇز يۈرگەن ئۇچاللىق ئوۋلانمايدۇ. (2) ھەر-قانداق جانلىق بوغاز بولۇپ كۆپىيىش مەزگىلىدە ئوۋلانمايدۇ. (3) ئوۋدا يىرتقۇچلاردىن باشقا ھەرقانداق ئوۋ نىشانىغا تۇيدۇرماي يېقىن بېرىپ، ئوق ئېتىپ ھۇجۇم قى-

داھام ئېيتقان ھېكايىلەر

داھام ئېيتقان ھېكايىلەر

M
I
R
A
S

توقاچ يېقىپ، توقاچنى تېشىپ كەندىر يىپ بىلەن بويىغا ئېسۋاپتۇ.

قېينانا تويدىن يېنىپ كېلىپ قارىسا ئۇزۇپ بەرگەن زۇۋۇلغا قارىغاندا ناننىڭ كىچىكلەپ كەتكەنلىكىنى بىلىپتۇ. «بۇ ئوغرى كېلىننىڭ قوينىدا توقاچ بار» دەپ ئويلىغان قېينانا ناخشا ئېيتىپ ئۇسسۇل ئويناپتۇ ۋە كېلىننى ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىپتۇ. لېكىن قېينانىسى بىلەن:

— تەككىدەنە — تەككىدەن، كەندىر يىپىدا بەككىدەن، — دەپ ئۇسسۇل ئوينىغان بولسىمۇ، قوينىدىكى توقاچ ئۇ زۇلۇپ چۈشمەپتۇ. كېلىننىڭ ئۇستاتلىقى ئالدىدا ئامالسىز قالغان قېينانا:

— بولدى بالام، سىز مەندىن ئۇستۇن چىقتىڭىز، بۇ نىڭدىن كېيىن ماڭا يۇمشاق كۆرپە، ئىسسىق ئورۇن، يۇمشاق نان، تاتلىق گەپ قىلىپ بېرىڭ، مېنىڭ قىلغان

قېينانا بىلەن كېلىن

بۇرۇنقى زاماندا بىر قېينانا كېلىننىڭ زادىلا ئىشەنمەيدىكەن. ھەممە يېمەك — ئىچمەكلەرنى قازناققا ئەكىردى ۋېلىپ، ئۈچ ۋاق تاماقتا نېمە لازىم بولسا شۇنى ئاز — ئازدىن بېرىدىكەن.

بىر كۈنى ئۇلار نان ياقماقچى بولۇپتۇ. قېينانا خېمىرنىڭ زۇۋۇلىسىنى ئۆزى تەييارلاپ بېرىۋاتقاندا ھويلىغا بىر خەۋەرچى يۈگۈرۈپ كىرىپ: «يۇرت چوڭنىڭ ئۆيىدە توي بولۇۋاتىدۇ، بارلىق مېھمانلار سىزگىلا قاراپ قالدى» دەپ تۇرۇۋالغانلىقى ئۈچۈن، قېينانا ئامالسىز كېلىنىگە زۇۋۇلنى ئۇزۇپ قويغىنى بويىچە نان يېقىشنى تاپىلاپ تويغا كېتىپتۇ.

كېلىن قېينانىسى كەتكەندىن كېيىن ھەر بىر زۇۋۇلدىن باشمالتاقتەك خېمىرنى ئۇزۇۋېلىپ ئۇنىڭدىن بىر

— مېنىڭ كېسىلم گۇناھى مەسىيەت، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

تېۋىپ دەرھال قولغا قەلەم - قەغەز ئېلىپ مۇنداق يېزىپتۇ:

— تۆۋبە نەسۋە ساناسىدىن 40 مىسقال، ئاجىزلىق تەرەنجىلىرىدىن 40 مىسقال، شەكەستلىك شاتىرەسىدىن 40 مىسقال. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى توپلاپ، غەپلەت تۇپ - راقىدىن تازىلاپ، ئىشقىنادامەت سۈيىگە چىلاپ، بىچارىلىك داكىسىدا سۈزۈپ، ھىدايەت، تەۋەككۈلنىڭ تېشى بىلەن سوقۇپ، شەرىئەت ئەگەلەكلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ، تەرىقەت ھەسلى بىلەن يۇيۇپ، ھەقىقەت ئاپقۇرغا سېلىپ، مۇھا - پىزەت تەكچىسىگە ئېلىپ، مەرىپەت كومىلىچى بىلەن ھاپ قىلىپ يېگەيسىز... ئەمما ئۇنىڭ مۇنداق ئۈچ مۇھىم پە - رىزى بار، ئەستىن چىقارمىغايىسىز: بىرى، ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇشنى قولدىن بەرمىگەيسىز، يەنە بىرى غەيۋەت - شىكايەت گۆشىنى يېمىگەيسىز. ئۈچىنچىسى ھەسەت ۋە پىتنە - پاسات مېۋىلىرىگە قول ئۇزارتمىغايىسىز...»

تېۋىپ ھازىرقىنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن شەيخ ھەسەن بەسىرى رەھىمتۇللاھ ئەلەيھىنىڭ كۆڭلى ئەمەن، «كېسە - لى» شىپا تاپقانكەن.

ئۈچ كىشىلىك ئەمگەك

ھەدىكار بازىرىدا بىر يىگىت ھە دېسە: «مەن ئۈچ كىشىلىك ئىشلەيمەن. ئىشلىگەن ئىشىمغا قاراپ ئۈچ كە - شىلىك ھەق بېرىسىلەر» دەپ جار سالىدىكەن. بايلارمۇ ئۇنى ئىشلەتسە دېگىنىدەك ھەق بېرىدىكەن. كۆپچىلىك:

— ئەي، بۇرادەر كۈندە ئۈچ كىشىلىك ئىشلەپ نېمە ئانچە جېنىڭنى قىينايسەن؟ بىر كىشىلىك ئىشلەپ جېنىڭنى خوراتمىساڭ بولمامدۇ؟ — دېيىشىپتۇ.

— مەن ئۈچ كىشىلىك ئىشلىمەسم بولمايدۇ. بۇنى سىلەر بىلمەيسىلەر، — دەپتۇ ھېلىقى ھەدىكار يىگىت. ئىش - لەمچىلەر:

— قېنى بۇرادەر، بىزگە سەۋەبىنى سۆزلەپ بەرگىنە، بىزمۇ ئاڭلاپ، پايدىلىق بولسا ئۆگىنەيلى، — دېيىشىپتۇ. ھەدىكار يىگىت مۇنداق دەپتۇ:

— ئۈچ كىشىلىك ئىشلىشىمىنىڭ بىرىنچى سەۋەبى ئۆ - زۇمنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن، ئاتا - ئانىمىنىڭ

ئىشلىرىم ئارتۇق ئىكەن. قانچە ھىيلە ئىشلەتكىنىم بىلەن سىزنىڭ ھۈنرىڭىز ئېشىپ كەتتى. تۆشەك ئىشلىرىغا بۇ - نىڭدىن كېيىن سىزلا ئىگە بولۇڭ، — دەپ ئائىلە ئىشلىرىنى كېلىنىگە ئۆتكۈزۈپ بەرگەنىكەن.

ئارپا نېنى يەللىك

قېيىنلىرى بولغۇسى كۈيئوغۇللارنى سىنايدىغان زا - مانلار ئىكەن. بىر قېيىنانا بولغۇسى كۈيئوغلىنى چايغا چا - قىرىپ، بۇغداي نېنىنىڭ ئۈستىگە ئارپا نېنى، ئارپا نېنىنىڭ ئۈستىگە زاغرا نېنىنى دەسلەپ قويۇپ مېھمان قىپتۇ. قېيىنانا كۈيئوغلىنى چايغا تەكلىپ قىپتۇ. كۈيئوغۇل چېچەنلىك بىلەن زاغرا ناننى قولغا ئېلىپ ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈپ:

— ئۆزى سېرىق، مەڭزى قىزىل چوكانلاردەك پە - شىپسىز، سىز بۇياقتا تۇرۇپ تۇرۇڭ، — دەپ قولغا ئارپا نېنىنى ئاپتۇ:

— ئارپا نېنى يەللىك، ئوسۇرتىدۇ ئەللىك، سىزمۇ بۇياقتا تۇرۇپ تۇرۇڭ...»

كۈيئوغۇل ئاخىرىدا بۇغداي نېنىنى قولغا ئېلىپ مۇنداق دەپتۇ:

— بۇغداي نېنى ياخشى، ئېيتقۇزىدۇ ناخشى.

يىگىت ئاق نان (بۇغداي نېنى) نى مەززە قىلىپ يە - يىشكە باشلاپتۇ. قېيىنانا كۈيئوغۇلنىڭ گەپدانلىقىغا قايىل بولپتۇ.

شىپاگەر تېۋىپ

شەيخ ھەسەن بەسىرى رەھىمتۇللا ئەلەيھى باغدات شەھىرىگە كىرسە، ھازىق دېگەن بىر تېۋىپ كوچا - كويدا نەرە تارتىپ يۈرگىدەك:

— ئەي، خالايق، مەن ھەر تۈرلۈك كېسەل ۋە ئىل - لەتلەرنى داۋالايمەن!...»

تېۋىپنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان شەيخ ھەسەن بە - سىرى شەھەر ئەھلىدىن سورىسا «شۇنداق داۋالايدۇ» دېيىشكەدەك.

شەيخ ھەسەن بەسىرى سىناش ئۈچۈن تېۋىپقا: — ئەي تېۋىپ ئاخۇنۇم مېنىڭ ئېغىردىن ئېغىر كېلىسىم بار. داۋالاپ قويارسىزمۇ؟ — دەپتۇ. ھازىق:

— ئىنشائاللا، ئەلۋەتتە داۋالايمەن، سىزنىڭ قانداق كېسەللىرىڭىز بار — دەپ سوراپتۇ. ھەسەن بەسىرى:

ئىشلەمچىنى نېمىشقا چەتتە تۇرغۇزۇپ قويدىڭىز» دېسە، خورجا جاۋابەن: «ئۇ ئەشەدە تۇرۇپ دەم تارتىدۇ» دەپتۇ.

باۋۇخان نېمە يېدىڭ؟

ئىلىنىڭ ۋالىيسى ھېكمەت خوجىنى دۇبەن شىغىش. سەي ئۈرۈمچىگە چاقىرتىپتۇ. كەم سۆز ھېكمەت خوجا: «نېمە بولسا بولسۇن، يېنىمغا قىزىقچى باۋۇخان كورنى ئېلىۋالاي. شىڭ دۇبەننىڭ ئالدىدا قىزىق پاراڭلىرىنىڭ پايدىسى تېگىپ قالار» دەپ باۋۇخان كورنى ئەگەشتۈ. رۇپ ئۈرۈمچىگە بېرىپتۇ. لېكىن شىڭ دۇبەننىڭ قوبۇل. خانىسىغا بارغاندا چاقىرىق قەغەزگە قاراپ ھېكمەت خوجىنى كىرگۈزۈپتۇ. باۋۇخان كورنى كىرگۈزمەپتۇ. ھېكمەت خوجا بولسا ئارقىسىدا قالغان باۋۇخان كورغا قارايمۇ قوياي كىرىپ كېتىپتۇ. شىڭ دۇبەننىڭ ھۇزۇرىغا كىرگەندىن كېيىنمۇ: «ئىلىدىن مەن بىلەن بىرگە بىر بۇ. رادىرم كەلگەندى» دەپ باۋۇخاننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ قوياپتۇ.

ھېكمەت خوجا بەش كۈندىن كېيىن شىڭ دۇبەننىڭ ھۇزۇرىدىن چىققۇدەك بولسا، دەرۋازا سىرتىدا باۋۇخان كور: «كۆرمىگىنى كۆپ، يېمىگىنى چۆپ» بولۇپ، بىچارە ھالەتتە ئولتۇرغۇدەك. ھېكمەت خوجا ئاچلىقتىن ئەقلى قېچىپ، يىقىلىپ قالاي دېگەن باۋۇخان كورنىڭ ھالىنى كۆرمەيۋاتقانداك ئېرەنسزلىك بىلەن سوراپتۇ:

— ھەي، باۋۇخان تاماق - پاماق يېدىڭمۇ؟

— يېدىم تەقسىر، يېدىم...

— نېمە يېدىڭ؟

— تەقسىر، سىلىنىڭ غەملىرىنى يېدىم.

— ھەي، باۋۇخان قورساق گۈللىغىدەك بىر نەرسە

تەگدىمۇ دەۋاتىمەن؟

— تەگدى تەقسىر، تەگدى.

— نېمە تەگدى؟

— تەقسىر سىلى دۇبەن بىلەن يېگەن گۆشلەرنىڭ

ئۈستىخانلىرى دېرىزىدىن ئۇچۇپ چىقىپ بېشىغا تەگدى.

— ئەي، باۋۇخان چاقچىقنى قوي! بىرەر نەرسە

يېدىڭمۇ دەيمەن؟

— يېدىم تەقسىر، يېدىم.

ئالدىدىكى قەرزىمنى ئاقلاش ئۈچۈن، ئۈچىنچى سەۋەبى قەرزدار قىلىش ئۈچۈن...

— كىمى؟ — دەپتۇ كۆپچىلىك.

— بالىلىرىمنى، — دەپتۇ مەدىكار يىگىت جاۋاب بې.

رېپ، — كۈچ - قۇۋۋىتىمىنىڭ بارىدا بالىلىرىمنى ياخشى بېقىپ قەرزدار قىلىۋالسام، خۇدا خالسا ئۇلارمۇ چوڭ بولۇپ قەرز تۆلەيدىغان بولىدۇ.

خالايق مەدىكار يىگىتنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئاغزىنى ئېچىشىپ ھەيران قاپتۇ.

ئۇ دەم تارتىدۇ

خۇنخاردا (چاپچال ناھىيە خۇنخاي يېزا) بىر چوڭ خورجا (باي دېھقان) ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ نەچچە ئون مەدىكار، ئىشلەمچىلىرى بولۇپ ئۇلارنى دۇگان پالۋان باشقۇرىدىكەن. دۇگان سەھەر تۇرۇپ باينىڭ سەرخىل ئېتىنى مىنىپ، تاغقا چىقىپ، نەچچە ئېشەكلىك ئوتۇن تەييارلايدىكەن. مەدىكارلار ئۇلارنى ھەيدەپ بېرىپ، ئوتۇنلارنى ئارتىپ قايتقۇچە، دۇگان ئۆيگە كېلىپ قۇش. ناچىمىنىڭ مەزىزلىك ئائاملىرىغا ئېغىز تېگىپ بولىدىكەن. شۇڭمۇ دۇگاننىڭ ئاتا - ئانىسى: «بالىمىز كىشىنىڭ ئو - چىقىغا ماي قويۇپ، ئۆزىنىڭ ئوچىقىغا سۇ قويىدۇ» دەيدىكەن. لېكىن خورجا ياخشى ئىشلىگەنلەرگە ياخشىچە، يامانلىرىغا يامانچە مۇئامىلە قىلىدىكەن. مەدىكارلىرىغا بىر - بىرىگە كۆرسەتمەستىن «ھوماك بەردى» (قۇشنا - چىمنى دېمەكچى) دەپ توقاچ - قاتلىمىلارنى بېرىدىكەن. بىر كۈنى ئاتلىق ئېتىز ئارىلاپ يۈرگەن خورجا بۇغ - دايغا سۇ تۇنۇۋاتقان مەدىكارغا سۇ چىقىمىغان ئاق يەرنى كۆرسىتىپ!

— ئالاتات (سۇ باشلا)، — دەپتۇ. مەدىكار بويۇنتاۋ -

لىق قىلىپ:

— بولدى خوجاينى، ئۇ يەرنى نەم تارتىدۇ، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

خورجا دەرھال ئۆيگە قايتىپ بېرىپ قۇشناچىمىغا «مەدىكارلارغا يولۇ تەييارلاڭلار» دەپتۇ. مەدىكارلار ئېتىزدىن قايتىپ كېلىپ، مەزىزلىك يولۇغا داخىل بوپتۇ. لېكىن ھېلىقى «نەم تارتىدۇ» دېگەن مەدىكار ئىشىك تۈۋىگە تۇرغۇزۇپ قويۇلۇپتۇ. باشقىلار «خوجاينى، ئاۋۇ

M
I
R
A
S

—نېمە يېدىڭ؟

—تەقسىر، بەش كۈن بولدى شىڭشىسەينىڭ يېنىدىن چىقىمغانلىرىنى ئويلاپ، شىڭ دۈبەننىڭ بايلار بىلەن سىلگە ئوخشاشلارغا پىچىقى بەك ئۆتەتتى. شۇ ئىتتىك پىچاق سىلگىمۇ تېگىپ كېتىپ ئەزىز باشلىرىنى يەپ قويدىمىكىن، دەپ غەم يېدىم.

—ئەي، باۋۇخان سېنىڭ مۇشۇنداق قىزىقىچى، گەپكە ئۈستىلىقىڭنى بىلىمەن، بىراق چاقچىقىڭنى قوي، نەچچە كۈن بولدى، بىر نېمە ئىچتىڭمۇ؟

—ئىچتىم تەقسىرىم، ئىچتىم.

—نېمە ئىچتىڭ؟

—ئىككىنچى سىلى بىلەن بىر يەرگە بارماسلىققا قەسەم ئىچتىم.

ھېكمىبەگ خوجا ئىلىغا قايتقاندىن كېيىن: «باۋۇخاننى خاپا قىلىپ قويدۇم. ئەتە قېيناغامنىڭ تۇرپانىيۈزىدىكى بېغىغا ئەچىپ ئوينىتىپ كېلەي» دەپ ئويلاپتۇ ۋە:

—باۋۇخان سېنى تۇرپانىيۈزىگە ئەپچىقپ ئوينىتىپ كېلەي، مىنىدىغان ئېتىڭ بارمۇ؟

—بار تەقسىر، بار.

—قانداق ئېتىڭ بار، بىزنىڭ ئاتلار بىلەن تەڭ ما-ئالامدۇ يوق؟

—ماڭىدۇ تەقسىر، ماڭىدۇ. خۇدايىم بەرگەن، 40 يىلدىن بۇيان مىنىپ كېلىۋاتقان ئىككى پۇتلۇق تايچىقىم بار.

ھېكمىبەگ خوجا كۈلۈپ كېتىپ ئات باقارغا ۋارقىراپ-تۇ:

—باۋۇخانغا بىر ئات بېرىڭلار!

ئاندىن ھېكمىبەگ خوجا باۋۇخانغا:

—ئەتە ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپ، ئۈچدەرۋازا كوچىنىڭ كۆك كۆۋرۈكى ئالدىدا تۇرۇپ تۇر، دەپ ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ.

ئات باقار باۋۇخانغا بىر كىچىك تايچىقنى بېرىپتۇ. باۋۇخان تايىنى ئىگەرلەپ قارىغۇدەك بولسا، ئات ھەم كىچىك، ھەم ئاساۋ ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن تايچىقنى توقۇپ ئەتىسى ئەتىگەندە كۆك كۆۋرۈك ئالدىغا بېرىپتۇ.

ھېكمىبەگ خوجا كېلىپ قارىسا، باۋۇخان كور تاي-

چاقنى تولۇققا قاتقانداك پېرقىرتىۋاتقۇدەك. —باۋۇخان، نېمە قىلىۋاتىسەن؟— دەپ سوراپتۇ ھېكمىبەگ خوجا.

—تەقسىر ئات باقارنىڭ بەرگىنى مۇشتۇمدەك تاي، مىنىمەم پىرقىرايدۇ، شۇڭا پىرە ئوينىتاي دەپ قامچىلاۋا-تىمەن.

ھېكمىبەگ خوجا قىلمىشىدىن نومۇس قىلىپ دەرھال كۆك بوز ئېتىدىن چۈشۈپ، باۋۇخانغا بېرىپتۇ.

دەرەخنى سوراق قىلىش

بىر كەمبەغەل ياقا يۇرتلارغا چىقىپ پۇل تېپىپ كەل-مەكچى بوپتۇ. ئۇ خوتۇنغا: «سەن بالىلار بىلەن قېلىپ تۇرمۇشنى بىر ئامال قىلىپ تۇرغىن، مەن سىرتقا چىقىپ پۇل تېپىپ كېلەي» دەپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەر، سەھرا-لارنى كېزىپتۇ. كۈنلۈك، ئايلىق، يىللىق ئىشلەپ نۇرغۇن تىللا تېپىپتۇ. ئۇ تاپقانلىرىغا شۈكۈر-قانائەت قىلغان كۈنى يۇرتىغا قايتىپتۇ.

ئۇ مەھەللىسىگە ئاز قالغاندا ھاردۇق يېتىپ، بىر چىنارنىڭ ئاستىدا سالقىنداپ ئولتۇرغاندا، مۇنداق بىر ئىش كۆڭلىگە كەپتۇ. «مەن بالا-چاقامدىن پۇل تېپىپ كېلىمەن، دەپ ئايرىلىدىم. ئۇزاق زامانلار بولدى. مۇد-داقلا بارسام بولماس، تىللالىرىمنى دەرەخ ئۈچىدىكى قاغىنىڭ ئۇۋىسىغا قويۇپ قويۇپ، خوتۇنغا خوتۇن مەن پۇل تېپىپ كېلەلمىدىم، دەپ ئېيتاي. ئۇ نېمە دەپ جا-ۋاب قايتۇراركىن؟» دەپ ئويلاپتۇ ۋە تىللالىرىنى قا-غىنىڭ ئۇۋىسىغا ئامانەت قويۇپ، ئۆيىگە قۇرۇق قول بېرىپتۇ. خوتۇنغا:

—خوتۇن، سىرتلاردا پۇل تاپماق تەس ئىكەن. ئامال يوق قۇرۇق قول قايتىپ كەلدىم، دەپتۇ. خوتۇنى:

—بالىلىرىمنىڭ ھۆرمەتلىك ئاتىسى، بىز سىزنىڭ سالامەت قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزگە خۇداغا مىڭ قەتلە شۇ-كۈرسانا ئېيتىمىز. بىر نان تاپساقمۇ، بالىلار بىلەن بىرگە بولۇشمىزنى ئاللا نېسىپ قىلسۇن، دەپتۇ.

ئۇ كىشى بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ كېتىپ خوتۇنغا:

—سۆيۈملۈك خوتۇنۇم، بالىلىرىمنىڭ ئانىسى، مەن نۇرغۇن پۇل تېپىپ كەلگەندىم. سىزنى سىناش ئۈچۈن

ئالدىغا لەيلەپ چۈشۈپتۇ. قازى دەرھال يوپۇرماقنى قو-
لغا ئېلىپ كۆپچىلىككە:

— خالايق! دەرەخ ئىقرار قىلدى. ئەمدى دەرەخ
زۇلۇمدىن ئازاد قىلىنسۇن— دەپتۇ.

قازى ھاڭۋېقىپ تۇرغان جامائەتكە قاراپ سۆزىنى
داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

— ئەي، خالايق مۇنۇ ئىككى تال يوپۇرماقنى كۆر-
دۇڭلارمۇ؟ بۇ بىر جۈپ يوپۇرماقتا نېمە مەنە بار؟ بىل-

دىغانلار ئېيتىپ بېرىڭلار؟...
كۆپچىلىكتىن ھېچقانداق زاۋان چىقمىغاندىن كېيىن

قازى:

— بۇ بىر جۈپ يوپۇرماق تىللارنى قوشىپزەك تۇ-
غۇلغان ئادەم ئالغان دېگەندىن بېشارەت بېرىدۇ. شۇڭا

جامائەت ئارىسىدىن قوشىپزەك تۇغۇلغانلار تەكشۈرۈل-
دۇ— دەپتۇ.

سوراقچىلار پۈتۈن جامائەتنى بىر باشتىن تەكشۈرگىلى
تۇرۇپتۇ. نۆۋەت باينىڭ يىللىقچىلىرىغا كەپتۇ. قورقۇپ

كەتكەن قويىچى قوشىپزەك ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىپتۇ. قا-
زى قويىچىدىن:

— ئەي، پادىچى تۇنۇگۈندىن بېرى چىنار تۇۋىدە
نېمە كۆردۈڭ؟— دەپ سوراپتۇ. قويىچى ئاق كۆڭۈللۈك

بىلەن:

— مەن تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن پادىلىرىمنى ھەيدەپ
ئۆيگە قايتىۋاتسام بىر كىشى مۇشۇ دەرەخنىڭ ئۈستىگە

يامىشىپ چىقىپ كېيىن چۈشتى. كېتىپ قالدى. مەن قە-
زىقىنىمىز دەرەخ ئۈستىگە چىقىپ قاغا ئۇۋىسىغا قارىسام

بىر پارچە لاتىغا بىر نېمە يۆگەكلىك تۇرىدۇ. مەن ئۇنى
شۇ يېتى كۆتۈرۈپ بېرىپ خوجايىنىمغا تاپشۇردۇم. خو-

جايىن كۈندە بەرمەيدىغان تاتلىقلارنى بېرىپ، ھېچكىمگە
بۇ ئىشنى تىنما دېگەن— دەپتۇ.

قازى دەرھال پادىچىنىڭ خوجايىنىنى تارتىپ چىقىرىپ
خالايق ئالدىدا 40 دەرەخ ئۇرۇپتۇ. خوجايىن ۋاي -

ۋايلاپ تۇرۇپ تىللارنى تاپشۇرۇپتۇ. قازى خوجايىنغا
يەنە بىر ھەسسە جەرىمانە قويۇپتۇ. بۇ ئەھۋاللارنى كۆر-

گەن خالايق قازىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ۋە ئادالەتكە
ھەيرانۇ - ھەس قاپتۇ.

تىللارنىمىز دەرەخ ئۈچىدىكى قاغىنىڭ ئۇۋىسىغا ئامانەت
قويۇپ قويغانىدىم— دەپتۇ ۋە بالا - چاقىلىرىنى ئەگەش-

تۇرۇپ،— جۇرۇڭلار خەزىنىنى ئېلىپ كېلەيلى،— دەپ
چىنار دەرەخىنىڭ قېشىغا بارسا، تىللارغا ئاللا بۇرۇن

ھارام قولىنىڭ تەگكەنلىكى مەلۇم بوپتۇ. تىللانىڭ ئىگىسى
ھۆركىرەپ يىغلاپ كېتىپتۇ. خوتۇنى بولسا ئېرىغا تەسەللى

بېرىپ:

— بىزگە بۇيرۇغان خەزىنە بولسا تېپىلار، ئەگەر
بۇيرۇمىغان بولسا خۇدانىڭ بەرگەنلىرىگە شۈكۈر قىلىپ

ئۆتەرمىز،— دەپتۇ.

ئۇلار ئەنە شۇنداق نالە قىلىشىپ، بۇ يۇرتنىڭ ئادىل
قازىسىنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ ئەھۋالنى سۆزلەپتۇ. قازى

دەرھال قول ئاستىدىكىلەرگە ھېلىقى چىنار دەرەخىنىڭ
ئاستىغا ئورۇن راسلاپ، كويىزا - كىشەن، دەررە - توق-

ماقلىرىنى تەق قىلىشنى بۇيرۇپتۇ.

ئەل چىنار دەرەخى يېنىدا جەم بولۇپتۇ. قازى جاما-
ئەتكە قاراپ:

— شەرىئەت بويىچە، چىنار دەرەخىنىڭ قىلمىشلىرى
ئۈستىدىن سوراق باشلاندى. بۇ مەيدانغا كەلمىگەن ھەر-

قانداق كىشى قاتتىق جازاغا تارتىلىدۇ.

بۆشۈكتىن تۆشۈككەچە، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە
بولغان ھەممە كىشى سوراق قىلىنىۋاتقان چىنار دەرەخىنىڭ

ئەتراپىغا يىغىلىپتۇ.

قازى دەرەخكە قاراپ بىرىنچى قېتىم مۇنداق ئېغىز
ئېچىپتۇ:

— ئەي يۇرتىمىزنىڭ سايۋەنى، سەن نېمە ئۈچۈن
ئامانەتكە خىيانەت قىلدىڭ؟

دەرەختىن زۇۋان چىقماپتۇ. قازى ئىككىنچى قېتىملىق
سوراقتا دەرەخنى سىم ئارقانلار بىلەن باغلاپ، قامچىلاپ-

تۇ، دەرەختىن يەنە زۇۋان چىقماپتۇ.

دەرەزەپكە كەلگەن قازى كالان ئۈچىنچى قېتىملىق
سوراقتا:

— ئەي، بەتبەخ نېمە ئۈچۈن ئامانەتكە خىيانەت قىل-
دىڭ؟— دەپ ۋارقىراپتۇ. توقماقچىلارمۇ چىنار دەرەخىنى

دەررە - توقماقلىرى بىلەن دومبالاشقا باشلاپتۇ.

شۇندىلا دەرەختىن ئىككى تال يوپۇرماق قازىنىڭ

M
I
R
A
S

سەۋردىن بىلەن نەۋردىن

سەۋردىن بىلەن نەۋردىن دەپ ئىككى ئاغىنە ئۆتكەن بولۇپ، نەۋردىن سەۋردىننىڭ خۇشپىئىللىقى بىلەن ئەل - ئاغىنىلەر ئارا يۈز تېپىپ كېتىۋاتقانلىقىغا دائىم چە - دىماسلىق قىلىدىكەن. ھەدىسە، يوق يەردىن پۇتاق چە - قىرىپ سەۋردىننىڭ ئىناۋىتىنى تۆكمەكچى بولىدىكەن. لېكىن سەۋردىن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى دائىم قىزىقچىلىققا ئېلىپ ئۆتكۈزۈۋېتىدىكەن.

بىر كۈنى، ئەل ئاغىنىلەر ئارا بەزمە - باراۋەت بوپتۇ. نەۋردىن يەنە زەھەر خەندىلىك بىلەن:

— ئوتتۇز ئوغۇل، توققۇز قىز، «قۇرۇق گەپ قۇلاققا خۇش ياقمايدۇ» دېگەندەك، سەۋردىن زەھى سالماي پو ئېتىۋەرگىچە بىرەر قېتىم ئەمەلىي ئىش قىلىپ باقسا بول - جامدۇ؟ ھە، شۇندىلا سەۋردىن زەھى سېلىپ پو ئاتتى دەيتتۇقتە، — دەپتۇ.

تولىمۇ ئاچچىقى كەلگەن سەۋردىن ئەمدى نەۋردىنگە يۈز - خاتىرە قىلماپتۇ. كۆپچىلىككە قاراپ:

— ئوتتۇز ئوغۇل، توققۇز قىز، ئۇزاقتىن بېرى نە - ۋردىن مەن بىلەن ئۆزۈڭگە سوقۇشتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. مېنىڭ سەۋىر قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىمنى ھەممىڭلار بىلسە - لەر، ئەمدى بۈگۈن نەۋردىننىڭ دۈمىقى يېرىلىدۇ...

— خەير، كۆپچىلىك نەۋردىننىڭ ھەل قىلالمىغان قىيىنچىلىقى بولسا ئاشكارىلىسۇن. مەن گەپ بىلەن، سۆز بىلەن، بولمىسا كۈچ بىلەن ھەل قىلاي. قېنى بۇنىڭغا ئۆزى قانداق جاۋاب بېرىدىكەن؟ — دەپتۇ.

نەۋردىن قىزىرىپ - تاتىرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئوتتۇز ئوغۇل، توققۇز قىز، بىر ئىش بار. ھەممە - مىزگە مەلۇم. ئۇ بولسىمۇ، مەھەللىمىز سىرتىدا چارۋىچە - لىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر پىخسىق باي بار. ئۇنىڭ پىخسىقلىقىدىن جامائەت ئۇنى «ئىنسانغا مەنپەئەت بەر - مەيدىغان قارا قازان، ئۆيىدىن جىن - شەيتانمۇ يامانلاپ چىقىپ كېتىدىغان نامەرد» دېيىشىدۇ. قېنى سەۋردىن ئاشۇ باينىڭ بوسۇغىسىدىن كىرىپ بىر لوقما تاماق يەپ باقسۇن. شۇندىلا ئۇنى پو ئاتمايدىغان ئوغۇل بالا دەيد - مىز.

سەۋردىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— بۇ ياخشى گەپ بولدى. ئەگەر نەۋردىن ئۆزى

ئېيتقان ئاشۇ ئۆيگە بېرىپ بىر لوقما تاماق يەپ كېلەلسە مەن ئوتتۇز ئوغۇلغا بىر مەشرەپ بېرىمەن. ئەگەر نەۋ - رىدىن مەن بىلەن بارالمايمەن، دېسە ئاندىن مەن باراي. بىر لوقما تامىقىنى ئەمەس. بىر قازان تامىقىنى يەپ، كە - چىك قىزنى ئېلىپ كېلەي. ئۇ چاغدا نەۋردىن نېمەدەپ جاۋاب بېرىدىكەن؟ — دەپتۇ.

نەۋردىن دەرھال مەيدىسىگە ئۇرۇپ:

— ئەگەر سەۋردىن پىخسىق باينىڭ قىزنى ئېلىپ كېلەلسە، مەن ئۇنىڭ تويىنى قىلىپ قويىمەن، ئەگەر ئە - كېلەلمەسە...

— بولدى، ۋەدىمىز ۋەدە، — دەپتۇ سەۋردىن. ئۇلارنىڭ كېلىشىمىگە ئوتتۇز ئوغۇل، توققۇز گۇۋاھ بوپتۇ.

سەۋردىن بەرمەس باينىڭ ئۆيىگە چىرايلىق سالام بىلەن كىرىپ كەپتۇ.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم باي ئاتا! مەن بۈگۈن يىراق سەپەرگە ئاتلانغانىدىم. مەنزىلىم يىراق بولغانلىقى ئۈچۈن ھۇزۇرىڭىزدا بىر كۈن قونۇۋالسام دەپ كىرىشىم... سەۋردىننىڭ دۇئايى سالامى ئاياغلاشقۇچە باينىڭ ئايالى ھاپىلا - شاپىلا شىرە ئۈستىدىكى ئاشقان - تاشقان تاماقلارنى يىغىشتۇرۇپ، كىچىك قىزنى ھۇجرا ئۆيىگە كىرگۈزۈۋېتىپتۇ.

سەۋردىن بايغا ئازراق ھال - مۇڭ ئېيتقاندىن كېيىن:

— باي ئاتا، بۈگۈن سەپەرگە بۇرۇنراق ئاتلىنىپ بارار يېرىمگە يېتىۋالاي دېگەندىم. بىراق، يولدا خۇددى شىرەنىڭ ئاستىدىكى ئالا - سېرىق قېزىدەك بىر يىلان ئېتىمىنىڭ پۇتىغا يۆگىشىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن يولدا قال - دىم. ھەي، «يىلاندىن قورققان ئادەم ئارغامچىدىنمۇ قورقۇپتۇ» دېگەندەك. ھېلىمۇ شىرەنىڭ ئاستىدىكى ئالا - سېرىق قېزىدىن قورقۇپ تۇرۇۋاتىمەن. مېنىڭچە قېزىنىڭ شىرە ئاستىدا تۇرغىنىدىن ئۈستىدە تۇرغىنى، ئولاش - چولاش يەۋەتكىنىمىز ياخشى ئەمەسمۇ؟ — دەپ شىرە ئاستىدىن مەزىزلىك پىشقان قېزىنى ئېلىپ يېگىلى تۇرۇپتۇ.

ئامالسىز قالغان باي بالا - ۋاقىلىرىنى چاقىرىپ ھەممە تاماقنى بىردەمدىلا يەپ تۈگىتىپتۇ. تاماقتىن كېيىن باي خوتۇنغا:

دەپ ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغانىكەن، قوقاستا يېڭىلا پىشقان كۆمەچ باينىڭ مەيدىسىنى كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ. باي كۆيۈك ئوتغا چىدىماي ۋاي - ۋايلاپ كېتىپتۇ.

— بۇنداق ناننى ئىت يېسۇن! — دەپ ناننى ئېلىپ يەرگە تاشلاپتۇ. سەۋردىن شۇ ھامان كۆمەچنى ئېلىپ پۇ - دەپ قوينغا ساپتۇ ۋە بەرمەس بايغا قاراپ:

— بۇنداق ناننى ئىت يېگۈچە مەن يەي - دەپتۇ. ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولغان بەرمەس باي قامچە - سىنىڭ كۈچىنى پادىلىرىغا ئىشلىتىپ ئېتىزغا قاراپ مېڭىپ - تۇ.

سەۋردىن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ باينىڭ ئالدىغا بې - رىپ:

— باي ئاتا بىگىزىڭىزنى بىر ئىشلىتىۋالسام يولغا چىقىپ كېتەتتىم - دەپتۇ.

«سەندەك زىيانداشتىن قۇتۇلىدىغان ئىش بولسا بې - رىپ تۇراي» دېگەن نىيەتكە كەلگەن باي ئەلەم بىلەن. يەڭگەك بەرسۇن، دەپ يولغا چىقىپتۇ.

سەۋردىن دەرھال باينىڭ خوتۇنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ: — باي ئاتام كىچىك قىزىڭىزنى بەرسۇن دېدى، يال - غان سۆزلىگەن بولسام باي ئاتامدىن سوراپ بېقىڭ، - دەپتۇ. باينىڭ خوتۇنى:

— ھۇي، بالىلارنىڭ دادىسى مېھمان كىچىك قىزد - مىزنى ئېلىپ كېتىمەن دەيدۇ، سىز بەرگەنمۇ؟ - دەپ ۋارقىراپتۇ. باي يىراقتىن: جاۋابەن:

— كىچىك بىگىزنى بەر، كىچىك بىگىزنى، - دەپ توۋلاپتۇ.

باينىڭ ئايالى بۇ گەپنى «كىچىك قىزىڭى بەر» دەپ ئاڭلىۋاپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن سەۋردىن باينىڭ كىچىك قىزىنىمۇ ئې - لىپ مەھەللىگە قايتىپتۇ. يېڭىلىگىنىگە تەن بەرگەن نەۋر - دىن كاتتا مەشرەپ ئۆتكۈزۈپ دوستىنىڭ تويىنى قىلىپ قويۇپتۇ.

شېرىن ئازات

ھازىرغىچە ئەل - يۇرت ئىچىدە مۆگە - چۆگە (مې - ۋە - چېۋە) بولۇپمۇ قوغۇن - تاۋۇز يېگەندە مۇنداق دەپ دۇئا قىلىنىپ كېلىنىۋاتىدۇ.

— خوتۇن قېزىنى ئارام خۇدا يېيەلمىدۇق. مېھمان ئۇخلاپ قالغاندا قازانغا توشقۇزۇپ گۆش سېلىپ قويۇڭ - لار. تۇن تەك بولغاندا تۇيدۇرماي ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ئوبدان يەپ تويۇۋالايلى - دەپتۇ.

گۆش پىشىپتۇ. باي ئورنىدىن تۇرۇپ مېھمانغا قارد - خۇدەك بولسا ئۇياققا، بۇ ياققا ئۆرۈلۈپ زادى ئۇخلا - مايۋاتقىدەك. بۇ ھالىنى كۆرگەن بەرمەس باي ئامالسىز خوتۇنغا:

— خوتۇن، مېھمان تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قېتىپ كېت - دۇ. گۆشنى شۇ چاغدا يەيلى. ھازىرچە ئۇخلاپ تۇراي - لى - دەپ موك چۈشۈپ غەرق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. سەۋردىن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ بىر قازان گۆشنى تولۇمغا ئې - لىپ، ئەتىسى ئۆتەر يولغا يوشۇرۇپ قويۇپ كەپتۇ. قازانغا ئەسكى - تۈسكى لاتا - پىتىلەرنى سېلىپ قويۇپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

بەرمەس باي بىلەن خوتۇنى تاڭ قاراڭغۇسىدا سەۋر - دىنگە تۇيدۇرماي ئورنىدىن تۇرۇپ قازاندىكى ئەسكى - تۈسكىلەرنى تاۋاققا ئېلىپ يېگىلى تۇرۇپتۇ.

— دادىسى بۇ گۆشكە ھېچ چىشىم ئۆتمەيدىغۇ؟ - دەپتۇ باينىڭ خوتۇنى بىر ھازادىن كېيىن. قورسىقى ئېچىپ خۇدىنى يوقاتقان باي:

— گۆش پىشىپ ئۆتۈپ كەتسە ئەنە شۇنداق قاتتىق بولۇپ قالىدۇ، يەۋەر. قورساققا كىرگىنى غەنىيمەت، - دەپ ئاغزىغا كىرگەننى چاينىماي يۇتۇۋېرىپتۇ.

بىر كەمدە ئۇلارنى قاتتىق ھۆ تۇتۇپ كېتىپ قارىغۇ - دەك بولسا قازاندا قاينىغىنى بىر تاغار ئەسكى - تۈسكىلەر ئىكەن. ئۇلار بىر قازان گۆشتىن ئايرىلغىنىغا ئاھ ئۇرۇپتۇ. ئاخىرى باي:

— خەير، ئامال يوق خوتۇن، ئەتە ئەتىگەندە ماڭا ئىككى كۆمەچ ناننى پىشۇرۇپ، ئوتتۇرىسىنى تېشىپ، يىپ بىلەن بوينۇمغا ئۆتكۈزۈپ قويۇڭلار. ناننى قوينۇمغا سېلىۋېلىپ قوي باققاچ ئېتىزدا يەي - دەپتۇ.

ئەتىسى سەۋردىن باينىڭ قوينىغا نان سېلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قىلىپ، دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— باي ئاتا سىز مال باققىلى چىقىپ كېتىدىكەنسىز. مەنمۇ يولغا چىقىدىكەنمەن. شۇڭا بىز خوشلىشىۋالايلى، -

M
I
R
A
S

ئۆتكۈزۈدۈم. ئاخىر قۇم دۆۋىلىرى ئارىسىدىن كۆكلەپ چىقىدىغان چوڭقۇر يىلتىزلىق يانتاقنىڭ ئۈچىنى كېسىپ ئۇنىڭغا قوغۇن - تاۋۇزنىڭ ئۇرۇقىنى ئۇلاش ئۇسۇلى بىلەن بۇ زېمىننى كۆكەرتتىم، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شې- رىن، بۇنىڭدىن خۇرسەن بولغان قازى:

— ھەقىقەتەن ئىسمى - جىسىمغا لايىق شېرىن بولۇپ- سەن— دەپ شېرىننى كەچۈرۈم قىپتۇ ۋە قوغۇن - تاۋۇ- زىغا بەرىكەت تىلەپ، مۇنداق دۇئا قىپتۇ— «شېرىن ئا- زات بولسۇن، يۈرگەن جايى ئاۋات بولسۇن، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا سالاۋەت بولسۇن، تەرگەن - تىككىنىگە بەرىكەت بولسۇن!

ھازىرقى قازاقىستانغا قاراشلىق چۈنجى ناھىيىسىنىڭ 30 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان شېرىن دېگەن مەھەللىنىڭ نامى شۇ كىشىنىڭ ئىسمىدىن قالغانىكەن. بۇ يۇرتنىڭ ئادەملىرى قوغۇن - تاۋۇز، ئۈزۈم بىلەن تە- رىكچىلىك قىلىدىكەن.

دانىشمەن بالا

بۇرۇن بۇرۇندا بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، ئەد- لى - ئادالەت بىلەن سەلتەنەت سۈرۈش ئارزۇسىدا تالاي ئېسىل سىياسەتلەرنى يۈرگۈزگەن بولسىمۇ، ئوردا ئەھل- نىڭ نەپسانىيەتچىلىكى ۋە كۆز بويامچىلىقى بىلەن ئور- دىدىن چىققان يارلىق ئەل - يۇرتلارغا دۇرۇس يېتىپ بارالمايدىكەن.

ۋەزىر - ۋۇزىرلىرىنىڭ گالۋاھلىقىدىن جەھلى قاتقان پادىشاھ بىر كۈنى قازى - قۇززات، كاتتا - كاساپەتلەرنى يىغىپ مەجلىس ئېچىپتۇ. پۈتۈكچىلەر پادىشاھنىڭ ئېيتقان- لىرىنى يېزىپتۇ.

پادىشاھ ۋەزىردىن مۇنداق سوئال سورايتۇ:

— ئاڭلا ۋەزىر، دۇنيادا نېمە قاتتىق؟

خۇشامەت بىلەن پادىشاھنى ماختاپ ئۇچۇرۇپ ئۆ- گەنگەن ۋەزىر قىينالمايلا جاۋاب بەرگىلى تۇرۇپتۇ:

— ھۆرمەتلىك پادىشاھ ئالىيلىرى، دۇنيادا سىزنىڭ شەمشىرىڭىزدىن قاتتىق نەرسە يوق.

— دۇنيادا نېمە يۈگۈرۈك؟

— ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، سىزنىڭ تۇلپارىڭىزدىن يۈگۈرۈك نەرسە يوق.

«شېرىن ناۋات، مەنزىل ھايات، مۇھەممەت ئەلەي- ھىسسالامغا سالاۋات، تەرگەن (تېرىغان) تىككۈچىلەرگە بەرىكەت بولسۇن»

بۇ دۇئانىڭ بىزگە قانداق ئادەتلىنىپ قالغانلىقىنى ھېچكىم شەرھىلەپ بېرەلمىدى. مۆگە - چۆڭلەرنىڭ شې- رىنلىقىدىن بولسا كېرەك، دېيىشىدۇ. لېكىن 1920 - يىلى تۇغۇلغان، ھازىر 80 ياشتىن ئاشقان سادىر قازى تاغام بۇ دۇئانىڭ مەنىسىنى ئەينى مەسىلىلەر بىلەن مۇنداق يېشىپ بەرگەندى:

بۇرۇن شېرىن دېگەن قىلمىشقا ئىسمى زادى ماس كەلمەيدىغان بىر ئادەم بولۇپ، يۇرتىمۇ يۇرت يۈرۈپ قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمايدى. شۇڭا خەلقىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان غەزەپ - نەپىرتى قايناپ تاشتى. خانبالىق (قاي- نۇقنىڭ ئىلگىرىكى نامى) نىڭ قازىسى دەۋا سوراپ، شې- رىننى قارا دالا چۆللۈكىگە سۈرگۈن قىلدى. شېرىن توققۇز تارادىن دەريا ياقىلاپ چىقىپ غەربتىكى يەتتە سۇ دەپ ئاتىلىدىغان بارسا كەلمەس چۆللۈك - قارا دالاغا پالاندى بولدى.

بىر نەچچە يىلدىن كېيىن قازى شېرىننىڭ ھالىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. بىر قانچە ئادىمىگە بارسا كەلمەس چۆللۈكىگە بېرىپ قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىن شېرىننى كۆرۈپ كېلىشىنى، ئەگەر يامانلىقىدىن قالمىغان بولسا چۆلدە قالدۇرۇپ، ئۆزگىرىپ ياخشىلىققا يۈزلەنگەن بولسا، قايتۇرۇپ كې- لمىشىنى ئۇقتۇردى.

قازىنىڭ ئادەملىرى پايانسىز چۆللۈك ئارىسىدىكى قارا دالاغا كەلگۈدەك بولسا ئالدىدا يايېشىل مەيدان يې- يىلىپ ياتاتتى. ئۇلار چۈشمىز ئەمەستۇ، دەپ قارىغۇدەك بولسا، قوغۇن - تاۋۇزلۇقلار ئارىسىدا ھېلىقى شېرىن دې- گەن ئادەم يۈرگەدەك.

شېرىن قازىنىڭ ئادەملىرىنى لەززەتلىك قوغۇن - تا- ۋۇزلىرى بىلەن راسا مېھمان قىپتۇ. كېيىن قازى ۋە يۇرت ئەھلىمۇ شېرىننىڭ قوغۇن - تاۋۇزلىرىغا ئېغىز تېگىپ بەس - بەستە ماختىشىپتۇ ۋە چۆلدە شۇنداق بىر بوستان- لىقنى قانداق بىنا قىلغانلىقىنى سورىشىپتۇ.

— قارا دالا چۆللۈكىدە ئاي، يىللارنى بەكمۇ تەستە

0
0
5

—دۇنيادا نېمە تاتلىق؟

—ئەي، كەرەملىك پادىشاھى ئالەم دۇنيادا سىزنىڭ مېھىر - مۇھەببىتىڭىزدىن تاتلىق نەرسە يوق.

دەرغەزەپكە كەلگەن پادىشاھ:

—دەرھال بۇ تىلى ھەسەل، دىلى زەھەر قاپاق كال - لىنى زىندانغا تاشلاڭلار! - دەپ ۋارقىراپتۇ ۋە ئوردا ئەھلىگە قاراپ:

— مەن ھازىرلا ئەلنى ئارىلاپ كېلىش ئۈچۈن سە - پەرگە چىقمەن. مەن يېنىپ كەلگۈچە ۋەزىرنى تەقپىتىن ئازات قىلىش يوق، - دەپ ياساۋۇللىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئوردىدىن چىقىپتۇ.

جاكارچىلار:

— ئامۇخاس ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، ئۇلۇغ پادىشاھ - مىز خەلقنىڭ ھالىنى سورايدۇ. ھاكىم - بەگلەردىن سوئال سورايدۇ. سوئالغا جاۋاب بەرگەنلەر مۇكاپاتلىنىدۇ. كۆز بويامچىلارنىڭ كاللىسى ئېلىنىدۇ، - دەپ داڭ ئۇرۇپ مېڭىپتۇ.

پادىشاھ يول بويى ئاۋامنى خۇرسەن قىلسا، بەگلەرگە ۋەھىمە سېلىپ نۇرغۇن يوللارنى بېسىپتۇ. پادىشاھ بار - غانلىكى يېرىدە ئۆلىما - ھۆكۈما، ھاكىم - بەگلەر ئېسىل ياسىنىشىپ، خۇشامەت سۆزلىرىنى ياغدۇرۇپ، كاتتا زىيا - پەتلەر بىلەن پادىشاھنى كۈتۈۋالىدىكەن. پادىشاھ بولسا ئۇلارغا:

— ھۆرمەتلىك ھاكىم، بەگلىرىم مەن نېمە ئۈچۈن ئوردىدىن چىقىپ يۇرت ئىچىنى زىيارەت قىلدىم، مەقسە - تىمنى ئېيتىپ بېرەلەمسىلەر؟ - دەپ سوئال قويدىكەن.

ھاكىم - بەگلەر بولسا بەس - بەستە:

— ھۆرمەتلىك شاھ ئالىيلىرى، سىلى جاھاندا تەڭدە - شى يوق ئادالەتلىك پادىشاھ بولغانلىقىلىرى ئۈچۈن يۇر - تىمىزنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن ئوردىدىن چىقتىلا. مەقسەتلىرى - شاپائەتلىرىدە گۈللەپ - ياشناپ كەتكەن دىيارىمىزنى تاماشا قىلىشتۇر، - دېيىشىدىكەن.

پادىشاھ بەگلەرنىڭ داستىخانغا كېلەلمەي يىراقتا تۇرغانلارنى كۆرسىتىپ:

— ئاۋۇ قاراپ تۇرۇشقان كىملىرى؟ - دەپ سورىسا، بەگلەر:

— پۇقرالار، - دېيىشىدىكەن.

— مۇنۇ زىياپەتتە ئولتۇرغانلارچۇ؟ - دېسە،

— قازى - كالان، ئۆلىما - ھۆكۈما، بەگزادە - باي -

ۋە چچىلەر - دەپ جاۋاب بېرىدىكەن.

پادىشاھ شۇ ھامان:

— جاللات! - دەيدىكەن. جاللاتلار دەرھال ھاكىم -

بەگلەرنىڭ كاللىسىنى ئالىدىكەن.

ھەممە يۇرتتىكى ھاكىم - بەگلەرنىڭ بېشىغا كۈن چۈشۈپ، يۈرىكى سىرقىراپتۇ. ئۇلار ھەرقانچە ماختاپ، تارتۇقلاپ، زىياپەت بېرىپمۇ ئۆلۈمدىن قۇتۇلالمايدىغان - لىقىغا كۆزى يېتىشىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىمىنىڭ چىقىشى چوڭ مەسىلە بولۇپ قاپتۇ.

ئەنە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ بىر يۇرتقا كەلگۈدەك بولسا، ئۇنىڭ ئالدىغا 11 ياشلار چامىسىدىكى سەبىي بالا چىقىپ كۈتۈۋاپتۇ. ئۇ يۇرت ھاكىمىغا تەلەپ قىلىپ شاھنىڭ ئالدىغا چىققانىكەن.

بالا پادىشاھنى ئاددىيلا داستىخانغا تەكلىپ قىلىپ، دۇغ سۇ بىلەن كۈتۈۋاپتۇ.

— بۇ يۇرتنىڭ ھۆكۈمدارلىرى قېنى؟ - دەپتۇ پادىشاھ خاپا بولۇپ.

— تەقسىر مەن بولىمەن - دەپتۇ بالا.

— سەن بىر سەبىي تۇرۇپ بۇ يۇرتقا ۋەكىللىك قىلا -

لامسەن، سوئاللىرىمغا جاۋاب بېرەلمەسەن؟

بالا دەرھال ئۆچكە بىلەن تۆگىنى كۆرسىتىپتۇ.

— ھۆرمەتلىك شاھ ئالىيلىرى، يوغىنىدىن سورايمەن

دېسىلە تۆگىدىن سورىسالا، ئاقساقاللىرىدىن سورايمەن

دېسىلە ئۆچكىدىن سورىسالا، ئەگەر ئادەمزاتتىن سورايد -

مەن دېسىلە مەندىن سورىسالا بولىدۇ، - دەپ جاۋاب

بېرىپتۇ.

پادىشاھ «پاھ، مۇنۇنىڭ غەيرىتىنى» دەپ بالىدىن

سوئال سوراشقا باشلاپتۇ:

— ئېيتقىنا بالام، دۇنيادا نېمە تاتلىق؟

— ئەر - خوتۇنچىلىق تاتلىق، - دەپ جاۋاب بېرىپتۇ

بالا.

پادىشاھ ھەيران بولۇپ:

— سەن سەبىي بالا تۇرۇپ ئەر - خوتۇنچىلىقنىڭ

IR 4

پادىشاھ بالىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ ئورنىدىن دەست تۇرۇپ كېتىپتۇ ۋە يۇرت - جامائەتنى چاقىرىپ شۇنداق جاكارلاپتۇ:

— ئەي خالايق! «ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا» ئە - كەن. مېنىڭ شۇنچە ئۆلما - ھۆكىما، ۋەزىر - ۋۇزالىرىم جاۋاب بېرەلمىگەن سوئالىغا بىر سەبىي بالا جاۋاب بې - رىپ مېنى قانائەتلەندۈردى.

پادىشاھ يەنە ھېلىقى سەبىيگە يۈزلىنىپ: — ئەي، ئوغلۇم سوئاللىرىغا نېمە ئۈچۈن قانائەتلە - نەرلىك جاۋاب بېرەلمىگەنلىكىنىڭ سىزنى يېشىپ بەر - گىن؟ — دەپتۇ.

بالا تەمكىنلىك بىلەن ئاخىرقى جاۋابىنى بېرىپتۇ: — كەرەملىك پادىشاھى ئالەم، بۇ بىر غايىب بەش بولىدۇ. 1. دىدار غايىب. يەنى بۈگۈن كىم بىلەن كۆرۈ - شىدىغىنىمىزنى بىلمەيمىز. 2. رىسقى غايىب. بۈگۈن نېمە تائام يەيمىز، بىلمەيمىز. بەلكىم سىز بۇ يۇرتقا كېلىپ مېنىڭ ھۇزۇرۇمدا بولۇشنى، دۇغ سۈيۈمنى ئېچىشنى ئويلاپ باقمىغان. دېمەك دىدار غايىب، رىسقى غايىب. 3. نىكاھ غايىب. ھېچكىم كۆرگەنلا كىشى بىلەن بىرگە بولا - لىغان ئەمەس. بەزىلەرنىڭ ئەتراپىدىن، بەزىلەرنىڭ يىراق يەرلەردىن نىكاھى پۈتۈلىدۇ. 4. ئىلىم غايىب. ئىلىمنى ئۆگىنىش بىلەنلا تۈگەتكىلى بولمايدۇ. ئۇ نۇغما چېچەند - لىك ۋە يۇقۇملۇق قەلب تەلەپ قىلىدۇ. 5. ئۆلۈم غايىب. بۈگۈنمۇ، ئەتىمۇ ھېچكىم قاچان، قەيەردە، قانداق ئۆل - دىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. دېمەك، مېنىڭ سىزنىڭ سوئاللىرىڭىزغا جاۋاب بېرەلگۈدەك ئىلىمگە ئېرىشكەنلىكىم غايىبتۇر.

— بەرھەق، راست جاۋاب بەردىڭ، مېنى قانائەتلەند - دۈردۈڭ، — دەپتۇ پادىشاھ. — ئەمدى سېنىڭ جېنىڭنى ئالمايمەن. بەلكى ساڭا ئادالەت بايرىقىنى تۇتقۇزۇپ ھە - قىقەت ئۇرىقىنى چاققۇزىمەن.

پادىشاھ ئەل ئىچىگە قىلغان زىيارىتىنى ئەنە شۇنداق ئاياغلاشتۇرغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى: ئابدۇشۈكۈرىمىن باھاۋۇدۇن تارىخ تەييارلىغۇچى: ئاسىمجان ئوبلىقاسىم («ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن)

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەھمىتىمىن

تاتلىقلىقىنى نەدىن بىلىسەن؟ — دەپتۇ. بالا تەمكىنلىك بە - لىن جاۋاب بېرىشكە باشلاپتۇ:

— ئاتام ئانامنى ئۇرۇپ قولىنى سۇندۇرۇپ قويدى. ئۇ كۈنكى كۆڭۈلسىزلىكنى مەن دېمىسەممۇ، ئۆزىڭىز ئوبدان بىلىسىز. كەچقۇرۇن ئاتام قەيەردە ياتقاندۇ دەپ ئۆيگە كىرسەم، ئانامنىڭ تاياق يېگەن قولى ئاتامنىڭ بويىنى قۇچاقلاپ يېتىپتۇ. ئەر - خوتۇنچىلىقنىڭ تاتلىق - لىقىنى شۇ چاغدا بىلىدىم.

— دۇرۇس جاۋاب بەردىڭ، — دەپتۇ پادىشاھ. — دۇنيادا نېمە قاتتىق؟ — دۇنيادا يوقسۇزلۇق قاتتىق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بالا.

— ئۈستۈبۇشىڭغا قارىسام بەگ ئەۋلادىدەك قىلىسەن. بىراق، يوقسۇزلۇقنىڭ قاتتىقلىقىنى نەدىن بىلىدىڭ؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— توغرا ئېيتتىلا پادىشاھ ئالىيلىرى، — دەپتۇ بالا. — ئەمما سەبىي بالا نېمىنى ياخشى كۆرىدۇ. قەيەردە نەغمە - ناۋا، ئۇرۇش - جېدەل بولسا شۇ يەردە ئۇنىدۇ. مەنمۇ شۇ ھاكىم - بەگلەر ئەيش - ئىشرەت، نەغمە - ناۋا قىلغان سورۇنلارنى كۆرىمەن. ئۇلارنىڭ داستىخانغا كېچە - كۈند - دۈز جاپالىق ئەمگەك قىلىدىغان ھالال ئەمگەكچىلەر يېقىن يوللىمايدۇ. پەقەت يىراقتىن تەلپۈرۈپ قارىشىدۇ. ئەجەبا بەگلەرنىڭ ھۇزۇر ھالاۋىتى ئەنە شۇ ھاشارغا ھەيدەلگەن جاپاكەش ئەمگەكچىلەرنىڭ قەرزىنى تۆلىيەلمىسە بالاڭنى سات، ئايالىڭنى سات، دەپ ھاقارەتلەنگەن يوقسۇزلارنىڭ قان تەرىدىن كەلگەن. ئىنسان ئۈچۈن بۇنىڭدىنمۇ قاتتىق نەرسە بارمۇ پادىشاھ ئالىيلىرى؟

پادىشاھ بالىنىڭ جاۋابىدىن تەسىرلىنىپ: — توختا، مېنىڭ سوئالىم تۈگىدى، دۇنيادا نېمە ئەڭ يۈگۈرۈك؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دۇنيادا كۆڭۈل ئەڭ يۈگۈرۈك، — دەپ جاۋابىنى داۋاملاشتۇردى بالا. — پادىشاھى ئالەم، مەندىن نۇرغۇن سوئال سورىدىڭىز. مەن بۇلارغا توغرا جاۋاب بەردىم دەپ ئويلايمەن. سىز كۆڭلىڭىزدە بۇنى ئويلاپ يېتىپ بولىدىڭىز. ئەمدى مېنى نېمە قىلىمەن دېسىڭىز ئۆز ئىخ - تىيارىڭىز.

005

بارسلا پات بارسلا،
تالدى مېنىڭ بىلەڭلىرىم.
كەتسە جانىم كۆيەدۇر،
كەلسە يۈرەڭلىرىم.

ئۆيىمىز داۋان بېشىدا،
بارسلا تاپالاملا؟
باغچىمىزدا ئەتىرگۈل،
سايىسىدا ياتالاملا.

ئاۋۇ دۆڭدە كۆرۈنگەن
يامغۇرىمدۇ، قارىمدۇ.
قىزىل گۈلدەك پۇرىغان،
مېنىڭ يارىم بارىمدۇ.

كاككۇكۇم سايىراپ بېرىدۇ،
ئېڭىز تېرەڭنىڭ بېشىدا.
ئادىشىم شەرەت قىلادۇر،
ئايدىڭ كۆلىنىڭ قېشىدا.

بەلۇيغىم بىرە - بىرە،
ئەللەر كۆرسە نېمەدەر؟
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم،
نېمە دېسە شۇنى دەر!

دەريالارغا سۇ كەپتۇ،
شاخ بېسىپ ئۆتمەيلىمۇ؟
دوست - دۈشمەنىڭ ئالدىدا،
كۆيۈشۈپ يۈرمەيلىمۇ؟

قوغۇنلۇققا كىرەيمۇ،
ناشېكەرنى ئۈزەيمۇ؟
راست گېپىڭنى قىل خانىم،
ئۈمىد ئۈزەيمى يۈرەيمۇ؟

قىزىل گۈلنىڭ ئۈستىگە
ئەتىرگۈلنى تاشلايمۇ؟
ماقۇل دېسىڭىز يارىم،
سىزنى ئۆيگە باشلايمۇ؟

ئىشىك ئالدى كۆلچەككە،
سۇ قۇيۇپ بېرەي يارىم.
مەندىن كۆڭلۈڭ ئاغرىپتۇ،
چاي قۇيۇپ بېرەي يارىم.

ئالما ئاتتىم بويلاپ،
ئۆگزىڭىزگە چۈشتىمۇ؟
مېنىڭ قىلغان سۆزلىرىم،
ئېسىڭىزگە چۈشتىمۇ؟

كېچىلىرى چۈشۈمدە،
كۈندۈزلىرى كۈزۈمدە.
سەنمۇ مەندەك كۆيدۈڭمۇ؟
بىر گۇمان بار ئىچىمدە.

ئولتۇرۇپ شاراپ ئىچتىم،
تولدۇرۇپ پىيالىنى.
تېخى بىلىپ بولمىدىم،
يارىمنىڭ خىيالىنى.

تاغ بېشىدا قارىغاي،
باغدا بۇلبۇل سايىرىغاي.
چىڭ چىڭلىگەن يۈرەڭنى
دۈشمەن قانداق ئايرىغاي.

باشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ
گۈلى قانچە ساناپ باق،
كۆيگۈنۈم يالغان بولسا،
چىرايمىغا قاراپ باق.

ناخشا ئېيتىمەن يارىم،
ئۈنۈمدىن تونۇيالامسەن؟
ئىشىك ئالدىڭدىن ئۆتكەندە،
يېنىمغا چىقالامسەن؟

ئەگەر بارساڭ بارىمەن،
چۆلدە تۇمارلىك بولىمەن.
دۈشمەنلىرىڭ ئالدىدا،
تاغدەك مۇنارىڭ بولىمەن.

ئاتىم بار، ئېگەرىم يوق،
تالىم بار، جىگەرىم يوق.
سۆزۈمگە ئىشەن يارىم،
سەندىن ئۆزگە يارىم يوق.

ئېرىق بولسا كەڭ بولسا،
سۇ كەلسە تاشمىسا.
ئەقىدىلىك يار بولسا،
سۆيۈپ قويسا قاچمىسا.

ئاق پوسما، قىزىل پوسما،
مەن كىيسەم ياراشماسمۇ؟
بىز ئىككىمىز چۈپ بولساق،
خالايمىق قاراشماسمۇ؟

ئات مىنىپمۇ يۈرگەنسىز،
تون كىيىپمۇ يۈرگەنسىز.
ئوتىڭىزدا كۆيگەننى

چىرايمىدىن بىلگەنسىز.
قۇم تۇۋىدە ئالما كۆمدۈم،
ئالھارەڭ بولارمىز دەپ.
مەن سىزگە كۆڭۈل بەردىم،
ئۆمۈرلۈك بولارمىز دەپ.

ھاۋادىكى بوز تورغاي،
تۇمۇچۇقنى سايراتتى.
ئوتىڭىز يامان ئىكەن،
چىرايمىنى سارغايىتتى.

ھاۋاغا چىقارمەنمۇ،
بۇلۇتقا مىنەرمەنمۇ؟

يېڭى تۇتقان يار بىلەن
مەقسەتكە يېتەرمەنمۇ؟

يارىم ياتىدۇ غەمدە،
گۈلىنىڭ تۇۋىدە نەمدە.
مەن بۇ يەردە ئوينىسام،
يار ئۆلمەمدۇ ئەلەمدە

ياغلىق ئالدىم بازاردىن،
يارىم ساڭا سوۋغاتقا.
ئەجەب تەشنا قىلىدىغىسەن،
لەۋلىرىڭگە - ناۋاتقا.

يارىم كەلدى يىراقتىن،
ئارقىدىكى يول بىلەن.
كۆڭلىنى ئالاي يارىنىڭ،
قولۇمدىكى گۈل بىلەن.

قولۇڭدىكى ياغلىقنىڭ،
قارا گۈللۈك تاۋارمۇ؟
ماڭا سۇنغان چايلىرىڭ
يۈرىكىمگە داۋامۇ؟

گۈلنى خۇشبۇي دېمىسەم،
كۆچتىنى ئۈزگۈم يوق.
سىز جېنىمنى دېمىسەم،
دوپپىڭىزنى تىككۈم يوق.

قېشىڭدىن كېتەلمەيمەن،
ۋەسلىڭگە يېتەلمەيمەن.
ساڭا شۇنچە كۆيسەممۇ،
ئالدىڭدا دېيەلمەيمەن.

يارىم كۆڭلەك كىيىپتۇ.
قارايمەن ياراشقانغا.

مەن سېنى ئاران تاپتىم،
بەرمەيمەن ئالاشقانغا.

ئالتاي ياتتىم، يەتتاي ياتتىم،
مۇشكۈل زىنداندا.
ئالتاي نۇرسام كەتكۈم كەلمەس،
يارنى تاپقاندا.

سەن يارىمنى كۆرگەندە،
سۆزلىيەلمەي قالدىم.
كېچە - كۈندۈز ئىشقىڭدا،
يىغلاپ دۇتتار چالمەن.

ئالمىلىق باغ، شاپتۇللۇق باغ،
ئالما گۈلى بار.
يۈرىكىمنى يېرىپ باققىن،
كۆيۈك دېغى بار.

بىر قېرىمقا گۈل تېرىدىم،
بىر قېرىمغا يۆگىمەچ.
گۈللىرىم قۇرۇپ كەتتى،
سەن يارىمنى كۆرمىگەچ.
«خوتەن شەھەر خەلق قوشاقلىرى»
توپلىمىدىن ئېلىندى.

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

بىلدۈرگۈ

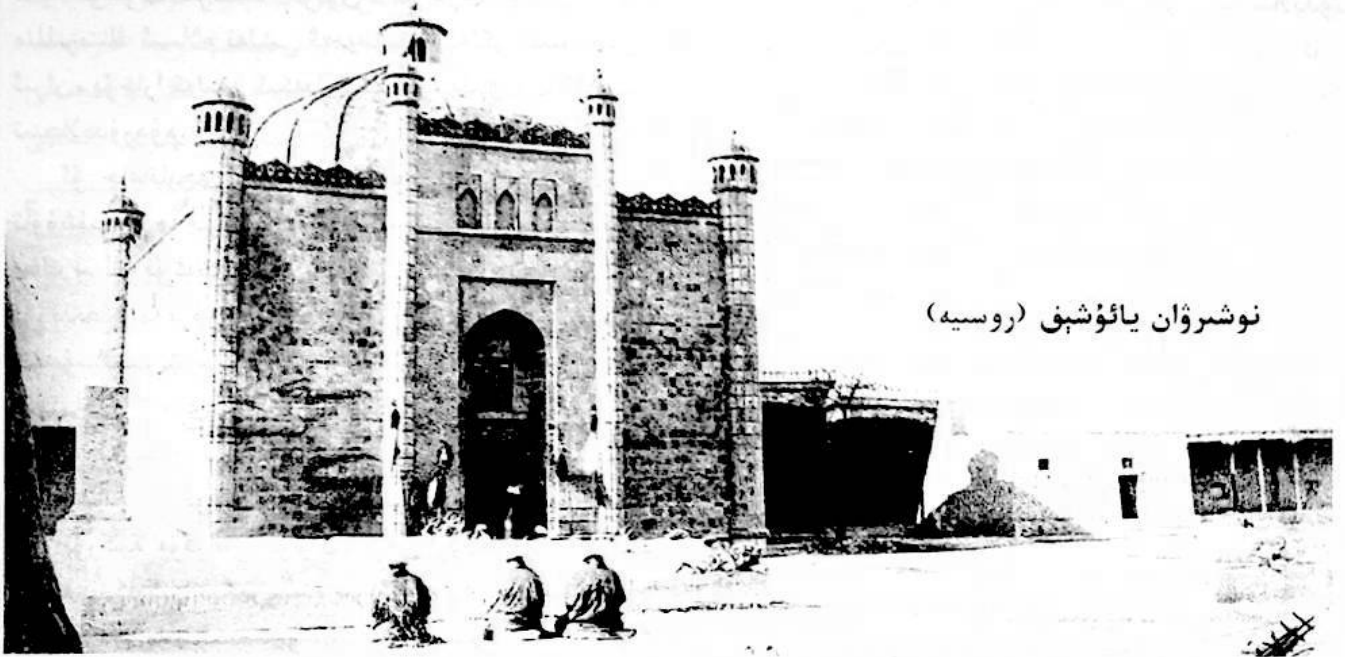
«مىراس» ژۇرنىلىنىڭ
2006 - يىللىق سانلىرىغا
ۋاقتىدا مۇشتەرى بولالمە-
غانلار تەھرىر بۆلۈمىمىز
بىلەن بىۋاسىتە ئالاقىلاشسا
بولىدۇ.

تېلېفون نومۇرىمىز:
0991 4554017

ئۇيغۇرلار يۇرتىغا زىيارەت*

نوشرۋان يائۇشېق (روسىيە)

خاتىرىلەر

قىش ئۆتۈپ، ياز كىرگەن، دەل - دەرەخ، گۈللەر يوپۇرماق چىقىرىپ چىچەكلەشكە باشلىغانىدى. 20 - مارتتا كېرىيىدىن خوتەنگە ياندىم. مەن يازنىڭ ئەلۋەك كۈنلىرىدە، سالقىن ھاۋادا قەشقەرگە قايتماقچى ئىدىم. 23 - مارتتا خوتەنگە كېلىپ دوللۇق مۇھەممەد ھاجى سا- رىنىغا چۈشتۈم. يۈسۈپ ئاخۇن مۇھەممەد ھاجى ئوغلى ھۇجرامغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى تەييارلاپ ئۆيدىن ئەپ- چىقىپ بەردى. بۇ يەردە ئۈچ - تۆت كۈن تۇرۇپ قەش- قەرگە قايتارمەن دېگەندىم. شۇنداق ئويلاپ تۇرغىنىمدا خوتەننىڭ ياش ۋە تەرەققىيپەرۋەر سودىگەرلىرىدىن قۇربان ھاجى، يۈسۈپ ئاخۇن، قەشقەرلىك ئىمىن ئاخۇن ئاكاملار ۋە باشقا ئاغا - ئىنلەر بۇ يازدا مېنىڭ خوتەندە تۇرۇشۇمنى ئۆتۈندى. قولىيازما ۋە كونا كىتابلارنى تېپىپ بېرىشكە تىرىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ كۆڭلۈمنى

(* بېشى ئۆتكەن ساندا)

تىنچلاندى. بۇ قېرىنداشلىرىمنىڭ مۇنچۇلا ياخشى كۆڭلىنى ياندۇرۇشقا كۆڭلۈم بارماي، خوتەننىڭ يېزىل- رىنى كۆرۈپ كېتىشكە قارار قىلدىم. مەرۋىدىن خوتەنگە كېلىپ ئون يىللاردىن بېرى رو- سىيىدىن يىپەك قۇرتى ئەكېلىپ سېتىش، بۇ يەردىن رو- سىيىگە يىپەك چىقىرىش سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر ئەرمەن بار ئىدى. بۇ كىشى بۇلتۇر ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلدى، يېڭى ئىسمى خۇدابەردى بولدى. خۇدا- بەردى باي ئىشچان كىشى بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئېيتىشىغا قا- رىغاندا بىر يىلدا 50 پىرسەنت يەنى بىرگە بىر پايدا ئا- لىدىكەن. دەسلەپتە ئانچە چىق پۇل بىلەن كەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىشىنى ئۈستىلىق بىلەن قىلغانلىقتىن نا- ھايىتى تېزلا بېيىغان. مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن دىنىي ۋە مىللىي قۇرۇلۇشلارغا - مەسچىت، مەكتەپ، مەدرىس- لەرگە پايدىسى تېگىپ تۇرغان. ئۇ:

— مۇسۇلمانلارنىڭ خوتۇن - قىزلارنى بەك تۆۋەن كۆرۈشى، ئۇلارنى ھايۋان كەبى قىسىپ باشقۇرۇشى، نۇر

ۋە ھاۋادىن، ئىلىم - مائارىپتىن مەھرۇم قىلىشى ماڭا تازا ياقىمىدى - دېدى.

مەن بۇ ھەقتە «قۇرئان» ۋە ھەدىسلەردىن دەلىل - لەرنى كەلتۈرۈپ ئىسلام دىنىنىڭ خوتۇن - قىزلارغا ياخ - شى مۇئامىلە قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈردۈم. ئوتتۇرا ئا - سىيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ خوتۇن - قىزلارغا تۇتقان مۇئا - مىللىرىنىڭ ئىسلام تەلىمى ئەمەسلىكى، بەلكى ھىندىستان، ئىران، بۇخارا تەلىمى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ كۆڭلىنى تىنچلاندۇردۇم.

ئۇ چاغاتايچە كىتابلارنى ئوقۇغاندا، چ، پ، گ، ك، تاۋۇشلىرىغا مەخسۇس ھەرپلەر بولمىغاچقا بېشىغا قازان - دەك سەللە يۆگەپ ئۆزىنى پەيلاسوپ دەرىجىسىدە ساناپ يۈرىدىغان مەغرۇر موللارنىڭ مۇنداق خاتا يېزىشلىرىغا ئەپسۇسلاندى. چۈنكى بۇ يەردە پارچە - پارچە، گويە - كويا، چاي - جاي، انگ - انىگ شەكىلدە يېزىلىدۇ.

ئۇ ئەرمەنچە، رۇسچە ئوقۇش - يېزىشنى بىلىدۇ، مۇسۇلمانچىمۇ ئوقۇپ تۇرىدۇ، ئىبرەت خوتەنگە. ئىلگە - رى تۈركىيە پۇقراسى بولۇپ، كېيىن روسىيە تەۋەلىكىگە ئۆتكەن، كارىكىن دېگەن يەنە بىر ئەرمەن بار. ئۇنىڭ ئىشى خۇدابەردى باينىڭكىدىنمۇ كۆپ، پىلە قۇرتى ساتىدۇ، يە - پەكتىن نەپىس نەرسىلەرنى ئىشلىتىدۇ، گىلەم توقۇتىدۇ. كارىكىن بايغا ئەرمەنچە «تېلىس»، ئىنگىلىزچە «لوند - دون تايمس» گېزىتلىرى كېلىپ تۇرىدۇ. تۇرۇۋاتقان ئۆيى ئىنگىلىزچە قىممەتلىك كىتابلار بىلەن تولغان. بوش ۋاقىتلىرىدا كىتاب ۋە گېزىت ئوقۇيدۇ. كىتابلىرى ئارد - سدا ئىنگىلىز سەيياھى تەرىپىدىن يېزىلغان جۇڭگو ۋە ئالتىشەھەر ساياھەتنامىسىمۇ بار. مەنمۇ بۇلارنىڭ ئاد - رېسىلىرىنى يازدۇرۇۋالدىم. كارىكىن باي:

— ئالتىشەھەر ئۇيغۇرلارنىڭ بۆشۈكى بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇنچىۋالا نادان ۋە ھۇرۇن بولۇپ قېلىشىغا قاراپ ھەيران قالمەن، بۇلارغا مەكتەپ كېرەك ئىدى - دېدى.

ياركەنتتە تاش ئاخۇن بىلەن شېرىكلىشىپ تىجارەت قىلىۋاتقان يەنە بىر ئەرمەن بار، ئۇنىڭ ئىشىمۇ بۇلار - نىڭكىدىن كەم ئەمەس. ئالتىشەھەر مۇسۇلمانلىرى مانا مۇشۇلارنىڭ ئۆزىدىنلا ئىبرەت ئالسا ياخشى بولاتتى.

مۇسابايىقلار مويىكىسىدا

خوتەندە مەشھۇر بايلاردىن مۇسابايىقلارنىڭ مويىكى -

لىرى بار. مەن قاچان زېرىكىدەك بولسام شۇ يەرگە بارمەن. مويىكا خوتەن دەرياسى بويىدا، قويۇق دەرەخ - لىك ئارىسىدا بولۇپ مۇشۇ كۈنلەردە بۇ يەرنىڭ مەنزى - رىسى بەك ئېسىل. كاككۇكلار سايرىشىپ تۇرىدۇ. بۇل - بۇللار، ساندۇغاچلارمۇ يۈك يۇغۇچى ئاياللارغا جۆر بو - لۇپ سايرىشىدۇ. كۆڭۈللەرگە راھەت ۋە مۇلك بېغىشلايدۇ. بۇ يەردە ھەركۈنى يۈزلەپ خوتۇن - قىزلار ئىشلەپ تۇ - رىدۇ. يەپ - ئىچىش ئۆزىدىن بولغاندا كۈنلۈكىگە 20 پۇلدىن 30 پۇلغىچە ھەق ئالىدۇ. ئىشچى ئاياللار ئومۇمەن 15، 13، 12، 20 ياشلار چامىسىدا بولىدۇ. بۇلارنىڭ كۆ - پىنچىسى ئېرىدىن ئاجرىشىپ كەتكەن ئاياللاردۇر. بۇلار - نى كۆرۈپ خوتۇن - قىزلار بىلەن ئاشنا ئويىناپ يۈرد - ىدىغان ئەرلەرگە غەزىپىك كېلىدۇ... قەشقەردىكى ۋاقىتىدا خوتەنگە مېڭىش ئالدىدا كىملىرىدە كونا كىتابلار بار دەپ سۈرۈشتۈرۈپ ئۈچ - تۆت كىشىنىڭ ئىسمىنى يېزىۋالغان - دىم. شۇلارنىڭ ئىچىدىكى خوتەن قاراقاشلىق ئەيسا قازى جانابلىرى ئىدى. خوتەنگە كېلىپ تۈركىيىنى ساياھەت قىلىپ كەلگەن ھاجى يۈسۈپ ئەپەندىنى ئارچى قىلىپ قازى ھەزرەتلىرىدىن «ئالتىشەھەر تارىخى» دېگەن قوليازمنى سورتىپ ئالدىم. كىتاب 250 بەت بولۇپ، پارس تىلىدا يېزىلغان. دىباچىسىدا يېزىلىشىغا قارىغاندا ئېركەبەك خاننىڭ ئەمرى بىلەن شاھ مەھمۇت بىننى مىرزا پازىل دېگەن كىشى تەرىپىدىن يېزىلغان. مىرزا پازىل: «بۇ كىتابتا يۈنۈسخاندىن باشلاپ شۇ دەۋرگىچە ئۆتكەن مەشھۇر خانلارنىڭ، ناھىدار ئەمىرلەرنىڭ، سولتانلارنىڭ ئەھۋاللىرى بايان ئېتىلىدۇ» دېگەن. لېكىن كىتابنى قايسى يىلى يېزىشقا باشلىغانلىقىنى ئېيتمايدۇ، بەلكى ئاخىرىدا يېزىلغاندۇر. كىتابنىڭ ئاخىرىدىن بىر نەچچە بەت يىرتە - لىپ كەتكەچكە بۇنى بىلىشكە مۇمكىن بولمىدى. كىتاب ھەقسەتكە مۇنداق كىرىشىدۇ: ئىسمائىلخان بىننى ئابدۇ - رېھىم خان، بىننى ئابدۇرەشىدخان، بىننى ئەھمەتخان، بىننى سۇلتان يۈنۈس خان، بىننى سۇلتان ئۇۋەيسى خان، بىننى شىر ئەلىخان، بىننى مۇھەممەد خان، بىننى خوجا - خان، بىننى تۇغلۇق تۆمۈر خان، بىننى ئېسەن خان، بىننى بۇقا خان، بىننى دۇۋاخان، بىننى باراق خان، بىننى يە - سۈگەي خان، بىننى قاراخان، بىننى ماھمان خان، بىننى چاغاتاي خان، بىننى چىڭگىزخان، بىننى يەسۈگەي خان،

بىننى بەرتان خان، بىننى قىبىلخان، بىننى تۈمەن خان، بىننى بايسۇنقۇر خان، بىننى قايدۇ خان، بىننى دۈتۈم مىنن خان، بىننى بۇقا خان، بىننى ئالانقۇۋا خان...
 بۇ كىتاب مەخسۇس ئالتىن شەھەرگە بېغىشلانغان بولۇپ، سىمۇ، لېكىن يەنە ئابدۇللا خان، بابۇرخان قاتارلىقلارمۇ سۆزلىنىدۇ. ئىشقىلىپ بۇ كىتابنىڭ ئومۇمىي ئوتتۇرا ئاسىيا ئۈچۈن پايدىلىق تارىخ كىتاب بولۇشى ئۈمىد قىلىنىدۇ...
 بۇ كىتاب ھازىرچە مېنىڭ قولۇمدا ئامانەت، پۇرسەتتە تەكشۈرۈپ نەشر قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۈم. مەن مۇشۇ كىتابنىڭ يورۇققا چىقىشى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىنىڭ قاراڭغۇ پەردىسىنى ئېچىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس دەپ ئويلايمەن.
 1916 - يىلى 15 - ماي، خوتەن

خوتەندە پىلە بازىرى

(1) ئاپرېل ئېيىنىڭ باشلىرىدا يىپەك قۇرتى تىرىلىپ چىقىشقا باشلىغانىدى.

30 - 40 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن 20 - مايدىن باشلاپ بازارغا پىلە كىرىشكە باشلىدى. بازار ياقۇپبەگنىڭ مەزىرىسىدىن نىياز ھېكم سالدۇرغان ئالتۇن مازار ئىچىدە بولۇپ، ئىيۇل ئېيىنىڭ باشلىرىغا قەدەر داۋاملىشىدۇ. مۇشۇ كۈنلەردە (10 - ئىيۇن) پىلە بازىرى تازا قىزىپ كەتتى. ھەركىمنىڭ ئاغزىدا شۇ پىلەنىڭ گېيىسى. بۈگۈن مەنمۇ بازارنى تاماشا قىلىشقا چىققاندىم. تاماشا، مازارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەيدان تولۇپ كەتكەن. خالتىلارغا، ئاق بۆزلەرگە قاچىلاپ بېشىدا پىلە كۆتۈرگەن كىشىلەر، خوتەن - قىزلار مىغىلداپ يۈرەتتى. دەرۋازىدىن كىرىپلا باجخانىغا كىرىپ جىغلىتىدۇ، جىغلاپ بەرگىنى ئۈچۈنلا قاندىغا بەش پۇل (ئۈچ تىيىن)، باج ئۈچۈن تۆت پۇل تۆلەيدۇ. بۇ يەردىكى قىيا - چىيا، جەڭگى - جېدەل، ئىت - تىرىش - تارتىشى، ئادەمنىڭ بېشىغا ئادەم چىقىپ سوزۇقۇشۇشلارنى تەرىپلەشكە ئاجىزمەن. چۈنكى ئادەم بەك كۆپ، تارازا بولسا پەقەت بىرلا. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇ يىل (1916 - يىلى) پىلە ئوتتۇراھال بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇرۇق تۇتقۇچىلار كۆپ بولغان. شۇڭا، جۈمە يوپۇرمىقى بەك قىممەتلىك كەتكەن. خەلق يوپۇرماقنى ئاز بەرگەن، شۇڭا بۇ يىل پىلە ناچار بولغان. ئەمما كۆپلۈكى يەنىلا كۆپ. بۇلتۇر بىر قۇتا ئۇرۇقتىن بەش - ئالتە چارەك (بىر

چارىكى 17.2 قادا) چىققان. بۇ يىل بولسا ئۈچ - تۆت چارەكلا چىققان. مانا شۇنىڭغا قارىغاندا پىلەنىڭ ياخشى بولۇشى يوپۇرماقنى جىق بېرىپ قۇرتنى ياخشى تويغۇ-زۇش بىلەن باغلىق ئىكەن. شۇڭا يىپەك مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۈجمە دەرىخىنى ياخشى پەرۋىش قىلىش، ئۇنى كۆپلەپ تىكىش كېرەك. بازار ئومۇمەن ياخشى. شۇنداقسىمۇ سودىگەرلەرنىڭ ئېيتىشلىرىغا قارىغاندا بۇ يىل سۇسراق بولغان. سېتىۋالغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى روسسىيلىك سودىگەرلەر، پەرغانە مۇسۇلمانلىرى، ئىككى ئەرمەن. يەرلىك خەلقتىن پەقەت ھۈنەرۋەنلەرلا ئېلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار پىلەدىن يىپەك چىقىرىپ شايبى ۋە ئەتلەس توقۇيدۇ. بۇلتۇر پىلە ياخشى بولۇپ باھاسىمۇ چارىكى 33 - 34 تەڭگە (بىر تەڭگىسى 30 تىيىن چامىسىدا) بولغان. بۇ يىل 27 - 28 تەڭگە چامىسىدا. شۇنداق بولۇپ، سىمۇ بۇ يىل سودىگەرلەر پىلەنى ئالدىراپ ئالمايدۇ، قورقىدۇ. چۈنكى، بىرىنچىدىن، پىلە ناچار، ئىككىنچىدىن، سوم (رۇس پۇلى) ئەرزىن. چۈنكى ئۇلار ئۇنى ئۈدۈل بەرغانغا ئاپىرىپ پۇلغا ساتىدۇ.

(2) يىپەك قۇرتى

قۇرت تىرىلىپ 30 - 40 كۈنگىچە ئۈجمە يوپۇرمىقىنى يەپ چوڭلايدۇ. چوڭلاپ ئارپا باشقىدەك بولغاندىن كېيىن يېگەن نەرسىسىنى قۇسۇشقا باشلايدۇ. بۇ قۇسۇق ئۆمۈچۈك تۈرىدەك ناھايىتى ئىنچىكە بولۇپ قۇرتنىڭ ئاغزىدىن چىقىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى چىراپ سوقچاق پىلە غوزىسىغا ئايلىنىدۇ. ئۆزى شۇ غوزەكنىڭ ئىچىدە كىچىكلەپ كېتىدۇ. شۇ پىلەنى بەش - ئالتە كۈن سايدا ساقلىسا ھېلىقى قۇرت غوزەكنى تېشىپ چىقىپ قاناتلىنىپ كېيىنكىگە ئايلىنىدۇ. بۇ كېيىنكى بەش - ئالتە كۈن ھېچ نېمە يېمەي تۇخۇملاپ بولۇپ ئۆلىدۇ. تۇخۇمى كېلەر يىلى يازغىچە ساقلىنىدۇ ۋە شۇنىڭدىن يەنە يىپەك قۇرتى چىقىپ قىرىلىدۇ. لېكىن كېيىنكى چىققان پىلەنى ئىشلەتكىلى بولمايدۇ. چۈنكى غوزەكنىڭ ئۈچى يوقىلىپ كېتىدۇ ياكى ئۈزۈلۈپ كېتىپ تارتقىلى بولمايدۇ. شۇڭا قۇرت غوزەكنى تېشىپ چىقارماسلىقى ئۈچۈن ئۇنى تېز ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. قۇياش نۇرىدا ياكى مەخسۇس ياسالغان ئۆيدە 70 گرادۇس ئىسسىقلىقتا ھورداپ ئۆلتۈرۈلىدۇ، ئاندىن كېيىن پىلەنى ئازراق سوۋۇتۇپ قازانغا سالىدۇ. قازاندا قاينىغاچ

IRAS

غوزنىڭ ئۇچى چۇۋۇلۇپ چىقىدۇ. بۇ ناھايىتى ئىنچىكە بولغاچقا 10 - 15 دانە ئۇچنى بىر قىلىپ تۇتقۇچقا ئورنىدۇ. بۇ ئىشلار ئۇچۇن ياغاچتىن ياسالغان مەخسۇس سايە مانلىرى بار. يىپ ھەرقانچە ئىنچىكە بولسىمۇ ئۇزۇلمەي ئۆز رېتى بويىچە تارتىلىپ چىقىۋېرىدۇ. قازاندىكى پىلە غوزنى تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن قۇرتى قازاندا قالىدۇ. يىپنىڭ ئۇچىنى تېپىپ ماشىنىغا ئۆتكۈزۈپ تۇرۇش ئۇچۇن قازان يېنىدا بىرەيلەن تۇرىدۇ. ئۇ ماشىنا بىلەن ئايلايدۇ. دۇرۇپ تۇتقۇچقا ئوراپ تۇرىدۇ. ئىشلەمچىلەرنىڭ كۆپىندە چىسى خوتۇن - قىزلار بولۇپ كۈنلۈك ھەققى 10 - 50 پۇلدىن توغرا كېلىدۇ. خوتەندە مۇشۇ كۈنلەردە بەك جىددىي ئىشلەۋاتقان ئىككى پىلە زاۋۇتى بار. بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى ئەرەملەرنىڭ. بۇنىڭ بىرى يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغان خۇدا بەردى باي، بۇ كىشى خوتەنگە پۇل - سىز كېلىپ شۇ كەسىپ بىلەن ئون يىل ئىچىدە بىر نەچچە ئونمىڭنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالغان. بۇ زاۋۇتلاردا ھەر كۈنى يۈزلەرچە يەرلىك مۇسۇلمانلار ئىشلەپ تۇرىدۇ. بۇلتۇرقى ھېسابقا قارىغاندا بىر چارەك (چارىكى 17.2 قادات) پىلىدىن 20 سەر (بىر سەرى ئون مىسقال) يىپەك چىققان. بىر سەرى خوتەندە 80 پۇلغا سېتىۋېلىنىپ پەرغانغا بارغاندىن كېيىن 220 پۇلدىن سېتىلغان. دېمەك، بىرگە بىر پايدا بولغان. يىپەك قۇرتى بېقىش ناھايىتى پايدىلىق بىر كەسىپ بولۇپ، بۇنىڭ ئىشىمۇ ئانچە ئېغىر ئەمەس. يىپەكنىڭ قانداق ئېسىل نەرسە ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭمۇ ئورنى يوق. ئۇ پۈتۈن دۇنياغا تونۇشلۇق نەرسە. پىلە قۇرتىنىڭ يىپىكىدىن باشقىمۇ نۇرغۇن پايدىسى بار. مەسىلەن: ئۆلتۈرۈلگەن قۇرت يەرنى ئوغۇتلاشقا بەك باپ كېلىدىكەن. يەرلىك خەلقنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، بىر خالتا قۇرت 100 خالتا تېزەكتىن كۈچلۈكرەك بولارمىشى. پىلە قاينىتىلغان سۇمۇ كۈچسىز يەرنى ئوغۇتلاشقا شۇنداق پايدىلىقمىشى. شۇنىڭ ئۈچۈن پىلە قاينىتىلغان سۇ يەرگە تۆكۈلۈپ ئاغدۇرۇلىدىكەن. ئەگەر يىپەك قۇرتى بېقىش تەرتىپلىك يولغا قويۇلغان بولسا ئالتىن شەھەر مۇسۇلمانلىرى شۇنىڭ ئۆزى بىلەنلا نۇرغۇن بايلىق ياراتقان بولاتتى. 40 - 30 كۈندە ئالتە سومغا بىر قۇتا ئۇرۇق ئېلىپ كەتكەن يېزا كىشىلىرى شۇ ئۇرۇقتىن چىققان پىلىنى بازارغا ئەكىرىپ يەنە 30 - 40

005

سومغا سېتىپ قايتىپ كېتىدۇ. مانا پايدا دېگەن پىلە بىر قىش بەك ئاسان ئىش. كۈندە ئۈچ - تۆت قېتىم ئۈجمە يوپۇرمىقى تاشلاپ بەرسەك بولىدى، باشقا ئىش يوق.

(3) سايىھەت ۋە سايىھەتچىلەر

مەدەنىيەتلىك ۋە تەرەققىي تاپقان مىللەتلەر سايىھەت - كە بەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. بۇ ئىشقا مىليونلاپ پۇل سەرپ قىلىپ مەخسۇس شىركەتلەرنى قۇرىدۇ. ئىلمىي ئورۇنلارنى تەسىس قىلىدۇ. تۈرلۈك ساھەلەر بويىچە مەلۇماتلىق سايىھەتچىلەرنى تەربىيەلەيدۇ. ئاندىن قايىل ۋە ياراملىق ئادەملىرىنى يەر يۈزىنى كېزىشكە سالىدۇ، ئۆز سايىھەتچىلىرىگە ياردەم بېرىدۇ ۋە مەسئۇل بولىدۇ. سا- يىھەتچىلەرمۇ ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن يەر يۈزىدىكى سىرلارنى ئېچىش ھەۋىسى بىلەن قۇش ئۇچۇپ ئۆتمىگەن يەرلەرگىچە بارىدۇ. ھەممە نەرسىنى دىققەت بىلەن كۆزىتىدۇ، تەتقىقات ۋە تەكشۈرۈشتە بولىدۇ. دو- زاختەك ئىسسىق، زۇمھەرىردەك سوغۇق يەرلەردە، تاغۇ- تاشلار ئارىسىدا، چوڭقۇر دېڭىز ۋە قېلىن ئورمانلىقلاردا تۈرلۈك يىرتقۇچ ھايۋانلار ئارىسىدا، پايانسىز چۆل - جەزىرىلەردە مېڭىپ مۇشەققەتلەرنى چېكىپ يۈرىدۇ. ھا- ياتىدىن ئايرىلىپ ئادەم ئاياغ باسمىغان يەرلەرگە، ئاللى- قانداق يەرلەرگە كىرىپ كېتىدۇ. نانسىز، سۇسىز قالغان ۋاقىتلىرىمۇ ئاز بولمايدۇ. بۇ يولدا مېلىنلا ئەمەس، ھەتتا جېنىنى پىدا قىلىدىغانلارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇلار نېمىشقا شۇنچىلىك ئېغىر مۇشەققەتلىك سەپەرلەرنى قىلىشنى خا- لاپ قالىدۇ. ئۇلار بۇنىڭسىزمۇ بۇ دۇنيادا ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى كۈنلەرنى كۆرەلەيتتىغۇ؟ ئۇنىسى راست، ئۇلارنىڭ ھەممە نەرسىسى يېتەرلىك، بىر نەرسىگە ئېھتىياجى يوقتەك كۆرۈنىدۇ. ئەمما ئىنسان ھەممىگە قادىر شۇنداق بىر مەخلۇقتۇركى، ئۇ يۇقىرى ئۆزلەشتىن ئەسلا توپمايدۇ. چۈنكى تەرەققىياتىنىڭمۇ بېرىپ توختايدىغان يېرى - ئا- خىرقى چېكى يوق. ئىنسانلار ھەرقانچە ئېسىل مەدەندە- يەتلەرنى ياراتسىمۇ ئۇنىڭ كەينىدە يەنە تەرەققىياتقا يول قالىدۇ. ھەر كامالنىڭ بىر زاۋالى بار. ئىنسانىيەت ھازىر تەرەققىياتنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە يەتتى، ئەمدى ئۇنىڭدىن ئارتۇق يېتىدىغان پەللە قالمايدى، دېگۈچىلەر بولسىمۇ، لېكىن بۇ پىكىرنىڭ توغرا پىكىر ئەمەسلىكى مەلۇم. ھەر كامالنىڭ بىر زاۋالى بار دېگەن، سۆز قانداقمۇ بىر پەيلا-

كاشغەر نەشر - مائارىپ جەمئىيىتى

قەشقەردىكى تۇنجى ئۇسۇلى سەۋىيە مەكتىپى ھىج-رىيە 1330 - يىلى ئابدۇقادىر داموللا تەرىپىدىن ئېچىلدى. بۇ مەكتەپ تۇنجى يىلى خېلى ياخشى داۋاملاشتى. كېيىن ئابدۇقادىر داموللا ئوقۇتقۇچىلىقنى تاشلاپ ئورنىغا شا-گىرتلىرىدىن بىرىنى قويدى. شاگىرتلىرىنىڭ ئىقتىساد-سىزلىقىدىن بۇ مەكتەپ ئىككىنچى، ئۈچىنچى يىللىرىغا ئۆتۈپ خەلقنىڭ نەزەرىدىن چۈشۈپ ئاقسۆڭەكتە ۋەيران بولۇشقا يۈزلەندى.

ھىجرىيە 1332 - يىلى جامائەت ئەربابلىرىدىن باھا-ۋۇدۇن مۇسابىقى، ئىمىن ئاخۇن باقى ھاجى ئوغلى، س-دىق ئاخۇن، كامال ئاخۇن، ئەلى ھاجى، ئابدۇرېھىم ئا-خۇن، نىياز ھاجى، نۇر ئاخۇن، مەھمۇت ئاخۇن، يۈسۈپ ئاخۇن، ئابدۇكېرىم مەخدۇم، شەمسىدىن داموللا، ئابدۇ-قادىر داموللا، زىيىنىدىن بەگ، ياقۇپ بەگ ۋە باشقا تە-رەققىيپەرۋەر ياشلارنىڭ ھىمەت ۋە غەيرەتلىرى ئارقى-سىدا «نەشر - مائارىپ جەمئىيىتى» تەسىس قىلىنىپ، ئىلىم - مەرىپەت تارقىتىش يولىدا جىددىي ئىش ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان. شۇ چاغدا ھۈسەيىن باي مۇسابىقى جانابلىرى چەتتىن بىر مۇئەللىم كەلتۈرۈپ ئاتۇشتا بىر مەكتەپ ئاچقان. بۇ مەكتەپ بىر يېرىم يىل بىر نەچچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىنى يېتىشتۈرۈپ چىققان. ھىجرىيە 1334 - يىلى بۇ ئوقۇتقۇچىلاردىن ئىككىسىنى قەشقەرگە ئەكېلىپ يۇقىرىدا كېيىنكى جەمئىيەت ئەزالى-رىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئىككى مەكتەپ ئاچتى. بۇ چاغدا مەنمۇ قەشقەردە ئىدىم. مەكتەپ ئېچىلىشى بىلەن قەشقەر-نىڭ نوپۇزلۇق بايلىرىدىن ئۆمەر ئاخۇن بۇ ئىشقا قارشى چىقتى. سەۋەبى مۇسابىقىلارنىڭ ئابروي قازىنىپ كېتىپ، ئۆمەر بايىدىن ئېشىپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلغانلىقتىن بولسا كېرەك، ئاخىرىدا ئۆمەر باي مەزكۇر مەكتەپ ۋە جەمئىيەتنى ھۆكۈمەتكە چاقتى. مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئەخمەت كامال ئەپەندى ۋە جەمئىيەت ئەزالىرى تەقىپ قىلىندى. ئەخمەت كامال ئەپەندى بېيجىڭدىكى گېرمانىيە ئەلچىخانىسىدىن خەۋەر كەلگەنگە قەدەر 85 كۈن قاماقتا ياتتى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە مەكتەپنىڭمۇ، جەمئىيەت-نىڭمۇ سىياسىيىدىن خالىي ئىكەنلىكى، بەلكى پۈتۈنلەي ئىلمىي تەشكىلات ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. شۇنىڭ بىلەن

سوپنىڭ ئاغزىدىن چىققان سۆز بولسۇن. بۇ بىر قۇرۇق سۆزدىنلا ئىبارەت، بۇ سۆزنىڭ توغرىلىقى تامۇشۇ كۆز-گىچە ھېچقانداق بىر مەنتىقىچى تەرىپىدىن ئىسپاتلانغىنى يوق. سۆزىمىزگە كېلەيلى: مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر ئارد-سىدىمۇ ساياھەتكە كۆپرەك ئەھمىيەت بەرگۈچىلەر يەنىلا ئىنگلىز، فرانسۇز، گېرمان ۋە شۇيۇدلاردۇر. ساياھەتچىلەر قانداق نەرسىلەرنى تاپتى؟ بۇلاردىن مىللەت ۋە ئىنسان نېمە پايدا كۆردى؟ بۇ مەسىلىگە ياخشى جاۋاب تېپىش ئۈچۈن توم - توم ساياھەتنامىلەرنى ئوقۇش لازىم. ئىنگ-لىزلار ھىندىستاننى ساياھەت قىلىپ تاپتى. بايلىقى بىلەن مەشھۇر ئامېرىكا قىتئەسىمۇ ساياھەتچىلەرگە مەھسۇلسۇر. تۇرمۇش ۋە تىرىكچىلىك ئۈچۈن بەك كېرەكلىك بولغان ئالتۇن - كۈمۈش، مىس، تۆمۈر ۋە باشقا پايدىلىق مە-دەنلەر ساياھەتچىلەر تەرىپىدىن بايقىلىدۇ. ساياھەتچىلەر بۇنىڭ بىلەنلا توختاپ قالمايدۇ. ئۆز مىللەتلىرىنى باشقا مىللەتلەر بىلەن ساياھەتنامىلىرى ئارقىلىق تونۇشتۇرىدۇ. تۈرلۈك جايلاردىكى تۈرلۈك ھايۋانات ۋە مېۋە - چېۋىلەر ھەققىدە مەلۇمات بېرىدۇ. خەرىتىلەرنى سىزىدۇ. تۈرلۈك ماۋزۇلاردا جۇغراپىيىۋى ئەسەرلەرنى يارىتىدۇ. ئومۇمەن تەبىئەتنىڭ يوشۇرۇن سىرلىرىنى ئېچىپ كۆرسىتىدۇ. تە-بىئەت ۋە ماتېماتىكا پەنلىرىگە يول ئاچىدۇ. تارىخ ۋە ئاسار ئەتىقە ھەققىدىكى ئىشلىرى ھەققىدە سۆزلەپ ئول-تۇرۇشنىڭ ئورنى يوق. ساياھەتچىلەر ئۆز مىللەتلىرىگىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە خىزمەت قىلغۇچى مۆھتىرم زاتلاردۇر. ئۇلار كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ ئۆز راھەتلىرىدىن كېچىپ، باشقىلارنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈ-چۈن تىرىشچۇچى پىداكارلاردۇر. سەيياھلارنىڭ قەھرىد-مانلىقلىرى تەقدىرلەشكە ۋە ماختاشقا لايىقتۇر. مۇزدىن باشقا نەرسە تېپىلىشى تەسەۋۋۇر قىلىنمىغان جەنۇبىي قۇ-تۇپلارغا قەدەر كېتىپ يوقاپ كېتىش ساياھەتچىلەرگە ئەھمى-يىتى ۋە ساياھەتچىلەرنىڭ قەدىر - قىممىتىنى چۈشەندۈ-رۈشكە يەتسە كېرەك. ساياھەت مۇشۇنداق ئەھمىيەتكە ئىگە بولغانىكەن ئەكسچە بىزنىڭ مۇسۇلمانلار بۇنىڭدىن مەھرۇم قالغان. بىزدە بۇ ئىشلارنى قىلغۇدەك كۈچ - قۇۋۋەت يوق. ھازىرچە ئۈنچىلىك ئالڭ ۋە پىكىرگە ئىگە بولغىنىمىزمۇ يوق تېخى. بەلكى بۇنىڭدىن كېيىن بولسا بولۇر، چۈنكى ئىنسان تەرەققىيات ئىزدىگۈچىدۇر.

I
R
A

مەكتەپلەر يېڭىدىن ئېچىلدى. جەمئىيەتمۇ ئۆز ئىشىنى دا-
 ۋاملاشتۇرىدىغان بولدى. بىراق ئەخمەت كامال ئەپەندى-
 نىڭ بۇ ئىشلارغا ئارىلاشماستىن ھەم يېڭىدىن ئېچىلغان
 مەكتەپلەردە خەنزۇچىنىمۇ ئوقۇتۇش شەرت قىلىندى.
 ئۆمەر باينىڭ بۇ ھەرىكىتى نەتىجىسىز قالغان بولسى-
 مۇ، لېكىن بۇزغۇنچىلىقنى توختاتمىدى.
 ئوقۇتۇش ئىشلىرى پەرز ئەمەللەرنىڭ بىرى بولغان-
 لىقى ئۈچۈن مۇسۇلمان بولغان بىر ئىنساننىڭ بۇ ئىشقا
 شۇنچىۋالا جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشى
 پەقەت ئەقىلغە سىغمايدىغان ئىش ئىدى. بەلكى بۇ ئىشتا
 بىرەر چۈشىنىشمەسلىك بارمىدۇ، دەپمۇ ئويلىدىم ئىچم-
 دە. مەيلى قانداقلا بولمىسۇن مۇسۇلمان بايلىرى شەخ-
 سى ئەرزلىرىنى كەينىگە چۆرۈپ تاشلاشلىرى كېرەك ئى-
 دى.

(1) ئالتىن شەھەردە ئىقتىسادىي ئىشلار

بۇ يەردە 50 - 60 يىللار ئىلگىرى مەيلى سودا - تە-
 جارەت بولسۇن ناھايىتى تۆۋەن سەۋىيىدە ئىدى. ئۇ
 چاغلاردا چەت ئەللىكلەر بىلەن باردى - كەلدى ئىشلىرىمۇ
 يوق ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبى چەتكە مال تارتقۇچى سودا-
 گەرلەرنىڭ يولدا ئوغرى - قاراچىلارغا ئۇچراپ بۇلاڭ -
 تالاڭ قىلىنىشى ئىدى. بۇنىڭدىن 50 يىل ئىلگىرى مەر-
 كىزىي ئاسىيانىڭ روسىيىگە قوشۇلۇشى بىلەن سودىگەر-
 لەرگە يول ئېچىلغان. شۇ چاغلاردا نۇرغۇن سودىگەر-
 لەر بۇلاڭچىلىققا ئۇچراپ ۋەيران بولغان. ئالمۇئاتا رۇس
 قولغا كىرگەندىن كېيىن بۇ يەرلەردە روسىيە نوپۇزى
 يىلتىز تارتقاندىن كېيىنلا، بۇ يەرلەردىكى بۇلاڭچىلىق
 بېسىققان. شۇ چاغلاردا بۇ يەردىن نۇرغۇن قوينى ئېلىپ
 بېرىپ سېتىش، ئۇياقتىنمۇ رۇس ماللىرىنى ئېلىپ قايتىش-
 تەك سودىلار بولغان ئىكەن. كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيادا رۇس
 ھۆكۈمرانلىقى كۈچەيگەندىن كېيىن ئوغرىلارنىڭ قوللىرى-
 مۇ قىسقىراپ، سودا ئىشلىرى تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان.
 يەنە بىر تەرەپتىن ئالمۇئاتا ۋە قاراقول يولى ئېچىلغان.
 قەشقەر خەلقى بۇ يەردىن قوي، تېرە، يۇڭ، ئۇچەي
 دېگەندەك نەرسىلەرنى قوقانغا ئاپىرىپ سېتىپ تۇرغان.
 ئۇ يەردە بىر مۇنچە فېرمىلار بىلەن توختاملىشىپ تۇرلۇك
 مال، تاۋارلارنى قەشقەرگە ئېلىپ قايتقان. مانا شۇنىڭ
 سايىسىدە قەشقەردە نۇرغۇن دۇكان، سارايلار ئېچىلغان.

2005

بۇ سودىدىن دەسلەپتە بىرگە بىر پايدا قونۇپ تۇر-
 غان. بۇ ياقىدىن ئېلىپ بارغان نەرسىلەرنى ئۇ ياققا ئىككى
 ھەسسە، ئۇ ياقىدىن ئېلىپ كەلگەن نەرسىلەرنىمۇ بۇ ياققا
 ئىككى ھەسسە باھا قوشۇپ ساتقان.
 ئىلگىرى شەھەر خەلقى بولسۇن، يېزا خەلقى بولسۇن
 گۆرۈھ، مەزھەپلەرگە بۆلۈنۈپ تاياق - توقماق كۆتۈرۈپ
 تۇرۇش - تالاش قىلىشتىن باشقىنى بىلمەيتتى. ئۆمرى
 جەڭگى - جېدەل ئىچىدە ئۆتەتتى. يوللار تىنچلىنىپ سو-
 دىدىن پايدا كۆرۈشكە باشلىغان خەلق بىردىنلا جانلىنىپ
 تۇرمۇشنىڭ تەم - لەززىتىنى سېزىشكە باشلىغان. سودا-
 گەرلەر بەش - ئالتە يىل ئىچىدە 15 - 20 مىڭ سومنىڭ
 ئىگىسى بولۇپ قالغان. شۇنداق قىلىپ تەدبىرىجى بېيىشقا
 باشلىغان. سودىگەرلەرنىڭ سانىمۇ كۈندىن - كۈنگە كۆ-
 پىيىشكە باشلىغان، 20 - 25 يىلنىڭ ئىچىدە قەشقەر سودا
 مەركىزىگە ئايلانغان.

خەلقنىڭ بېيىشى سىرتتىن قارىماققا بەك ياخشى ئىش
 بولسىمۇ لېكىن بۇ بايلىقنىڭ ئاساس ھۆلى بولمىغانلىقى،
 خەلقنىڭ سودا ئىلمىنى بىلمىگەنلىكى ۋە ئىقتىسادىي ئىلم
 يولى بىلەن ئىش تۇتمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇزۇنغا بارالمىغان.
 يەنە بىر تەرەپتىن قول ھۈنەرۋەنچىلىكنىڭ نەزەردىن
 چۈشۈشى بىلەن بىچارە خەلقنىڭ تۇرمۇش - تىرىكچىلىك
 يوللىرى تارىيىشقا باشلىغان؛ ئىككىنچىدىن، خەلق موھتاج
 بولغانلىقتىن سودىگەرلەرنىڭ نېسىلىرىمۇ ۋاقتىدا تۆلەن-
 مەي قالغان. نەتىجىدە خەلق سودىگەرلەرگە، سودىگەرلەر
 شىركەتلەرگە قەرزدار بولۇپ قالغان. ئاقۋەتتە شىركەتلەر
 قەشقەرلىكلەرگە مال سېتىشنى توختاتقان. ھازىر قەشقەر-
 لىكلەردىن پەقەت ئىككىلا كىشى (مۇسابايىقلار ۋە ئا-
 خۇنبايىقلار) روسىيە ۋە قوقاندىن مال ئالالايدۇ. قالغان-
 لىرى بولسا «كۈللى شەيئى يەرچىئۇ ئەلا ئەسلىمى» قا-
 نۇنىغا بويسۇنۇپ قالغان.

ئەمما ئالتىن شەھەر ۋە پەرغانىلىك مۇساپىرلاردىن
 بەش - ئالتە كىشى سودىسىنى ياخشى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ.
 يەنە ئۆتكەن يىلى تاشكەنت ۋە قوقاندىن سېنىدىل ۋە تۆبىر
 شىركەتلىرى كېلىپ ئىسكىلات قۇردى. بۇلار تىنچلىق
 بولسا يەنە ئالتىن شەھەرنىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ ئىسكىلات-
 لارنى ئاچماقچى ۋە پۈتكۈل ئالتىن شەھەرنىڭ سودىسىنى
 ئۆز ئىلكىگە ئالماقچى، يەنى بۇ يەردىكى خام ئەشىيالار-

نېمۇ ئۆزلىرى ئېلىپ شىركەتلىرىگە ئەۋەتىپ تۇرماقچى ئىدى. بىراق، بۇ يىلقى پەۋقۇلئاددە ئۆزگىرىش ۋە تىنچ-سىزلىقلار سەۋەبىدىن ئۆز ئىشلىرىنى باشلىيالمىدى. ئەگەر ۋەزىيەت ئىلگىرىكى ھالىتىدە تىنچ تۇرسا «رد-فا»دىن بىر شىركەت كېلىپ بۇ يەردە بىر تاش ئايىغ ئىسكىلاتى ئاچماقچى.

ئالتىن شەھەردە شۇنداق چوڭ شىركەتلەر ئىسكىلات قۇرۇپ پاختا، يۇلك، ئۈچەي، تىۋت، تېرە، يىپەك سودىلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىدىغانلىقىنى، مىليونلارچە ئىشىنى يۈرگەن مۇسۇلمانلارغا قىلغىدەك ئىش چىقىدىغانلىقىنى ئويلىغاندا بۇ ئىش يامان بولمايتتى. لېكىن ئوبدانراق ئويلىغاندا بۇ ئىش ئۈنچۈۋالا شادلانغۇدەك ئىشۇ ئەمەس. چۈنكى، مۇنداق بولۇۋەرسە يەرلىك خەلقنىڭ ئىچىدە ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئىش قىلالايدىغان ئادەم چىقمايدۇ، توغرىسى خىزمەتچى، مالاي بولۇپ ئۆمرىنى ئازاب - ئوقۇبەتتە ئۆتكۈزىدۇ. توغرا، ھازىرقىدەك تىلەمچىلىك قىلىپ جان باققانغا قارىغاندا مالاي بولۇپ ئىشلەپ جان بېقىش مىڭ ياخشى. ئەمما ھازىردىن باشلاپ ئۆز ئارا ئۇيۇشۇپ ئىقتىسادىي جەمئىيەتلەر قۇرۇپ، سۇسىز يەر-لەرگە سۇ چىقىرىپ، بوش، بىكار ياتقان يەرلەرگە زىرائەت ۋە كېۋەز تېرىپ، مۇستەقىل ئىشلەپ، مۇستەقىل پۇل تېپىپ، قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنى ئىسكىتۈرۈپ، مۇمكىن بولسا زاۋۇت - فابرىكىلارنىمۇ ئېچىپ، سودىنى پۈتۈنلەي قولدىن بېرىپ قويمىي ئۆز قوللىرىدا تۇتۇپ تۇرسا تېخىمۇ ياخشى بولاتتى.

ۋەلى ئاخۇندىن ئېلىپ ئەلى ئاخۇنغا سېتىش بىلەنلا سودىگەر بولغىلى بولمايدۇ. قوقاندىن ئېلىپ كېلىپ قەش-قەرگە سېتىش بىلەنلا قەرزىدىن قۇتۇلۇش قىيىن. ئۆز ئېلىڭ نامرات ۋە موھتاجلىقتا تۇرغاچقا مۇنداق بايلىق ئۇزۇنغا بارمايدۇ. ئاقۋەتتە ئۆزۈڭمۇ ئەسلىي ھالىتىڭگە قايتىپ قالسىەن. شۇڭلاشقا ئەگەر راستتىنلا بېيىغۇڭ كەلسە ئالدى بىلەن خەلقىڭنى بېيىتىشنىڭ چارىسىنى قىل. تىلەمچى ۋە گادايلارغا ئىش تېپىپ بەر. ئېرىق - ئۆستەك قازدۇر، سۇ چىقارت، زىرائەت ۋە كېۋەز تېرىت، تاغلاردىن ئالتۇن، كۈمۈش، تۆمۈر، قوغۇشۇن، نېفىت، كۆمۈر قازدۇر. مانا مۇشۇنداق ئىشلىگەندە ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ بېيىدۇ، سې-

نېمۇ ناھايىتى تېزلا بېيىتىدۇ. مانا قەشقەر دەرياسى، ئەنە ئاقسۇ، ياركەنت دەريالىرى، ئەنە يەرنىڭ تېگىدە نى - نى بايلىقلار قەدىرىسىز ياتماقتا. سەن پاختا كۆپىيىپ كەتسە پايدا بولمايدۇ، دەپ قورقۇۋاتامسەن، ھەرگىز قورقما، روسىيىگە ھەر يىلى 20 مىليون پۇت (بەلكى بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇقتۇر) پاختا كېرەك. لېكىن روسىيىدىن ئاران 10 مىليون پۇتلا پاختا چىقىدۇ. قالغىنىنى روسىيە مىسىر ۋە ئامېرىكىغا ئالتۇن بېرىپ سېتىۋالىدۇ. سېنىڭ زېمىنىڭدا روسىيىنىڭ قەغەز پۇلى بەك تېز ماڭالايدۇ. شۇنداق بولغاندىكىن مىسىر ۋە ئامېرىكا بېرەلگەن پاختىنى سەن نېمىشقا بېرەلمەيسەن؟ ئۆزۈڭ بەرسەڭ ئۆزۈڭ ئۈچۈنمۇ، ئۆزىڭلەر ئۈچۈنمۇ پايدىلىق ئەمەسمۇ؟

ھازىرنىڭ ئۆزىدە قەشقەردىن روسىيىگە ئارانلا 100 مىڭ پۇت پاختا چىقىدۇ.

توغرا، روسىيە ھۆكۈمىتى ئالمۇئاتا يولىنى پۈتكۈزىدۇ. پەرغانىنى پاختا بازىسىغا ئايلاندۇرسا ئۇ ھالدا چەتكە ئۈنچۈۋالا ھاجىتىمۇ چۈشمەس. لېكىن ھەرقانچە بولسىمۇ پاختىڭىز سېتىلماي قالمايدۇ.

كىشى قولدا قۇش تويماس، دېگەن گەپ بار. قول-ئىچىمدا باي ۋە مۇنبەت يېرىڭىز بولغاندىكىن ئەمدى ئۇششاق - تۇششەك سودىنى قويۇپ تېگى بارراق ئىشتىن بىرنى تۇتۇپ، ئۆز قارىڭىزنى ئۆزىڭىز تويغۇزۇشقا غەيرەت قىلىڭ. ئۆز ئارا ئۇيۇشۇپ ئىقتىسادىي ئاساس سال. سىڭىز ئۇنى كامالىغا يەتكۈزۈشكە ھۆكۈمىتىڭىزمۇ ياردەم قىلغۇسىدۇر. شۇنىمۇ ئېسىڭىزدە تۇتۇڭىكى، سىز بىر ئىشنى باشلىماي تۇرۇپ ھېچكىم سىزگە پۇل تۇتقۇزۇپ قويمىي. دۇ. ئىش بىلەن داڭقىڭىز چىقسا خېرىدارىڭىزمۇ چىقىدۇ، پۇل بىلەن ياردەم بەرگۈچىلەرمۇ چىقىدۇ.

مازارلىقلارغا قىلغان قۇربانلىقلىرىڭىزنى ئىشچىلىرىڭىزغا يېگۈزسىڭىز تېخىمۇ پايدىلىق بولىدۇ.

(2) ئالتىن شەھەردە ئىقتىسادىي ئىشلار

ئومۇمەن ئالتىن شەھەردە، بولۇپمۇ قەشقەر تەرەپلەردە بىردىنبىر ياخشى كەسىپ تېرىقچىلىقتۇر. لېكىن نېمە سەۋەبتىندۇر بىزنىڭ خەلق بۇ ئىشقا تازا كۆڭۈل بۆلمىگەن. تېرىقچىلىق ئىشلىرى تەرتىپسىز، ئۈنۈمسىز بولغاننىڭ

MIRAS

005

ئۈستىگە ھەدبەسە تىجارەت ئىشلىرىغا ئۇرۇندۇ. ئىككى - ئۈچ يىل سودا - تىجارەت قىلغانلار ئىچىدە يەر ۋە مال - مۈلكىدىن ئايرىلىپ ۋەيران بولغانلار كۆپ ئۇچراپ تۇرىدۇ. بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى ياخشى، مەدەنىلىرى كۆپ. ئازراقلا تىرىشسا نۇرغۇن پايدا تېپىش ئىمكانىيىتى بار. بۇ يەر تېرىقچىلىققا بەك باب كېلىدۇ. ياخشى پەرۋىش قىلىنغان يەردىن ياخشى مول ھوسۇل ئالغىلى بولىدۇ. توغرا، ئۇلار يەرگە ئىشلىگەندە خېلى ياخشى ئىشلەيدۇ. يەرنى ئاغدۇرىدۇ ياكى كەتمەن بىلەن چېپىپ يۇمشىتىدۇ. ئوغۇتلايدۇ، سۇغىرىدۇ. ئۇرۇقنى چېچىپ بولغاندىن كېيىن يەرنى ئوتايىدۇ، سۇغىرىدۇ. بۇ يەردە كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان ئىش شۇكى، ئۇ بولسىمۇ بىدە تېرىشتۇر. بۇنىڭدىن كۆپ پايدا ئالغىلى بولىدۇ. بېدىنى بىر يىلىدا ئۈچ - تۆت قېتىم ئورۇۋالغىلى بولىدۇ. بۇنى كۆپىنچە ھاللاردا بازارغا ئاپىرىپ ساتىدۇ، قالغىنىنى يەنە توغراپ قىشلىق ئۈچۈن قالدۇرۇپ قويدۇ. بۇنىڭ بەش - ئالتە قاندىقى بەش تىيىندىن ئون تىيىنغىچە سېتىلىدۇ. بۇنىڭ ئىشىمۇ ئۇنچۇۋالا تەس ئەمەس. يىل بويى ئوتاشمۇ، ئاغ - دۇرۇشمۇ، چېپىپ يۇمشىتىش ھاجەت ئەمەس. بىر قېتىم ئىشلەپ ئوغۇتلاپ تېرىلغان بىدە ئون يىلغىچە ئۇنۇپ ھوسۇل بېرىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭغا سۇمۇ جىق كەتمەيدۇ. بىر قېتىم ئورۇغاندا بىر سۇغىرىپ قويسا كۇپايە. بۇ يەردە سۇ يېتەرلىك بولۇپ، بەزى يەرلەردە تېخى سۇ ئېشىپ - تېشىپ تۇرىدۇ. لېكىن مۇشۇ پايدىلىق نەرسە ئاز تېرىلىدۇ. بېدىنى كۆپ تېرىغاندا چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا بەك پايدىلىق بولغان بولاتتى.

ھازىر بۇ يەردە مال چارۋىچىلىققا تازا كۆڭۈل بۆلۈنمەيۋاتىدۇ. بۇ يەردە دېھقانچىلىقنىڭ چارۋىچىلىققا، چارۋىچىلىقنىڭ دېھقانچىلىققا بولغان پايدا مۇناسىۋىتى ئوبۇتچۇق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. چۈنكى بۇ يەردە يەر ئوغۇتلاشقا تۇرۇپ تېرىلمايدۇ. مال چارۋا ئاز بېقىلغاچقا سۇنئىي ئۇسۇلدا ئوغۇتلاش ئىمكانىيىتى يوق. شۇڭا يەرنى ئوغۇتلاشتا پەقەت مال قىغىدىنلا پايدىلىنىشقا توغرا كېلىدۇ.

بۇ يەردە مال قىغىنىڭ بىر خالتىسى ئون تىيىنغا سېتىلىدۇ. ئادەم گەندىسىنىڭ بىر خالتىسى 50 - 60 تىيىنغا سېتىلىدۇ. بۇ يەردە قىغىنى توپىغا ئارىلاشتۇرۇپ يەرگە

كۆمۈپ چىرىتىشتەك ئۇسۇللارمۇ بار. بۇ ئىشى ماختاشقا لايىقتۇر. چۈنكى بۇلار مۇنداق ئىشلىنى مەكتەپتىن ئۆگەنگەن ئەمەس، تەبىئەت دەرسىدىمۇ ئۆگەنمىگەن، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. بۇ توغرىدا باشقا چارىلەر بىلەنمۇ قوللىنىش مۇمكىن.

مەسىلەن: بۇ يەردە ئوتۇن ئاز، شۇڭا يەرنى ئوغۇتلاشقا كېتىدىغان نەرسىنىڭ كۆپىنچىسى كۈل بىلەن مۇنا - سۈۋەتلىك. شۇڭا، بۇنىڭ چارىسى، دېھقانچىلىققا يارمايدىغان يەرلەر، ئويمان - دۆڭلەر، سازلىقلار، سۇ بويلىرىنى تۈرلۈك دەل - دەرەخلەر، تېرەك ۋە تاللا بىلەن تولدۇرۇشتۇر. بۇنىڭ ھەر جەھەتتىن پايدىسى كۆپ. بۇ يەردە دەل - دەرەخلەر بەك تېز ئۆسىدۇ. ئىككى يىلدا چەگىزە، ئۈچ - تۆت يىلدا لىم بولۇشقا يارايدۇ. بىر قېتىم كېسىپ بولغاندىن كېيىن يەنە تېگىدىن شۇك تارتىپ ئۆسۈپ تۇرىدۇ. شۇڭا دەل - دەرەخنى ئاسانلىقچە خوراتقىلى بولمايدۇ.

ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇ يەردە ئەڭ پايدىلىق نەرسە پاختىدۇر. كېۋەز تېرىشقا ئۇنچۇۋالا جىق سۇمۇ كەتمەيدۇ. تېرىلىدىغان يەرنى قىش كۈنى بىر قېتىم توك سېلىپ قويسىلا بولىدۇ. كېۋەزنىڭ ھەممە يېرى پايدىلىق. چىگىتىدىن ياغ تارتىلىدۇ. ئۆي - ئۆيلەردە جىن چىراغقا ياغ قىلىنىدۇ. ياغ تارتىپ ئېشىپ قالغىنى كۈنجۈرە دېيىلىدۇ. كۈنجۈردە قوي باقىلى بولىدۇ. كۈنجۈرە يەپ سەمرىگەن قويلار ئادەتتىكى قويلاردىن 20 پىرسەنت ئېغىر كېلىدۇ. مەسىلەن: بەش سومغا يارايدىغان قوي كۈندۈزىدە بېقىلسا 15 سومغا يارايدۇ. كېۋەزنىڭ غولىنى ئوتۇننىڭ ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ. بولۇپمۇ نان يېقىشتا تونۇر قىزىتىشتا بىرىنچى دەرىجىلىك ئوتۇن بولىدۇ. پاختىنىڭ ئۆزى ھەققىدە سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنى يوق.

ئەمدى يەرگە ئىشلەش مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇ ئىش تېخىمۇ ئوڭاي. بۇ يەردە ئەمگەك كۈچى كۆپ ھەم ئەر - زان، كەتمەن چاپقۇچىلارنىڭ كۈنلۈكى ئاران 20 تىيىن، پاختا تەرگۈچى، چىگىت ئايرىغۇچى خوتۇن - قىزلارنىڭ كۈنلۈكى ئارانلا ئون تىيىن.

بۇ يەردىن ئۈزۈم، ئالما، ئۆرۈك، شاپتۇل، ناك، گامۇت، ئامۇت، نەشپۈت، ئانار، ئەنجۈر قاتارلىق تۈرلۈك

ھەزرىتى ئايپاق خوجىنىڭ يېنىغا كۆمىمىز دەپ ئۆ-
لۈكلەرنى ئۈچ - تۆت كۈنلۈك يەرلەردىن قەشقەرگە ئېلىپ
كېلىش، نۇرغۇن پۇل خەجلەپ نەزىر تارتىشتەك ئىشلارمۇ
ئىقتىسادىي جەھەتتىن بەك زىيانلىق ئىشلاردۇر.

ئالتىن شەھەر مۇسۇلمانلىرىدا مەكتەپ

ۋە مائارىپ مەسىلىسى

پۈتكۈل دۇنيا خەلقى مائارىپ، سانائەت ۋە تىجارەت
ساھەسىدە ئالغا كېتىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ئالتىن شەھەر
مۇسۇلمانلىرىنىڭ بۇنىڭ ئەكسىچە كۈندىن كۈنگە كەينىگە
چېكىنىۋاتقانلىقى مەلۇم.

ئالدىنقى يىللىرى مەشھۇر جامائەت ئەربابلىرىدىن
مۇسابايىقلارنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن قەشقەردە بىر يې-
ڭىچە تەلىم - تەربىيە مەكتىپى ئېچىلغانىدى. بۇ مەكتەپ
بەش - ئالتە يىل داۋاملاشقان بولسا ئالتىن شەھەر ئۈچۈن
باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى يېتىشىپ قالغان بو-
لاتتى. لېكىن بەختسىز بۇ خەلق شۇ بىردىنبىر ئىلمىي
ئورۇننىمۇ تۇتۇپ تۇرالمىدى. بۇ مەكتەپ بىر يىللا مەۋ-
جۇت بولۇپ تۇردى - دە، كۆزنى ئېچىپ يۇمغاندەكلا
يېپىلىپ كەتتى، قايتىدىن ئېچىلمىدى. ئوقۇتقۇچىسى نازا.
رەت ئاستىدا قالدى. مانا شۇ سەۋەبلىك قەشقەر دىيارى
بۇلتۇرقى ھالىتىدىكىدەك ئوقۇتقۇچىسىز، تەربىيىسىز قال-
دى. بۇ ھەقتە قايتا گەپ قىلىدىغان ئادەممۇ چىقمىدى.
ئەگەر بۇ مەكتەپنى قايتا ئېچىشنى تەلەپ قىلغان بولسا،
ھۆكۈمەت چوقۇم رۇخسەت قىلغان بولاتتى. لېكىن ھۆ-
كۈمەتتىن تەستىق سورىغۇچىمۇ، بۇ ھەقتە ھەرىكەت قىل-
غۇچىمۇ، قايغۇرغۇچىمۇ چىقمىدى. ئالتىن شەھەر مۇسۇلمان-
لىرى ئۈچۈن بۇنىڭدىن باشقىمۇ ھۆكۈمەتتىن تەلەپ قىل-
مىدىغان ئى - نى نەرسىلەر بار. پەقەت ئۇنى تەلەپ قىل-
غۇدەك كىشى بولمىغانلىقى ئۈچۈنلا بۇ ئىشلار جاۋابسىز
قالماقتا. خەلقنىڭ ھوقۇقىنى ھىمايە قىلغۇدەك بىر مۇ -
شنىڭ يوقلۇقى كىشىنى ھەيرەتتە قالدۇرىدىغان ئىشتۇر.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مەكتەپ يېپىلىپ قالغاندىن
كېيىن ئوقۇشتىن توختاپ قالغان مەزەلۇم شاگىرتلار بىر
نەچچە ئورۇندا مەكتەپ ئېچىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ
يۈرمەكتە. لېكىن مەلۇماتى بەك ئاز ۋە يۈزەكى بولغانلىقى
ئۈچۈن بۇ ئەپەندىلەر تەلەپكە لايىق ئوقۇتقۇچىلىق قىل-
مىشنى تېخى يىراق. بۇ ئەپەندىلەرنىڭ كەمچىللىك ۋە

مېۋە - چېۋىلەر چىقىدۇ. لېكىن بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى
بۇنىڭغا ئانچە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدۇ. توغرا، باغلار
بار، مېۋىلەر پېشىپ تۇرىدۇ، لېكىن ئاز، يەيدىغان ئادەم
كۆپ. بۇ يەردە بايلار باغ قىلىدۇ. باغچىسىز باي، سو-
دىگەر يوق دېسەم يالغان بولماس. لېكىن ئۇلار ئىقتىسا-
دىي ئۈنۈمنى دەپ ئەمەس، بەلكى ياز كۈنلىرى سايداش،
كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈنلا باغ قىلىدۇ.

ھۆكۈمەت كان بايلىقلىرىنى ئېچىش ئۈچۈن يەرلىك
خەلققە نۇرغۇن نەرسە بېرىدۇ. ئۇلارغا پۇل بەرمەي تۇ-
رۇپ ئالمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، بۇ يەرنىڭ بايلىرى بۇ
ئىشقا قىلچە كۆڭۈل بۆلمەيدۇ. شەھەرگە يېقىنلا يەرلەردە
ئۆزلۈكىدىن ئېقىپ تۇرغان نېفىت بۇلاقلىرى بار. ئالتە-
شەھەرگە كىرسىن روسىيىدىن كەلتۈرۈلىدۇ. ئەھۋالغا قاراپ
بىر قاندى 15 تىيىندىن 20 تىيىنگىچە سېتىلىدۇ. بولۇپمۇ
ھازىرقى زاماندا جىن چىراغ ياقىدىغانلار ئازىيىپ لامپا
ئىشلىتىدىغانلار كۆپىيىشكە باشلىدى. شۇڭا بۇنىڭدىن كې-
يىن كىرسىنگە بولغان ئېھتىياج تېخىمۇ ئاشىدۇ.

توۋۋا دەيمەن، بۇ يەرنىڭ ئادەملىرىگە! سودا قىلمەن
دەپ گەردىنىگىچە قەرزگە بوغۇلۇپ ئەلگەكتىكىنى چې-
لەككە تۆكۈپ يۈرگىچە تەڭرى ئاتا قىلغان بايلىقلاردىن
پايدىلانسا بولماسمىدى؟

ئالتىن شەھەرنىڭ قايسىلا شەھەرگە بارماق، كوچىلاردا
كۆزگە ئەك كۆپ چېلىقىدىغان نەرسە گۆرۈخانلىرىدىن
ئىبارەت. گۆرۈخانلىرىگىسى خەنزۇ بولۇپ، ئۇلار شۇ ئىش
بىلەن سودا قىلىپ خېلى ياخشى پايدا تېپىپ تۇرىدۇ. گۆ-
رۈخانلىرىنىڭ ئالدى مۇسۇلمانلار بىلەن تولغان بولىدۇ.
بەش - ئالتە ياشلىق بالىلاردىن تارتىپ گۆرۈخانلىرى بى-
لەن ئېلىش - بېرىش قىلمىغان ئادەم قالمايدۇ. بۇ يەرگە
ئېرىدىن ئاجرىشىپ كەتكەن خوتۇنلار ۋە قىمارۋازلارنىڭ
ئىشى كۆپرەك كېلىدۇ. بۇلار ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەردە-
گىچە تارتىپ گۆرۈخانغا ئېلىپ كېلىدۇ.

ساتىدىغان نەرسىسى قالمىغان قىمارۋازلار ئۇتقان
كىشىگە قۇللىقنى كېسىپ تۇتقۇزۇپ قويدۇ. قۇلاقلىرىمۇ
كېسىلىپ تۈگىگەندىن كېيىن يەنە نېمىسىنى دوغا تىكىدە-
غانلىقىنى بىلمىدىم.

بۇ يەرلەردە دوختۇرلار بولمىغاچقا، داخانلار، باخ-
شى - پېرىخۇنلارغىمۇ نۇرغۇن پۇللار ھارام كېتىپ قالىدۇ.

IR A

مىللىي سازلار بىلەن نەغمە ناۋا قىلىندۇ. مىللىي ناخشىلار ئېيتىلىدۇ. نەۋايى، فۇزۇلى شېئىرلىرى ئوقۇلىدۇ. بۇ بەك ياخشى ئۆتكۈزۈلىدۇ. 17 - 18 سائەتلىك ئاچلىق ۋە تەش-ئالقتىن سۇلغان كۆڭۈلنى كۆتۈرىدۇ. ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە بۇخارادىكى كىچىك چايخانىلاردا ئولتۇرۇش ۋە باشقا نا-ماشاقىلىش ئىشلىرى يوق، شۇڭا بۇ يەردە تاراۋدىن چىقىمىز دە، مۇڭلۇق ناخشا ۋە قالۇن سادالىرىنى ئاڭلىغاچ تاتلىق ئۇخلاپ قالمىز. مۇزىكا توختاش بىلەن سۇھۇرغا قويىمىز، روزا تۇتمىز.

بۇ يەردە رامزان مۇناسىۋىتى بىلەن زاكات بېرىش ئادىتى بار. خوتەن ئۆلىماسنىڭ تەلىمى بويىچە بايلار زاكاتلىرىنى تېگىشلىك ئورۇنلارغا بېرىدۇ. 1. باي بولسىمۇ ئۆلىماغا؛ 2. سەيىد ئەرەبلەرگە؛ 3. پىقىر، مەسكىن، قە-لەندەرلەرگە. پۇلغا جىددىي ئېھتىياجلىق بولغان ئىلمىي ئورۇن يەرلىك مەكتەپلەرگە زاكاتتىن ئۇلۇش تەگمەيدۇ. مەدرىسە ۋە قىپلىرىنى سېتىپ مىللەت بالىلىرىنى يىغلىتىپ، تۈرلۈك باھانە - سەۋەبلەر بىلەن مۆھۈرلىرىنى بېسىپ دۇنيا تاپقان ئۆلىمالار سىنىپىدىن ھېچنەمە ئاشمايدۇ. ئۇ-لار بار يەردە مىللەتنىڭ مىللىي ۋە ئىجتىمائىي ئېھتىياج-لىرى بىر تىپىغا ئېرىشىدۇ...

ئالتىنچە يەردە ئەرەبلەر

بۇ مەخلۇقلار كېيىنكى يىللاردا ئالتىنچە يەردە بەك كۆپ ئۇچرايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ بىردىنبىر دەسمايىسى خەلقنىڭ نادانلىقى بولغاچقا، بۇلار خەلقنى ھەمىشە جاھالەتكە باشلاپ ماڭىدۇ. خەلقنىڭ كۆزىنى ئاچماسلىققا، ئالتىنچە يەرگە ئىلىم نۇرىنى چۈشەرمەسلىككە ھەدەپ ھۇجۇم قىلىدۇ. بۇ جانابلار كۆرۈنۈشتە بەك سوپى ۋە تەقۋادار كۆرۈنگەچكە نادان خەلق مۇكبىيا ئەلا ۋەج-ھەي سەۋەبىدىنلا ئۇلارنىڭ قىيىزىل يالغانلىرىنى ئىخ-لاس بىلەن ئاڭلايدۇ ۋە ئىشىنىدۇ.

تېخى يېقىن ئارىدىلا ياركەنت شەھىرىدە بىر ئەرەب پەيدا بولدى. بۇ زات بۇ يەردە گويىكى بىر پەيغەمبەرگە ئوخشاش ئورۇنغا ئىگە بولۇپ قالدى. بۇ جاناب قارماق سېلىشقا بەك ئۇستا بولسا كېرەك، سوپىلىقى، تەقۋادارلىقى بىلەن پۈتكۈل ياركەنت خەلقىنى ھەيران قالدۇردى. خەلق ئۇنى ساھىبى كارامەت (كارامەت ئىگىسى) دەيدىكەن. ئۇ يەنە تېۋىپچىلىقمۇ، داخانلىقمۇ قىلىدىكەن. كارامەتلەردىن

يېتىشىشلىكلىرى تەبىئىي ئىشى بولۇپ، كەچۈرۈشكە لا-يىق بولسىمۇ، ياش ئوقۇتقۇچىلارغا يول كۆرسىتىش نە-يىتى بىلەن بىر - ئىككى ئېغىز گەپ قىلىشقا توغرا كېلە-ۋاتىدۇ:

1) بارلىق يېڭىچە مەكتەپلەردە ئۇسۇلى سەۋىيە بىلەن ئوقۇتۇش يەنى سوزۇق تاۋۇشلۇق ھەرىپلەرنى ئىشلىتىش قائىدە بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئەپەندىلەر بۇ يولدا ئۇتۇق قازىنالمايدۇ. ئۇلار بۇ ئىشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىنمۇ ياكى سەۋىيىسىنىڭ تۆۋەنلىكىدىنمۇ ئىشقىلىپ، يېڭىچە مائارىپ قائىدىلىرىگە رىئايە قىلماي كونا ئىملا بىلەن ئوقۇتۇش ئېلىپ بارىدۇ. بۇ ئوقۇتقۇچى ئەپەندىلەرنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈنمۇ، بالىلار ئۈچۈنمۇ خېلى ئېغىر، قىيىن ئىش.

2) بالىلارنى سوزۇق تاۋۇشلۇق ئىملا بىلەن ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇش - يېزىشقا ئۆگىتىش ھەم يەڭگىل، ھەم بايىدلىق. يېڭىچە مائارىپنىڭ شەرتى شۇ. بۇ ئىشقا ئو-قۇتقۇچى ئەپەندىلەرنىڭ دىققەت قىلىشىنى سورايمەن.

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا رامزان ئېيى

جۈمە كۈنى تاراۋى ئوقۇلۇپ شەنبە روزا تۇتۇلدى. رامزان ئېيى كىرىشى بىلەن ئولەت ئاغرىقى يەنە ئەدەشكە باشلىدى. خوتەن ئۆلىماسى بۇنى پاهىشۋازلىقتىن كۆردى. لېكىن بۇ ئىشنى يىلتىزدىن قومۇرۇش توغرىسىدا «ھەد» باشقا چارە تېپىلمىدى. پاهىشۋازلىق بولسۇن ياكى ئولەت كېسىلىنىڭ ئەۋجەپ كېتىشى بولسۇن، ھەممىسىنىڭ سەۋە-بى مۇنتىزىم مەكتەپلەرنىڭ يوقلۇقى ۋە شۇ سەۋەبلىك خەلقنىڭ نادانلىقتا قېلىشىدىن ئىبارەت. بۇنىڭ بىردىنبىر چارىسى ياخشى مەكتەپ ۋە تەربىيە ۋاسىتىسى بىلەن خەلقنى ئەدەپ - ئەخلاققا ئۆگىتىش، بالىلارنىڭ روھىنى ياشلىقتىن تارتىپ تازىلاشقا ئۆگىتىشتىن ئىبارەت.

خەلق نادان، ئىلىمدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز. شۇڭا قۇرتلاپ كەتكەن كۆل سۇلىرىنى ئىچىدۇ، پاسكىنا ۋە بۇزۇلغان مېۋىلەرنى يەيدۇ، ئومۇمەن تازىلىققا دىققەت قىلمايدۇ. شۇڭا ۋابا قاتارلىق دەھشەتلىك كېسەللىكلەر يامرايدۇ.

رامزان ئېيىدا كۈندۈزى چىڭقى چۈشتىن كېيىن، ئاخ-شىمى تاراۋدىن كېيىن مۇنارغا ئوخشاش ئېگىز يەرلەردە داپ، ناغرا چېلىنىدۇ. دۇتار، تەمبۇر، قالۇن دېگەندەك

2005

قولى بوشقاندا ئارىلاپ ۋەز - نەسەتمۇ قىلىپ تۇردى - دىكەن.

خەلق: بۇ كىشى بىرىنچىدىن تېۋىپ، ئىككىنچىدىن، سەيد بولغانلىقى ئۈچۈن قىلغان داۋالىرى بەك ياخشى پايدا قىلىدىكەن، دېيىشىدۇ.

بىر كۈنى بۇ كىشىنىڭ سۆھبىتىگە مەنمۇ مۇشەررەپ بولۇپ قالدىم. خەلققە قىلىدىغان ۋەز - نەسەتتىكىنىڭ ھەممىسى: دۇنيا بۇزۇلدى، زامانە ئاخىر بولدى. ئۇسۇلى جەدىدە دېگەن بىر نېمە پەيدا بولۇپ ئادەملەرنى دىندىن چىقىرىشقا باشلىدى، دېيىشتىن ئىبارەت ئىكەن.

ئالتىنچە ھەر مۇسۇلمانلىرى ئۈستىگە ئىلىم نۇرى چۈشسە بىچارە سەيد، ئىشان، تېۋىپ، داخانلارغا باردى. دىغان يەر تېپىلماي تەشۋىشكە قېلىشى تۇرغان گەپ. نېمە دېگەن ئۇستاتلىق - ھە! ئۇلار ھازىردىن باشلاپ ئۆز ئىستىقبالىرىغا قايغۇرۇپ، پۇرسەتنى غەنىيەت بىلىپ خەلقنىڭ كۆزىنى ئاچقۇزماسلىق ئۇلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ مەقسەتلىرىدۇر.

قەشقەر

قەشقەر خەلقى ئاددىي خەلق بولسۇن ياكى ئۆلىمالىرى بولسۇن پۈتكۈل شەرىئەت ئەھكاملارنى پەقەت ناماز ئوقۇش، روزى تۇتۇشتىنلا ئىبارەت دەپ بىلىدۇ. مولدا - لىرى بۇ ئىككى ئىشنى چوڭ - كىچىك گۇناھلارغا كاپا - رەت بولىدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. شۇ سەۋەبلىك قەشقەر خەلقى روزا تۇتىدۇ، ناماز ئوقۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن تەڭ يەنە ھېچبىر ئىنسان قىلمايدىغان ناچار ئىشلارنىمۇ قىلىپ يۈرۈۋېرىدۇ. ناماز ئوقۇمىغان، روزا تۇتمىغان ئادەملەرنى بەك قاتتىق جازالايدۇ. ئەمما قىمار ئوينىغان، پاهىشۋاز - لىق قىلغان، بالىلىرىنى باشقىلارغا ساتقانلارغا ھېچقانداق جازا يوق. دېمەك، ئاللا بىلەن بەندە ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلار چىڭ تەكشۈرۈلىدۇ. ئەمما بەندە بىلەن بەندە ئا - رىسىدىكى ئىشلار ھەرگىز تەكشۈرۈلمەيدۇ. پەقەت قەش - قەردىلا ئەمەس، پۈتكۈل ئالتىنچە ھەر خەلقى بارلىق بەخت - سائادەتنى پەقەت ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، ھەج تاۋاپ قىلىشتا دەپلا بىلىدۇ. شۇ سەۋەبلىك باشقا ئىشلارغا پەقەت ئەھمىيەت بەرمەيدۇ.

قەشقەردە سىرتتىن كەلگەنلەرنىمۇ روزا تۇتۇشقا زور - لايدۇ. ئۆتكەن يىلى روسىيىلىك بىر سودىگەرنى روزا

تۇتمىغانلىقى ئۈچۈن قازىخانغا ئېلىپ بارغان. قازىلار ئۇنىڭ قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ باغلاپ، يۈزىگە كۈيە سۈرتۈپ «مانا، روزا تۇتمىغاننىڭ جازاسى» دەپ كوچىدا سازايى قىلغان. قەشقەرنىڭ پۈتكۈل كوچىلىرىنى ئايلا - دۇرۇپ بولغاندىن كېيىن قىيىنغان پىتى كونسۇلخانغا ئې - لىپ كەلگەن ۋە كونسۇلغا «بىزنىڭ شەرىئىتىمىزدە روزا تۇتمىغان كىشىنى شەھەردە ساقلاشقا بولمايدۇ» دەپ پەتۋا چىقارغان. كونسۇل جانابلىرىمۇ قازىنىڭ پەتۋاسىنى ئىناۋەتكە ئېلىپ بۇ كىشىنى تاشكەنتكە قايتۇرۇۋەتكەن.

بۇ يىلمۇ شۇنداق بىر ۋەقە يۈز بەردى. ئىنسانلىق، كىشىلەرگە دوستانە مۇئامىلە قىلىدىغان بىر كىشىنى روزا تۇتمىغانلىقى ئۈچۈن سارايدىن چىقىپ كېتىشكە قىستىدى. ياخشىلىقچە كەتمەسە قازىخانغا ئېلىپ بېرىپ قوغلىتىد - دى. خانلىقنى بىلدۈردى. بىچارە كىشى ئامالسىز قېلىپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، بۇ - لارنىڭ ئېتىقادىچە روزا تۇتمىغان كىشىگە جەبرى زۇلۇم قىلغان كىشىگە روزا تۇتقانىنىڭ ئەجرى ساۋابىنى بېرەر - مىش.

ئالتىنچە ھەر مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا

كېيىنكى يىللاردا ئالتىنچە ھەر بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا ئا - رىسىدىكى سودا - سېتىق ئىشلىرى خېلى ياخشى تەرەققىي قىلىپ كېلىۋاتاتتى. لېكىن مۇشۇ كۈنلەردە روسىيە ھۆكۈ - مىتى يىقىلدى، ئالتىنچە ھەر پۇقرالىرى روسىيە تۇپرىقىغا ئۆتۈشى چەكلەندى، دېگەن گەپلەر تارقالدى. شۇ سە - ۋەبلىك ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن سودا قىلىۋاتقان كىشىلەر تىجارەتتىن توختاشقا مەجبۇر بولدى. لېكىن روسىيە تە - ۋەسىگە يول ئوچۇق.

مۇشۇ ئارىلىقتا جۇڭگو جۇمھۇرىيەت مەجلىسىگە ئال - تىنچە ھەر خەلقىدىن ۋەكىل سايلاپ ئەۋەتمىشى ئىشلىرى بولۇپ ئۆتتى. جۇمھۇرىيەت رەئىسى ۋەكىللەرنىڭ يەرلىك خەلقنى سايلاپ ئەۋەتمىشىنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، مۇسۇلمانلار بۇنىڭغا تازا ئەھمىيەت بەرمىدى. تەرتىپلىك سايلام يىغىنلىرىمۇ بولمىدى. بەلكى بۇ ئىش بەگ ۋە ئامباللارغا تاپشۇرۇلدى - دە، بولدى قىلىندى. ئۇلارنىڭ قانداق كىشىنى سايلاپ ئەۋەتمىشى بىلەن ئۇلارنىڭ كارى بولمىدى. خوتەن مۇسۇلمانلىرىمۇ شۇ رەۋىشتە ۋەكىلنى خەنزۇلاردىن سايلاپ ئەۋەتىپ بەردى. پەقەت قەشقەر

M
I
R
A
S

مۇسۇلمانلىرىلا ئابدۇقادىر داموللىنى ۋەكىل قىلىپ ساي-
لاپتۇ، دەپ ئاڭلىدىم. ئابدۇقادىر داموللا خەنزۇ تىلىنى
بىلمىسەمۇ، لېكىن مىللىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەردىن
خەۋەردار زاتتۇر. مىللىتى ئۈچۈن ياخشى خىزمەت قىلا-
لايدۇ، دېگەن ئۈمىدلىمىز. مانا مۇشۇنىڭدىن ئىبرەت ئې-
لىپ باشقا شەھەرلەردىكى مۇسۇلمانلارمۇ ۋەكىللىرىنى
ئۆزلىرىدىن سايلىسا ياخشى بولاتتى. ھۆكۈمەت بەرگەن
شۇنداق كەڭ ھوقۇقلارنى قوش قوللاپ قوبۇل قىلىپ
ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش كېرەك ئىدى. ھېچبول-
مىغاندا ئۆزلىرىنىڭ بۇ دۇنيادا مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، قا-
نۇن چىقارغۇچىلارنىڭ مۇنبەرلىرىدە ئۆزلىرىنى كۆرسىتىپ
تۇرۇشى زۆرۈر ئىدى. دۇنيا خەلقى ئۆز ھوقۇقلىرىنى
قوغداش يولىدا قانغا بويلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ئال-
تىشەھەر مۇسۇلمانلىرى ئاغزىغا چايناپ سېلىپ بەرگەننىمۇ
يۇتۇشنى بىلمەيدۇ. جاھاندا ئۆز ئىستىقبالىدىن قايغۇرماي
غەپلەتتە يېتىشىنىڭ بۇنىڭدىنمۇ تۆۋەن دەرىجىسى بولمىسا
كېرەك.

تىنچ زامانلاردا ئالتىشەھەردىن ياۋروپا سەيياھلىرى
تۈرلۈك نەپىس سەنئەت بۇيۇملىرى ۋە قىممەتلىك ئاسار
ئەتىقىلەرنى ئېلىپ كېتەتتى. گېرمانىيە سەيياھلىرى بولسا
زامانىنىڭ پەۋقۇلئاددە مالىمان بولۇشىغا قارىماي بۈگۈنكى
كۈندىمۇ بۇ ئىشنى داۋاملاشتۇرماقتا. لېكىن بۇلارنىڭ
بۈگۈنكى كۈندىكى سايىھەتلىرى زامان تەلىپىگە ئۇيغۇن
ھالدا سىياسىيغا، ئۇرۇشقا مايىلراق بولۇۋاتىدۇ. بۇلار بى-
تەرەپ مەملىكەت خەلقلىرىنى ئۆز مەنپەئەتلىرىگە تارتىش
يولىدا ھەرىكەت قىلماقتا. بۇلارنىڭ بىر قانچىسى ئىران،
ئافغانىستان ئارقىلىق ياركەنتكە كېلىپ ئۈرۈمچىگە ئۆتتى.
ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇ سايىھەتچىلەرنى جۇڭگو مەمۇر-
لىرى پەۋقۇلئاددە ئىلتىپات بىلەن قارشى ئالغان. ئىززەت
ۋە ھۆرمەت بىلەن ئۈزىنى قويمىغان. بىر شەھەردىن يەنە
بىر شەھەرگە بېرىشقا يۈزلەپ ئەسكەر قوشۇپ قويغان.

شۇ كۈنلەردە خوتەننىڭمۇ شۇنداق كىشىلەرنىڭ بىرى
كېلىپ كەتتى. بۇ كىشى مۇسۇلمان سىياقىدا بولۇپ، ئۆ-
زىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇ بۇخارالىق ھەمزە ئەپەندى
ئىمىش. بېيجىڭدىن چىقىپ لەنجۇ، دۇنخۇاڭ، چەرچەن،
چاقىلىق ۋە كېرىيە يولى بىلەن كېلىپ ياركەنت تەرەپكە
ئۆتۈپ كەتتى. يېنىدا جۇڭگو ھۆكۈمىتى قوشۇپ قويغان

ئىككى سولداتمۇ بار. بۇ ئەپەندى جۈمەگە كەلگەندە بۇ
ئىككى سولداتمۇ تەك كېلىپ ئىشىك تۈۋىدە پوستتا تۇر-
غاندەك مىلتىقلىرىنى تۇتۇپ تۇردى.

بىزنىڭچە مۇسۇلمانلار ئۆز دىنى ۋە مىللىي ھوقۇق-
لىرىنى ھىمايە قىلىشتا ئۆز ياشلىرىغا تايىنىش كېرەك.
بولۇپمۇ بۇ يولدا مۇسۇلمانلار ئۆزلىرى ھەرىكەت قىلىشقا
تېگىشلىكتۇر. مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى ۋە مىللىي ھوقۇق-
لىرىنى ھىمايە قىلىشقا تىرىشىپ توم- توم كىتابلار يې-
زىلغاننىڭ ئەكسىچە بۇ ھەقتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزلىرى
تەرىپىدىن يېزىلغان كىچىكرەك بىر رسالىنىڭمۇ بولماس-
لىقى كىشىنى ئۆكۈندۈرىدىغان كەمچىلىكىمىزدۇر. ئالتە-
شەھەر مۇسۇلمانلىرىدا ئېلىپبە كىتابلىرىمۇ، مەكتەپلەرمۇ،
ساۋات چىقىرىدىغان ئوقۇتقۇچىلارمۇ يوق. دىنىي ۋە
مىللىي ئىسلاھاتنى چەت مىللەتلەردىن كۈتۈپ ئولتۇرماي
مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزلىرى ۋۇجۇدقا كەلتۈرسۇن، ھەرقان-
داق ئىشنى ئۆزلىرى قول سېلىپ ئىشلىسۇن. ئۆزلىرى
ھەرىكەت قىلسۇن. ھەر بىر شەھەردە بىرەردىن بولسىمۇ
مىللىي ۋە مۇنتىزىم باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى پەيدا قىلىشقا،
بۇ مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك كىتابلار، ئوقۇتقۇچى ۋە
تەربىيىچىلەرنى يېتىشتۈرۈشكە كۆڭۈل بۆلسە بولاتتى.

گېرمانىلارمۇ، ئىنگىلىزلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئادەملەر.
ئۇلارمۇ مائارىپ ئارقىلىق چىن ئىنسان، زامانغا لايىق
كىشى بولۇپ يېتىشكەن. بىز بىچارىلەر تەربىيە كۆرمە-
گەنلىكىمىزدىن ئىنسانىيەت بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك
نېسىۋىلىرىمىزدىن قۇرۇق قالغان بىز. ئەگەر بىزمۇ گېر-
مان، ئىنگىلىزلارغا ئوخشاش مۇكەممەل تەربىيىگە ئىگە
بولغان بولساق، ئۇلاردىنمۇ ياخشىراق مەدەنىيەتكە ئىگە
بولغان بولار ئىدۇق.

(D) ئالتىشەھەر مەكتۇپلىرى

بىر زامانلاردا كۈچلۈك مائارىپ ۋە مەدەنىيىتى بىلەن
كۆكتە پەرۋاز قىلغان ئىسلام ئالىمى تۇرۇپلا قاننى سۇد-
غان قۇشتەك لاپلا قىلىپ يەرگە چۈشتى. ئەمدىلىكتە ئۇ-
چۇشقا تەمىشەلدى - يۇ، ئۇچالمايدۇ.

بۇنىڭغا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزئارا ئىختىلاپلىرى، كۆ-
رەلمەسلىك ۋە ئۆچ - ئاداۋەت سەۋەب بولدى. باشلاندى
سۈركىلىش. ياۋروپالىقلارنىڭ مۇسۇلمانلار بىلەن مۇنا-
سۋەت قىلىشىرىمۇ ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەي قالدى.

ياۋروپا ئىسلام دۇنياسى بىلەن ئۇچراشقان كۈندىن باشلاپ بۇ سۈركىلىش تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى. بۇمۇ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق تەبىئىي زامان تەقەززاسى بىلەن بولۇپ ۋاتقان ئىشتۇر.

بۈگۈنكى كۈندە ئىسلام ئالىمى ياۋروپاغا سېلىشتۇرغاندا قانچىلىك دەرىجىدە كەينىدە قالغان بولسا، ئالتە شەھەر ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر ھالەتتە كەينىدە قالغان. ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئەڭ مەسكەن بىچارىلىرىدۇر. بۇلار شۇ دەرىجىدە ئېزىلگەنكى، پۈت - قوللىرى جاھالەت زەنجىرى بىلەن باغلانغان، قەمىرلىغۇدەك ھالىمۇ قالمىغان. سىياسەت ۋە ئىقتىساد مەيدانىدا پۈتۈنلەي ئەسىر ۋە تۈنۈگە ئايلىنغان. يۈرەكلىرى، قانلىرى، ئىلىكلىرى ۋە سۆڭەكلىرىگە قەدەر خۇراپات بىلەن زەھەرلەنگەن.

يۈرۈش - تۇرۇشلىرىدا يېڭىلىققا ئىنتىلىشتىن ھېچقانداق ئەسەر يوق، قەمىرلاشلىرىمۇ جاراھەتلەنگەن قۇرتنىڭ مىدىرلىشىغا ئوخشايدۇ.

پاكىزلىق ۋە سالامەتلىككە قەتئىي رىئايە قىلمايدۇ. تۇرغان ئۆيلىرى قەبرىدەك تار ۋە قاراڭغۇ، كىيگەن كىيىملىرىمۇ كىر ۋە پاسكىنا. ئۆزلىرىمۇ ئۆلۈكتەك جانسىز ۋە روھسىز، توپا، چاڭ - توزان ئىچىدە ھايۋاندىك ئېغىز ئاپ يۈرىدۇ. كىر يۇيۇش، مۇنچىغا چۈشۈشتەك ئىشلارنى بىلمەيدۇ. ۋۇجۇدلىرىنى غايىلىق باسقان. ئىشلىمەيدۇ، شۇ سەۋەبلىك خار ۋە زەبۇن بولۇپ يۈرىدۇ. ئار - نومۇسلىرىنى يوقاتقان. ئىشلەشكە ئېرىشىپ تىلەمچىلىك قىلىدۇ. بۇلارنىڭ نەزەرىدە نامراتلىق، تىلەمچىلىك قىلىش ئەيىب ئەمەسمەش، ئەكسىچە باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلىش ئەيىب سانىلارمىش. بۇلار باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلغان كىشىنى «غالچا» دەپ مەسخىرە قىلىشىدۇ.

ئۆتكەن يىلى ياركەنتتىن كەتكەن بىر ئامبال خوتەنگە بېرىپ بەش - ئالتە سەردىن 40 قىز بالا ئالغان. مەزكۇر بالىلارنى ئاپىرىپ ئەمەلدارلارغا سوۋغات قىلىپ ئۈلۈش - تۇرۇپ بەرگەن.

ئۇلارنىڭ نەزەرىدە مۇنداق ئىشلار ئەيىب ئەمەس. ئالتىن شەھەرنىڭ موللىلىرى «بۇ دۇنيادا پىقىر ۋە موھتاج بولغان كىشىلەر ئاخىرەتتە ياخشى ئۆيلەردە گۈزەل قىزلارنى قۇچۇپ كەيىپ - ساپا سۈرىدۇ» دەپ تەرەپ قىلىپ، ئۇ بىچارىلەرنى ئۈمىدلىنىدۇرۇپ كېرەكتىن

چىقىرىدۇ. قىسقىسى، يېڭىلىق يارىتىشنىڭ يىلتىزىنى كېسىدۇ. خەلقنى ھۇرۇنلۇققا ئۆگىتىدۇ. ھۈنەر - كەسپ، ئىش - ئوقەتتىن توختايدۇ. ئاقۋەتتە، بوغۇلىدۇ، يېرىدەن، مال - مۈلكىدىن ئايرىلىپ قەلەندەرچىلىك قىلىشقا باشلايدۇ. ئۆزىدە كۈچ - قۇۋۋەت قالمىغاندىن كېيىن ئالدىراش مازارلارغا بېرىپ ئۆلۈكلەردىن ياردەم سوراشقا كىرىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ دۇنيا بەلەن بولغان ئالاقىلىسى ئۈزۈلىدۇ - دە، ئاخىرەتكە سەپەر قىلىدۇ...

تەڭرى مۇسۇلمانلارنى ئىززەتلەپ بەك باي يەرلەرنى ئىنتام قىلغان. يەرنىڭ تەبىئىي بايلىقلىرىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن ئەقلىنى ئاتا قىلغان. كۆرۈشكە كۆز، تۇتۇشقا قول، مېخىشقا پۈت بەرگەن... ئىشلەشكە كۈچ - قۇۋۋەت بەرگەن. ئۇنىڭ كەينىدىن ئۆز كىتابىنى چۈشۈرۈپ «ئىش - لەڭلار، تىنھاي ھەرىكەت قىلىڭلار...» دەپ يارلىق قىلغان. مۇسۇلمانلار تەڭرى ئاتا قىلغان شۇنچۇلا قىممەتلىك بايلىقلاردىن پايدىلىنىشنى بىلگەن بولسىدى، دۇنيادا ئۇلاردىن باي، ئۇلاردىن بەخت - سائادەتلىك مىللەت بولمىغان بولاتتى.

ئەپسۇسكى، مۇسۇلمانلار بۇنىڭ قەدرىگە يەتمىدى. نېمەتلەرگە كۆپۈرلۈك قىلدى. يەرلىرىنى، ئەقىللىرىنى ۋە باشقا ئەزالىرىنى سۈيىستېمال قىلدى. يەر - زېمىنغا شۇنچە باي تۇرۇقلۇق ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى بىلمەسلىكىنىڭ ئۆزى ئەقىل - ئىدراك ۋە غەيرەت - شىجائەتنىڭ يوقلۇقىدىندۇر. ئەقىلنىڭ يوقلۇقى بولسا تەربىيىسىزلىكتىن كەلگەن ۋابادۇر.

ئۆسۈملۈك ۋە جاندارلاردىن تارتىپ ھەر نەرسىنىڭ ئۆسۈشى ۋە كامالەتكە يېتىشى تەربىيىگە موھتاج بولغاندەك ئەقىل ۋە پىكىرنىڭ ئۆسۈشمۇ تەربىيىگە موھتاجدۇر.

زىرائەت، بېدە، گۈل - گىياھلارنى تېرىغان ۋە تىكەن كەن كۈندىن باشلاپ پەرۋىش قىلىش لازىم بولغىنىدەك، ئادەم بالىسىمۇ تۇغۇلغان كۈندىن باشلاپ تەربىيىلەشكە موھتاجدۇر. بالىنى يېڭۈزۈش، ئىچكۈزۈش، يۇيۇندۇرۇش، كىيىندۈرۈش، تەۋرىتىش، ماڭغۇزۇشتا مەخسۇس قائىدىلەر بويىچە ئىش كۆرۈش كېرەك. شۇنداق قىلغاندا بالىنىڭ تېنى ساق - سالامەت بولىدۇ. تېنى ساق بولمىغان ئەقلىمۇ ساق ھەم كۆپ بولىدۇ. مانا شۇنىڭدىن

MIRAS

كېيىن بالىنىڭ ئەقلى ئىقتىدارىنى ئۆستۈرىدىغان قائىدە-
لەرگە ناھايىتى قاتتىق رىئايە قىلىش كېرەك.

تەن ۋە ئەقىل تەربىيىسىنى ئۆز يولىدا ياخشى ئېلىپ
بېرىش ئۈچۈن ئانا بولغۇچى قىز بالىلارغا «بالا تەربى-
يىسى» ئىلمىنى ئۆگىتىش كېرەك.

بالا تەربىيەلىنىشنىڭ ئۇسۇل - قائىدىلىرىنى بۇ سايا-
ھەت خاتىرىلىرى ئىچىدە يېزىپ كۆرسىتىش مۇمكىن ئە-
مەس. بۇ ئىش مېنىڭ ۋەزىپەمۇ ئەمەس. ئۇ ئۆز ئالدىغا
چوڭ ۋە جىددىي كېرەكلىك بىر ئىلمىدۇر. بۇ ھەقتە بۇ
ساھەنىڭ مۇتەخەسسسلرى تەرىپىدىن يېزىلغان كىتابلار
بار. بالىنى ياخشى تەربىيەلەپ ئادەم قىلغۇسى كەلگەن
كىشى شۇ كىتابلارغا مۇراجىئەت قىلسۇن.

مەن ئۆز نامىدىن پەقەت شۇنىلا دېيەلەيمەن: بالىنى
تىلى چىقىشقا باشلىغان چاغدىلا چىرايلىق، چۈشىنىشلىك
سۆزلەشكە ئۆگىتىش كېرەك. ئاندىن چىرايلىق گۈل -
چېچەكلەر، يايلاقلار، دەل - دەرەخلەر، زىرائەتلەر، مې-
ۋە - چېۋىلەر، ئالتۇن - كۈمۈش قاتارلىق مەدەنىلەر ھەمدە
قىممەتلىك تاشلار، ئېقىن سۇلار، ئېگىز تاغ، ئويمانلىق،
ھايۋانات ۋە ئادەملەر بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ، شۇ نەرسىلەر
ھەققىدە بالىنىڭ ئەقلىگە قاراپ ئىلمىي سۆزلەرنى قىلىپ
بالىنىڭ قولىغا قۇيۇپ تۇرۇش كېرەك.

ئاندىن ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر سۈرىتى چۈشۈ-
رۈلگەن نەپىس كىتابلار ۋە چىرايلىق سۆزلەر يېزىلغان
كىتابلارنى كۆرسىتىپ ئۇلارنىڭ قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنى
بىلدۈرۈش كېرەك. ئوقۇغان كىشى بىلەن ئوقۇمىغان كى-
شىنىڭ پەرقىنى ئىلمىي رەۋىشتە كۆرسىتىپ بالىنىڭ كۆڭ-
لىگە ئوقۇشقا، ئىلىم - پەنگە مۇھەببەت تۇيغۇسى پەيدا
قىلىش كېرەك.

تىلى بەك ياخشى چىقىپ، كۆرگەن - ئاڭلىغىنىنى
ياخشى چۈشىنىپ نەقىل كەلتۈرەلگۈدەك ھالغا يەتكەندىن
كېيىنلا مۇنتىزىم مەكتەپكە بېرىش كېرەك. مەكتەپتە بالى-
نىڭ تېنى، پىكرى ۋە ئەقلىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئۆي-
غۇنلاشقان بولۇشى، بالغا دۇنيادا بەختلىك ياشاش يول-
لىرىنى، يەردىن پايدىلىنىش ئۇسۇللىرىنى بىلدۈرەلگۈ-
دەك دەرىجىدە مۇنتىزىم بولۇشى كېرەك.

بالىلار باشلانغۇچ مەكتەپلەردىن شۇنداق ئاڭ ۋە
چۈشەنچىلەرنى ئېلىپ چىققاندىن كېيىن ئالىي مەكتەپلەرگە

كىرىپ ھاياتلىق ئۈچۈن كېرەكلىك ئىلىملەرنى ئۆگىنەلەي-
دۇ.

مانا مۇشۇنداق قىلغاندا بالىنىڭ ئەقلى ئۆسىدۇ، پىك-
رى ئېچىلىدۇ. يەرنىڭ تەبىئىي بايلىقىدىن پايدىلىنالايدۇ.
خان چىن ئالىم، ھەقىقىي ئىنسان بولۇپ يېتىشىپ چىقىدۇ.
بەخت - سائادەتكە ئېرىشىپ راھەت تۇرمۇش كەچۈرە-
لەيدۇ. مانا شۇ چاغدا سىزنىڭ يېرىڭىزدە ئەخمەق، دىۋانە،
قەلەندەر، گاداي دېگەندەكلەر دورىلىققىمۇ تېپىلمايدۇ.

ھازىرقى كۈندە ئالتىن ھەر خەلقنىڭ ئوقۇشتىن
كۆڭلى سوۋۇدى، ئوقۇغۇچى ئاز بولغاچقا نۇرغۇن مەد-
رىسىلەر ئۆي ۋە سارايلارغا ئايلاندۇرۇلغان. ئوقۇشتىن
كۆڭلى سوۋۇشنىڭ سەۋەبى مەكتەپ ۋە مەدرىسىلەرنىڭ
تەرتىپسىزلىكى، شۇ سەۋەبلىك ئوقۇپ چىققانلارنىڭ ئىشقا
يارىماس بولۇپ قېلىشىدىن ئىبارەت.

بۇ ئىشنىڭ ھەيران قالدۇرغۇچىلىقى يوق. چۈنكى، ئىن-
سان بىرەر ئىشنىڭ ياخشى نەتىجىسىنى كۆرمەي ۋە ئۇنىڭ
تەمىنى تولۇق تېتىماي تۇرۇپ ئۇنىڭغا ھەرگىز كۆڭۈل
بۆلمەيدۇ.

بۇنىڭ بىردىنبىر چارىسى مەكتەپ ۋە مەدرىسىلەرنى
زامانغا لايىق قىلىپ ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت. ھازىرقى
زامان ئىلىم - مەرىپەت زامانىدۇر. بەخت - سائادەتنىڭ
ئاقچۇقىمۇ شۇدۇر. بېشىدا ئەقلى، قولىدا ئىلىم، ھۈنرى
بار بولسا مۇسۇلمانلارمۇ باشقىلاردەك راھەت - پاراغەتتە
بەختلىك ياشىغان بولاتتى. شۇنداق باي يەرگە خوجا بو-
لۇپ تۇرۇپ ئالتىن ھەرلىكلەر يەنە ئۆزلىرىنىڭ گادايلە-
قىنى خۇدادىن، تەقدىر - قىسمەتتىن كۆرىدۇ. بۇ پەقەت
ئەقىلغا سىغمايدىغان، قاملاشمىغان ئىش.

نامراتلىق، موھتاجلىق، بۇزۇقلۇق، ساپاسىزلىق،
خار - زەبۇنلۇق، بىچارىلىك، دەرۋىشلىك، مىسكىنلىك،
قەلەندەرلىك، دىۋانلىق دېگەندەكلەرنىڭ ھەممىسى مۇ-
سۇلمانلىقنىڭ، ئىسلامنىڭ بەلگىسى ئەمەس. بۇ ئىشلار
ئىسلام نەزەرىدە بەك قەبىھ، ناچار ئىللەت دەپ قارىلىدۇ.
مۇنداق ناچار ئىللەتلەرنى يىلتىزدىن قۇرۇتۇش كېرەك.
بۇنىڭ توھۇرى - ھۇرۇنلۇق، تەييارتاپلىق، ئاڭسىزلىق،
ئەقىلسىزلىك، جاھالەت ۋە نادانلىقتۇر. ئۆسۈملۈك ۋە
ھايۋاناتنىڭ يىلتىزى بولغىنىدەك ياخشىلىق، يامانلىقنىڭمۇ
ئۆزىگە تۇشلۇق يىلتىزى بولىدۇ. دەل - دەرەخنىڭمۇ

2005

ھارام شېخى پۇتلىپ، يىلتىزغا ئوغۇت بېرىلىپ پەرۋاش قىلىندۇ. مانا شۇنىڭغا ئوخشاش بايلىق ۋە نامراتلىقنىڭمۇ يىلتىزغا دىققەت قىلىش كېرەك. بايلىقنىڭ يىلتىزى بولسا ئىلىم - مەرىپەتتۇر. سانائەت، تىجارەت ۋە تېرىقچىلىق ئىلمىلىرىنى ياخشى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ يېڭە-لىق يارىتىشقا ئىنتىلىش كېرەك.

ياۋايلىق ۋە مەدەنىيلىك، تەرەققىيات ۋە زىددىيەت، ھۆكۈمرانلىق ۋە مەھكۇملۇق، ھايات - ماماتلىق مەسىلە-لىرىنىڭ ھەممىسى ئەقىل - ئىدراك ۋە ئىلىم - پەنگە باغ-لىقتۇر. (ياركەنت)

(2) ئالتىن شەھەر مەكتۇپلىرى

بۇلتۇرقى روزا ھېيتىنى تەڭرىتاغنىڭ ئارقىدىكى شىخو بىلەن ماناس ئارىلىقىدىكى بىر قىشلاقتا ئۆتكۈزگەندىم. قىشلاقنىڭ ئىمامى ئۆيىگە چاقىرىپ مېھمان قىلغان، ئو-چۇق چىراي، شېرىن سۆزلىرى بىلەن كۆڭلىمىزنى خۇش قىلغانىدى. قۇربان ھېيت كۇچاردا بولۇپ بۇ ھېيتمۇ نا-ھايتى كۆڭۈللۈك ئۆتكەن، ھېيت شادلىقىدىن قۇرۇق قالمايغىنىدىم. بۇ يىلقى روزا ھېيتىنى تەڭرىتاغنىڭ بۇ يېقە-دىكى قەشقەر شەھىرىدە ئۆتكۈزۈشكە توغرا كەلدى.

ھېيتنىڭ 3 - كۈنى 1 - ئاۋغۇست كەچ بىلەن مەپە ياللاپ يولغا چىقتىم. كېچىچە مېڭىپ تاڭ سۈزۈلۈپ، كۈن چىقار - چىقما مەپىمىز خان ئېرىق دەرياسىغا كېلىپ توختىدى. سۇنىڭ قارشى تەرىپىدە ھارۋىلار بار ئىدى. دەرياغا كىرىشتىن قورقۇپ تۇراتتى. دەريا بەك چوڭ بولمىسىمۇ، لېكىن دەريا سۈيى بەك تېز ئاقاتتى ھەم چوڭقۇر ئىدى. بۇ يەر چوڭ كارۋان يولى بولسىمۇ، لېكىن كۆۋرۈك سېلىنمىغانىدى.

مەپىچى «بىسىملا» دەپ سۇغا كىرىۋېدى، ئات بە-لەن ھارۋىمىز تۆۋەنگە قاراپ ئېقىشقا باشلىدى. ئاتنىڭ ئايىقى لايغا پېتىپ سۇغا يىقىلدى. مەپىنىڭ ئىچىگە سۇ كىرىشكە باشلىدى. بەختكە يارىشا ئادەملەر كۆپ بولغاچقا قۇتقۇزۇۋالدى. خەلق بۇ يەردىن يۈك ئارتىلغان ئېشەكلەر بىلەن ئۆتەتتى. شۇنداق بولسىمۇ ھۆكۈمەت بۇ يەرگە كۆۋرۈك سالمايغانىدى.

ياپچان دېگەن يېزىغا كېلىپ بىر سارايغا چۈشتۈم. كىيىملىرىمىزنى قۇرۇتۇشقا يېيىپ قويۇپ، چۆگۈندە چاي قاينىتىپ ئىچتۇق.

سارايىنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر موماي تاياق بىلەن باشاق يانچۇاناتتى. بۇ گىش دىققىتىمنى تارتىدە، يېنىغا بېرىپ:

— نېمە قىلىۋاتسىز موما، دەپ سورىدىم.

— ھەي بالام، سورىما مېنىڭ ھالىمنى، ئېرىم ئۆلگىلى ئىككى يىل بولدى. يىگىرمە ياشلىق بىر ئوغلۇم بار. دا-دىسىدىن مىڭ سوملاپ پۇل قالغانىدى. قىمار ئويناپ ئۇ پۇللارنىڭ ھەممىسىنى ئۇتتۇرۇۋەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە قەرز ئېلىپ ئوينىدى، قەرزلىرىنى تۆلىيەلمىگەچكە قەرز ئىگىلىرى بەك قاتتىق قىيىندى، داۋالانغان بولسىمۇ ھازىر ئىشقا يارىماس بولۇپ قالدى. ئەمدى شۇ ئوغلۇم-نىمۇ ئۆزۈم بېقىۋاتمەن،— دەپ ئۆزىنى تۇتۇۋالماي يىغ-لاپ تاشلىدى.

كىتابتا «ياڭمىسار» دەپ يېزىلىشىمۇ ئاۋام تىلىدا يېڭىسار دېيىلىدىغان يەرگە كەلدۇق. بىر سارايغا چۈشتۈم. ساراي ئىچى ئورنىدەك قاپقاراڭغۇ ئىدى. شۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدىمۇ ئۇرۇش - تالاش، جەڭگى - جېدەل، قىيا - چىيالار ھۆكۈم سۈرەتتى. خوتۇن - قىزلارنىڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قەبرىگە ئوخشاش بىر ھۇجرىغا كىرىپ شامنى ياقتىم. ئىشىك ئالدىدا ئاتلار تۇراتتى. بۇ يامان ھالەتكە چىدىغۇدەك ھالىم يوق، چۈنكى قارىنىم بەك ئاچقاندى. يەي دەپ بەش - ئالتە تۇخۇم ئالسام بەخت-سىزگە ۋاقىتسىز، دېگەندەك ھەممىسى پالاق چىقتى.

ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ شەھەر كوچىلىرىنى تاماشا قىلىشقا چىقتىم. دىققىتىمنى ھەممىدىن بەكرەك تارتقان نەرسە كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە قاترىغا تىزىلىپ كەتكەن گۆرۈكەشلەرگە گۆرۈخانلاردا سېتىقچىلىق قىلىپ ئولتۇر-غان چىرايلىق، كېلىشكەن مۇسۇلمان خوتۇن - قىزلىرى بولدى. ئۇلار گۆرۈكەشلەرگە خوتۇن بولغانلار بولسىمۇ لېكىن ئۆزىنىڭ مىللىي كىيىملىرىنى كىيىپ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىمىگەنىدى. بۇنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان يېرى شۇ-كى، بۇ خوتۇن - قىزلارنىڭ باشقىلاردىن چىرايلىق ھەم چىۋەر بولۇشى ئىدى. گۆرۈكەشلەر گويىكى سۈت ئۈستە-دىكى قايماقنى سۈزۈۋالغاندەك شەھەردىكى قىزلارنىڭ ئەڭ چىرايلىق، ئىشچانلىرىنى تاللىۋالغانىدى. مۇسۇلمان-لارنىڭ ئۆزلىرىگە يارامسىز، ئاقساق - چولاقلىرىلا قالغان ئىكەن.

ئىشەنچلىك كىشىلەرنىڭ ئېيتىشلىرىغا قارىغاندا، بۇ يەردە 40 - 50 ئۆيلۈك روسىيىلىك مۇسۇلمان بار ئىكەن. بۇلارنىڭ بىر قىسمى تىجارەت، بىر قىسمى دېھقانچىلىق قىلىدىكەن. مانى قەشقەردىن ئېلىپ كېلىپ ساتىدىكەن. شەھەر ئىچىدىكى يەرلىك خەلق ئىككى مىڭ ئۆيلۈك

M
I
R
A
S

چىقىدۇ.

ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بىر پۇت ئۇرۇقتىن ئون پۇت ھوسۇل چىقىدۇ. ياركەنتنىڭ ئاشلىقى ئۆزىدىن ئېشىپ قەشقەرگىمۇ توشۇلىدۇ. بۇ يەردە يەر كۆپ ھەم بەك ئەرزان بولسىمۇ لېكىن ئاشلىقنى ئاز تېرىيدۇ. خەلقى ھۇ-رۇن، ئىشلىمەيدۇ، شۇڭا تېرىقچىلىققا ياراملىق يەرلەر بوش بىكار ياتىدۇ، يەرلىك خەلق شۇ ھۇرۇنلۇق سەۋە-بىدىن موھتاجلىقتا قېلىپ، قىز بالىلىرىنى سىرتتىن كەل-گەنلەرگە بېرىدۇ.

بۇ يەردىكى سودا - سېتىق پۈتۈنلەي روسىيە ۋە ئىنگىلىز پۇقرالىرىنىڭ قولىدا. روسىيە پۇقرالىرى قەشقەر-دىن قىزىل مال، چاي، شېكەر، قەلەي، تۆمۈر، تاش ئاياغ، شام، كىرىس ۋە باشقا تۈرلۈك مىلچ ماللارنى كەلتۈرىدۇ. بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى روسىيىدىن كەلتۈرۈلىدۇ، پەر-غانە تەرەپتىن ئەتلەس، بەقەسەم، ھەسەل، دوپپا، تاماكا دېگەندەك نەرسىلەر كەلتۈرۈلىدۇ.

ھىندىستاندىن كىمخاپ، خەسە، مەخمەل، داكا، گەز-مال، سەللىك، ياغلىق، قاما، كۆن - خۇرۇم، تۈرلۈك چايلار، تەمرە ھىندى، زەرچۆۋە، دارچىن، زەپەر قاتارلىق تۈرلۈك دورا - دەرەمەكلەر كەلتۈرۈلىدۇ.

ئالتىشەھەردە روسىيە ماللىرىنى تارقىتىشتا قەشقەر ۋە ئۈرۈمچى شەھەرلىرى قانداق مۇھىم ئورۇندا تۇرسا، ھىندىستان ماللىرىنى تارقىتىشتا ياركەنت ۋە خوتەن شە-ھەرلىرىمۇ شۇنچىلىك مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ياركەنتتىن روسىيەگە كىگىز، گىلەم، پاختا، ماتا، يە-پەك، تېرە، يۈك ھەم ئۆرۈك مېغىزى قاتارلىقلار چىقىرىد-لىدۇ.

نوپۇسى 60 - 70 مىڭ دەپ تەخمىن قىلىنىدۇ. چۈنكى بۇ يەردە ساناق ئېلىنمايدۇ. دارامەت، كىرىم - چىقىم دەپتەرلىرىمۇ تۇتۇلمايدۇ. ھۆكۈمەت مۇنداق ئىشلارغا باش قاتۇرۇپ يۈرمەيدۇ. خەنزۇلارمۇ بىز مۇسۇلمانلارغا ئوخشاش بەك ساددا ۋە بېپەرۋا. ساناش، ئۆلچەش دېگەن گەپلەر يوق. ھەممە ئىشنى مۆلچەر بىلەن قارىسىغا قىلىدۇ. پەرەڭ سەبىياھلىرى دېگەندەكلەر كېلىپ ئۆلچەمسە بۇلار بىر - بىرىلىرىنىڭ ھېسابىنى بىلىشمەيدۇ.

تەخمىنەن يۈز ئۆيلۈك كىشى روسىيە پۇقرالىرى يەنى پەرغانلىقلاردۇر. 200 ئۆيلۈكتەك كىشى ئەنگىلىيە پۇقراسى يەنى ھىندىستان ۋە ئافغانىستانلىقلاردۇر. بۇلارنىڭ

كالا، خوتۇن - بالىلىرى بىلەن بىللە مەدرىسىدە تۇرىدۇ-كەن. مەدرىسىنىڭ بەزى ئۆيلىرى ئۆتۈكچى، موزدۇزلارغا، تۇل خوتۇنلارغا ئىجارىگە بېرىلگەن ئىكەن. بەزىلىرىدە ئوقۇغۇچىلار تۇرىدىكەن.

ئىلگىرى بۇ مەدرىسىلەرنىڭ ۋەقپە يەرلىرى ناھايىتى كۆپ بولغان ئىكەن. ھازىر بۇ ۋەقپەلەر مۈلۈككە سۇند-ىدۇرۇلۇپ سېتىۋېتىلگەن. كۆپىنچە ۋەقپەلەرنى مۇدەر-رىسىلەر شەرىئەت ھىيلىسى ئويدۇرۇپ چىقىرىپ ئۆز بالە-لىرىغا تەۋە قىلىۋالغان. مەسلەن: بىر مۇدەررىس مەد-رىسىنىڭ ۋەقپىنى بىساتى مۈلۈك، تېگى ۋەقپە دەپ ئىك-كىنچى بىرىگە ساتىدىكەن. ئۇ كىشى ئازراق پايدا ئېلىپ يەنە ئۇنى مۇدەررىسنىڭ ئوغلى ياكى خوتۇنىغا سېتىپ بېرىدىكەن.

ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا كەلسەك، بۇ يەردە «ئەنقا»غا ئوخشاش ئوقۇشنىڭ ئىسمىلا بار. ئوقۇغۇچى شاگىرتلار ھەققىدە سۆزلىگەننىڭ پايدىسى يوق. باشلىرىغا قازاندەك سەللە يۆگىگەن مۇدەررىس، قازىلارمۇ قارا قورساق، نا-دان. بۇلارنىڭ بىلىملىرىگە قارىغاندا تاتارلارنىڭ ئون ياشلىق باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭ بىلىمىمۇ سېلىش-تۇرغۇسىز دەرىجىدە يۇقىرىدۇر.

ياركەنت ئەتراپىدا قەلەم تۇتۇپ يېزىقچىلىق قىلىشنى بىلىدىغان ئادەملەر يوق دېسەم خاتا بولماس. شەھەردە بىرەر مۇ مۇنتىزىم مەكتەپ، يېڭىچە تەلىم - تەربىيە ئۇ-سۇلىنى ئۆگەنگەن بىرەر مۇئەللىم، گېزىت ئوقۇيدىغان، كۆزى ئوچۇق، زاماننىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بىر مۇ ئا-دەم يوق. بۇلار ئۆزلىرىنىڭ قايسى زاماندا ياشاۋاتقانلى-قىنىمۇ بىلمەيدۇ.

بۇلتۇر روسىيە ئاقساقىلى بىلەن ئىنگىلىز ئاقساقىلى غەيرەت قىلىپ قەشقەردىن بىر ئوقۇتقۇچى ئالدۇرۇپ كەلگەنىكەن. ھازىر بۇ ئوقۇتقۇچىمۇ ئوقۇتقۇچىلىقتىن قول ئۈزۈپ مۇدەررىس بولۇشقا تىرىشىپ خەنزۇ ئامبالارغا ئەرەز سۇنۇپ يۈرەرمىش.

ياركەنتنىڭ ھاۋاسى مۆتىدىل بولۇپ، سۈيى كۆپ، يېرى مۇنبەت ۋە مەھسۇلدار. بۇ شەھەر مۇنبەت يېرىنىڭ كۆپلۈكى، سۈيىنىڭ موللۇقى بىلەن ئالتىشەھەردە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

بۇ يەردە بۇغداي، ئارپا، قوناق، زىغىر قاتارلىق زد-راگەتلەر، پاختا ۋە يىپەك دېگەندەك ئالاھىدە پۇللۇق نەرسىلەر، تۈرلۈك تاتلىق يەل - يېمىش، مېۋە - چېۋىلەر

يېرىمىدىن كۆپرەكى مۇسۇلمانلار بولۇپ قالغانلىرى ھىندىلاردۇر. ھىندىلارنىڭ كۆپىنچىسى يەرلىك خەلققە ئۆ- سۈملۈك قەرز تارقىتىپ جازانخورلۇق قىلىپ يۇل تاپىدۇ. ياركەنتنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ئەتراپى ياپيېشىل ئورمانلىقتىن ئىبارەت. يېرى تۈز، ئەتراپىدا تاغ يوق. شۇڭا ھاۋاسى كېچە - كۈندۈز بىر خىل تۇرىدۇ.

تەخمىنەن 677 كۋادرات چاقىرىم يەر ئېتىزلىق ۋە سۈنئىي ئورمانلىقتىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئېسىل بوستان- لىق ئىچىدە 15 يۇرت، 200 مىڭلاپ خەلق بار. يېقىنقى مەزگىللەردىكى غەيرىي رەسمى بىر ساناققا قارىغاندا بۇ يۇرتلاردا 108 مىڭ 829 ئايال كىشى، 101 مىڭ 509 ئەر كىشى بارلىقى مەلۇم بولغان.

شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلار كەنتلەرگە بۆلۈنىدۇ. كەنت باشلىقلىرى مۇسۇلمانلاردىن بولىدۇ. كەنت باشلىق- لىرى بەگ دېيىلىدۇ، ھەر بىر يۇرتتا بىر بەگ، بىر قازى، بىر مۇپتى، سەككىز يۈز بېشى، ئون ئونبېشى بولىدۇ. دىن ۋە شەرىئەت ئىشلىرىنى قازىلار باشقۇرىدۇ، شە- رىئەتكە ياتمايدىغان دەۋالار بەگلەرگە بارىدۇ، بەگلەر بۇنى ئاھالىلارغا يوللايدۇ.

مەنەسپدارلار شەھەردە تۇرىدۇ، لېكىن مۇسۇلمان ئەمەلدارلار ئۆز خەلقىگە جەبىر - زۇلۇم سېلىشتىن ھەرگىز قولىنى تارتمايدۇ. (ياركەنت)

دىنىي ۋە ئېتىقادى بىر مەسىلە

ئالتىشەھەر مۇسۇلمانلىرىدا دىنىي ۋە ئېتىقادى مەس- لىلەر «قۇرئان كەرىم» ياكى ھەدىس شېرىپ بىلەن ئۆل- چەنمەيدۇ. ئېتىقادىي مەسىلىلەرنىڭ ئاساسلىق كىتابلىرى خۇرايات ئارىلاشقان تەسەۋۋۇپ كىتابلىرىدىن ئىبارەت بولىدۇ. بۇنداق كىتابلارنىڭ نۇرغۇن جايلىرى «قۇرئان» ئايەتلىرى ۋە ھەدىس مەزمۇنلىرىغا پۈتۈنلەي زىت. لېكىن بۇ مۆمىنلەر ئۇنى ئوقىمايدۇ، بۇنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى «قۇرئان» ئوقۇماسلىقتۇر. «قۇرئان» ئوقۇماسلىقنىڭ سەۋەبى بولسا «بۇ زاماندا «قۇرئان» نىڭ مەنىسىنى بىل- گۈچى ۋە ئۇنىڭدىن خۇدانىڭ ئىرادىسىنى چۈشىنىپ يەت- كۈچى كىشى يوق» دېگەن قۇرۇق پەتۋادىن ئىبارەت. مېنىڭچە «قۇرئان كەرىم» ئىسلام قانۇنلىرىنى ئېنىق بايان قىلىپ بېرىدىغان كىتاب بولۇپ ھەرقانداق نەرسە- دىن ئۈستۈندۇر، مۇئەييەندۇر، پاساھەتلىك ۋە كەم - كۈتسىز دۇر.

يەنە پەيغەمبىرىمىزنىڭ «قۇرئان كەرىمىنى ئۆگىنىڭ

ھەم ئۇنى باشقىلارغىمۇ ئۆگىتىڭ» دېگىنى ئاشۇ زامانغىلا خاس ئەمەس، بۇنىڭدىكى مەقسەت سۆزدە ئەمەس، بەلكى سۆزنىڭ مەنىسىدۇر. چۈنكى «قۇرئان كەرىم» نىڭ ھەرپلىرىنىلا ئۆگىنىشتىن ھېچقانداق پايدا يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ زامانلاردا «قۇرئان كەرىم» تېخى قەغەز يۈ- زىگە چۈشۈرۈلمىگەنىدى. پەيغەمبىرىمىزنىڭ يەنە «بىرەر كىشى مېنىڭ نامىدىن ھەدىس ئويدۇرۇپ چىقسا، سىز ئۇنى «قۇرئان» غا سېلىشتۇرۇپ بېقىڭ. «قۇرئان» غا توغرا كەلمەسە ئۇ مېنىڭ سۆزۈم ئەمەس» دېگەن سۆزۈمۈ كىشىلەرنى يەنە «قۇرئان» ئۆگىنىشكە چاقىرىدۇ. چۈنكى «قۇرئان» نى بىلمەي تۇرۇپ باشقا سۆزلەرنى ئۇنىڭغا سېلىشتۇرۇپ كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس. قىسقىسى «قۇرئان كەرىم» چاتاق، چۇۋالچاق، بىر - بىرىگە زىت سۆزلەردىن خالىيدۇر. ئۇنىڭ سۆزلىرى، مەناللىرى، قانۇنلىرىمۇ ئو- چۇق، ئاساندىر. مەنىسىنى چۈشىنىش، قانۇنلىرىنى ئەمە- لىيەتكە تەتبىقلاشقا قۇلايلىق ۋە پايدىلىق، تەڭرى بەن- دىلەرنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشلارغا بۇيرۇمايدۇ.

يۇقىرىدىكى سۆزلىرىمگە دەلىل قىلىپ «قۇرئان» ۋە ئىسلام روھىغا يات بولغان ئېتىقادلارنىڭ بەزىلىرىنى بۇ يەردە يېزىشنى مۇۋاپىق كۆردۈم.

ئالتىشەھەر مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئېتىقادىچە ھەر شەھەردە بىر ۋەلى بولىدۇ. ئۇلار تەڭرى تەرىپىدىن كەلگەن بالا - قازالارنى ياندۇرۇپ تۇرىدۇ. شۇ سەۋەبلىك ئۇلار بالا- گەردەن (بالا - قازانى ياندۇرغۇچى) دېيىلىدۇ. ئەگەر خەلق ئۇلارنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويسا، ئۇلار كارا- مەت كۆرسىتىپ بالا ياغدۇرىدۇ. ئۇلارغا ھەرقانداق قە- يىنچىلىق ئاسان ۋە ھەرقانداق مۇشكۈلچىلىكنى يەڭمەك ئوڭايدۇر. ئۇلار كۆكتە ئۇچىدۇ، سۇدا ئۇزىدۇ، ھەرقانداق غايىبىنى ۋە كۆڭۈلدىكىنى بىلەلەيدۇ. ئالەمنىڭ سىر - تې- پىشماقلىرىنى بېشەلەيدۇ. ئىشقىلىپ ئۇلاردىن قورقماق ۋە تىلەك تىلىمەك لازىمدۇر. ئۇلار تەڭرىنىڭ يەردىكى ۋە- كىللىرى ۋە تەڭرى تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن ۋەلىلەردۇر. تەڭرى بىلەن بەندە ئوتتۇرىسىدىكى ئارىچىدۇر. ئۇلار ئۆلەيدۇ، شۇڭا ھەرقانداق ھاجەتنى ئۇلارنىڭ قەبرىلە- رىدىن سورىساڭ بېرىدۇ، يەنى قازىيەلھاجەتتۇر. ئېست! ئالتىشەھەر مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئېتىقادلىرىغا...

(خوتەن)

«شۇرا» ژۇرنىلىدىن نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىز ئۇرخۇن

مۇھەررىر: مۇختار مۇھەممەد

پورچوئورلار

تېپ تۇرۇپ:

— خوجاين بويىڭىزدا پىت تۇرىدۇ! — دەپتۇ يۇقىرى ئاۋازدا.
 خوجاين تېرىكىپ:
 — دۆت بىرنېمكەنسىن، بۇنداق گەپنى بوش ئاۋازدا دېمەمسەن!
 شۇنىڭ بىلەن خىزمەتكار خوجايننىڭ قۇلىقىغا پى- چىرلاپتۇ:
 — كەچۈرۈڭ، خاتا كۆرۈپ قاپتىمەن، ئۇ ئەسلىدە بىر پاختا ئىكەن.

ئەپچىل جاۋاب

سەددىقە بەرگۈچى:
 — مەن ساڭا بىر ئىشتاننى سەددىقە بېرەي دېگەندىم، بىراق ئۇ ئىشتاننىڭ بېلى ساڭا چوڭ كېلىپ قالغۇدەك.
 تىلەمچى:
 — ھېچقىسى يوق، ماڭا ئازراق يەيدىغان نەرسە بەر- سىڭىز قورسىقىمنى تويغۇزۇۋالسام ئىشتان دەل كېلىدۇ.

تۆلەم بېرىش

چىش دوختۇرى بالىنىڭ بىر چىشىنى تارتىپ قويۇپ ئىش ھەققى ئۈچۈن ئەللىك رۇبلى تەلەپ قىلىپتۇ. بالىنىڭ ئاپىسى ھەيران بولۇپ سورايتۇ:

تۇتى

گېلىن ئەپەندى توي قىلغانلىقىنىڭ ئىككى يىللىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن ناھايىتى چىرايلىق بىر تۇتىنى سېتىپ- ۋاپتۇ. ئۇ ئەتىسى ئۆيگە كېلىپ قارىسا تۇتى يوق تۇرغە- دەك، شۇنىڭ بىلەن ئايالىدىن سورايتۇ:
 — مەن سېتىۋالغان تۇتى قېنى؟
 — توي خاتىرىسىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن تۇتىنى دۈملەپ شورپا قىلىپ قويدۇم.
 — ئۇ گەپ قىلالايدىغان تۇتى ئەمەسمىدى! — دەپتۇ گېلىن ئەپەندى تېرىكىپ.
 — بىراق مەن ئۇنى ئۆلتۈرىدىغان ۋاقىتتا تۇتى ھېچ- نېمە دېمىدىغۇ؟

كۆز دورىسى تېمىتىش

— دادا سىز نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز؟
 — كۆزۈمگە دورا تېمىتىۋاتىمەن.
 — ئۇنداقتا نېمىشقا كۆزىڭىزنى چىڭ يۇمۇپ، ئېغى- زىڭىزنى ئېچىۋالدىڭىز؟

ساداقەتمەنلىك

خوجاين خىزمەتكارىنى بىرگە ئېلىپ مېھماندارچىلىققا بېرىپتۇ. ساھىبخان ئۇلارنى مېھمانخانىغا باشلاپ كىر- گەندىن كېيىن، خىزمەتكار خوجايننىڭ ياقىسىنى كۆرسە-

خەتلەر يېزىلغان باغاچچە قىستۇرۇلغانىكەن: «دوستۇم، بۇ گەرچە قىممەت باھالىق سوۋغات بولمىسىمۇ، بىراق سېنىڭ بىر يىل ئىشلىتىشىڭگە يېتىدۇ».

شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى ھاياجان ئىچىدە بولاقنى ئېلىپ چىقىپ قارىسا ئىچىدىن ئاددىيلا بىر كالىپىندار چىقىپتۇ. قەيسەر ئابلىپىكىم تەرجىمىسى (ئۈرۈمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئىنستىتۇتى ھائارىپ مۇپەتتىش ئىشخانىسىدىن)

ئاجرىشىش سەۋەبى

ئايالى: سوتچى، مەن دەرھال ئۇنىڭ بىلەن ئاجرىشىمەن.

سوتچى: قانداق ئاساسىڭىز بار؟

ئايالى: ئۇ ھەركۈنى ھاراق ئىچىدۇ، تېخىمۇ قاملاش- مىغان يېرى، ئۇ ئۆيدىكى گاز تۇغىنى سېتىۋېتىپتۇ. سوتچى: (ئېرىگە قاراپ) سېنىڭ دەيدىغانلىرىڭ بار- مۇ؟

ئېرى: ئۇنىڭ دېگەنلىرى توغرا، مەنمۇ دائىم ھاراق ئىچىمەن. بىراق، ئايالىم بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇ ئېرىگە قانداق مۇئامىلە قىلىش كېرەك؟ ئۇ ئاياللىق بۇرچىنى ئادا قىلالىدىمۇ؟

سوتچى: كۈنكېرتىراق دەپ بېرەلەمسىز؟

ئېرى: ئۇ مېنىڭ گاز تۇغىنى سېتىۋەتكەنلىكىمنى ئىككى ھەپتىدىن كېيىن بىلدى.

تاقەتسىزلىك

ئېرى كېسەل بولۇپ ئۆيىدە ئۆلۈپ قاپتۇ. ئايالى ئېرىنىڭ جەستىنىڭ يېنىدا قاتتىق يىغلاپتۇ. ئەجەبلىنەرلىكى، بۇ قىش پەسلى بولۇپ، ئۆيىدىكى ھاۋا تەڭشىگۈچمۇ سو- غۇق ھاۋا چىقىرىۋاتقانىكەن. ئايالنىڭ بىر دوستى كىرىپ نەسەت قىلىپ دەپتۇ:

— ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ، سىز چوڭ زەربىگە ئۇچ- رىدىڭىز، قاراڭ ھاۋا سوغۇق، ھاۋا تەڭشىگۈچمۇ ئوچۇق ئىكەن، مەن بېرىپ ئېتىۋېتەي، — دەپتۇ. — ئەتمەڭ. ئېرىم ئۆلۈشتىن ئىلگىرى ماڭا بۇنى ئا- لاهىدە تاپلىغان.

— نېمىنى تاپلىغان؟

— ئۇ جەستى مۇزلاشتىن ئىلگىرى مېنىڭ توي قىل- شىمغا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتقان.

— دوختۇر سىز بايا ئىش ھەققى ئۈچۈن ئون رۇبلى ئالمىمەن دېمىگەنمىدىڭىز!

— شۇنداق دېيىشىنىغۇ دېگەن، بىراق بالىڭىز ۋارقە- راپ. — جارقىراپ ماڭا كېسەل كۆرسەتكىلى كەلگەن تۆت بىمارنى قاچۇرۇۋەتتى ئەمەسمۇ!

قولدىن ئىش كېلىدىغان ئادەم

ئىنتايىن بېخىل بىر خوجايىن ئۆيى خىزمەتچىسىنى ماڭىزىدىن ھاراق ئېلىپ كىرىشكە بۇيرۇپتۇ. — يۇ، ئۇنىڭغا پۇل بەرمەپتۇ. خىزمەتكار ئەجەبلىنىپ سورايتۇ: — ئەپەندىم، پۇل بولمىسا ھاراقنى نېمىگە سېتىۋال- مەن؟

— پۇل بولسا ھەرقانداق بىر ئادەم ھاراق سېتىۋالا- لايدۇ، بىراق قولدا پۇل يوق تۇرۇقلۇقمۇ ھاراق سېتى- ۋالالايدىغان ئادەمنى ھەقىقەتەن قولدىن ئىش كېلىدىغان ئادەم دەيمىز.

بىردەمدىن كېيىن خىزمەتكار ئىچى قۇرۇق بىر بو- تۇلكىنى كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ، بۇنى كۆرگەن خوجايىننىڭ غەزىپى ئۆرلەپ ۋارقىراپتۇ: — قۇرۇق بوتۇلكىنى كۆتۈرۈپ كىرىپسەنمۇ، مەن نېمىنى ئىچىمەن؟

خىزمەتچى ئالدىرىماي. — تەمتىرىمەي جاۋاب بېرىپتۇ: — ئىچىدە ھاراق بار بوتۇلكىدىن ھەر قانداق بىر ئادەم ھاراق قۇيۇپ ئىچەلەيدۇ، بىراق قۇرۇق بوتۇلكە- دىن ھاراق قۇيۇپ ئىچەلگەن ئادەمنى ھەقىقەتەن قول- دىن ئىش كېلىدىغان ئادەم دەيمىز.

ئىككى تەنھەرىكەتچى

تەنھەرىكەت مەيدانىنىڭ ئىشىكى يېنىغا بىرسى كىي- دىمىنى سېلىپ ئۈستىگە «بۇ كىيىمنىڭ ئىگىسى بوكسىۋورچى، ئۇ بۇ يەرگە ھازىرلا قايتىپ كېلىدۇ» دېگەن خەتلەر يې- زىلغان باغاچچىنى قىستۇرۇپ قويۇپ كېتىپ قاپتۇ. ئۇ كىشى ئىشىنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلسە، كىيىمنىڭ ئورنىدا ئۈستىگە مۇنۇ خەتلەر يېزىلغان بىر پارچە باغاچچە تۇرۇپتۇ: «بۇ كىيىمنى يۈگۈرۈش تەنھەرىكەتچىسى ئېلىپ كەتتى».

سوۋغات

يېڭى يىل ھارپىسىدا بىرسى دوستىدىن كەلگەن بىر سوۋغاتنى ئاپشۇرۇۋاپتۇ، سوۋغاتنىڭ ئۈستىگە تۆۋەندىكى

M
I
R
A
S

— ساراڭ بولدۇڭمۇ، مېنى ئاپامىكىن دەپ قالغادىمىدىڭ؟

توي قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق

تام لاۋرىنىڭ كۈن بويى روھسىز يۈرگىنىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن سورىدى:

— دوستۇم، نېمە بولدۇڭ؟

— ھەي.. يەنىلا شۇ توي قىلىشنىڭ باش قېتىنچىلىقى بولمامدۇ؟ سەن دېگىنە، ئوغۇل بالا زادى قايسى ۋاقىتتا توي قىلسا ئەڭ مۇۋاپىق؟

— قارا ئەخمەقلىقنى! ئەمما سەن ئەڭ يېقىن دوستۇم بولۇپ قالغانلىقىڭ ئۈچۈنلا، مەن ساڭا راست گېپىمنى قىلاي. ئاڭلا، ئەگەر ياش بولساڭ، توي قىلىشقا ئالدىرىما. ناۋادا يېشىڭ بىر يەرگە بېرىپ قالغان بولسا، ئۇنداقتا توي قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

ئوقۇشماسلىق

بىر ئەر ۋە كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان بىر ساھىبجامال ئالىي دەرىجىلىك بىر رېستورانغا كىرىپ بىللە تاماق يەپتۇ. ئەمما توساتتىن خىزمەتچى خادىم ھېلىقى ئەرنىڭ ئەپچىلىكى بىلەن تاماق شىرەسىنىڭ ئاستىغا كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ھەيران بولغىنىدىن ئايالدىن سورايتۇ:

— خانىم يولدىشىڭىز شىرە ئاستىدىن نېمە ئىزدەۋا- تىدۇ؟ مېنىڭ ياردىمىم لازىمۇ؟

— ياق، رەھمەت، بۇ مېنىڭ يولدىشىم ئەمەس. ئەنە ئاۋۇ ئىشىكتىن كىرىۋاتقىنى دەل مېنىڭ يولدىشىم.

باغاقچە

بىر سىياسىئون رىقابەتلىشىپ ۋەزىپىگە ئولتۇرۇش يىغىلىشىدا ئۈستىگە «دۆت چوشقا» دېگەن خەت يېزىلغان بىر دانە باغاقچىنى تاپشۇرۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئورنىدىن ئالدىرىماي تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— ھۆرمەتلىك يىغىن ئەھلى، مەن ئىلگىرى دائىم دېگۈدەك مەزمۇنى بار، بىراق، ئىمزا يوق باغاقچىلارنى تاپشۇرۇپ ئالاتتىم، مانا بۈگۈن مەزمۇنى يوق، پەقەت ئىمزا يوق بار باغاقچىدىن بىرنى تاپشۇرۇۋالدىم.

توپلىغۇچى: ئارزۇگۈل تۇرسۇن (خېجىڭ ناھىيە ئالىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 3 - يىللىق 1 - سىنىپ)

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن

قائىدىگە خىلاپ ھەيدەش

ساقچى: بۇ يولدىكى سۈرئەت چەكلىمىسى 40، سىز سۈرئەتتىن ئاشۇرۇۋەتتىڭىز، ماشىنىڭىزنىڭ سۈرئىتى 60. ئېرى: 60 ئەمەس 50.

ئايالى: مەنمۇ كۆردۈم، 80. ئېرى ئايالغا ئاللىبى قوبۇپتۇ. ساقچى: تېخى بىخەتەرلىك تاسمىسىنى باغلىماپسىز، بىراۋىڭىزنى بىر ئاي تۇتۇپ قالمىز.

ئېرى: باغلىغانىم سىز كەلگەندىلا يېشىۋەتكەن. ئايالى: سىز قاچان بىخەتەرلىك تاسمىسى باغلىغان؟ ئېرى: سېسىق ئاغزىڭى يۈم. ساقچى: (ئايالغا قاراپ) ئېرىڭىز سىزگە دائىم مۇ- شۇنداق تەلەپپۇزدا سۆزلەيدۇ؟

ئايالى: ياق، ئۇ مەست بولۇپ قالغاندىلا مۇشۇنداق. ماھىر

— ئېرىم قىمار ئويناشقا ئۇستا. — مېنىڭ ئېرىمۇ شۇنداق.

— ئۇ ئات بەيگىسى بېلىتنى تۇنجى قېتىم ئېلىپلا ئۇتۇۋالدى. مىڭ سوم تىكىپ 30 مىڭ سوم ئۇتۇۋالدى. — مېنىڭ ئېرىم تېخىمۇ يامان، ئۇ تېخى ئۆمۈر سوغۇرتىسى بۇلنى بىر قېتىم تاپشۇرۇپلا 30 مىليون يۈەن ئۇتۇۋالدى.

توپلىغۇچى: قادىر ئۆمەر (مارالبېشى ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ)

ۋېلىسپىت دۈكىنىدا

خېرىدار: خوجاينى، مەن سېتىۋالغان بۇ ۋېلىسپىتنىڭ نېمىشقا چىرىغى يوق؟ ئېلاندا بار دېيىلگەندىغۇ؟ خوجاينى: قۇرۇق گەپ. ئېلاندا ۋېلىسپىتنىڭ ئۈستىدە بىر سەتەڭمۇ بار ئىدى تېخى!

ئانا ۋە بانكا

— ئاپا، ئاپا، مانا پۇل بەرگىنە! — نېمانداق پۇل سوراۋېرسەن، مېنى بانكىدا ئىش- لەيدۇ دەپ قالغانىدىڭ؟

بالا يۈگۈرگىنىچە بانكىغا بېرىپ، كومپيۇتېر ئالدىدا پۇل ساناپ ئولتۇرغان خىزمەتچى قىزدىن پۇل سورىدى. قىزنىڭ ھەيران بولغىنىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى:

2005

چۆچەك ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ توي ئادەتلىرى

مەھتەمىن ئابدۇخالىق
گۈلمېھرى سەلىم

M
I
R
A
S

ئېتىقاد قىلىدىغان تۈرلۈك دىنلارنىڭ ئەقىدىلىرى سىڭگەن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىز - يىگىت تويى خۇددى بىر درامماغا ئوخشايدۇ. دراما بولغاندىمۇ ناخشا، ئۇسسۇل ۋە مۇزىكا بىلەن ئورۇندالغان تەنتەنەلىك، كۆپ ئادەمدىن تەشكىل تاپقان بىرقانچە كۈن ئوينىلىدىغان چوڭ درامماغا ئوخشايدۇ. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىز - يىگىت تويى بىر يۈرۈش قىلىپلاشقان ۋە سىستېمىلاشقان رەسىم - قائىدىلەر بىلەن ئۆتدۇ.

چۆچەك شەھىرى ئەزەلدىن كۆپ مىللەت ئورتاق ياشاپ كەلگەن رايون بولۇپ، جەمئىيەتنىڭ جىددىي تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ چۆچەك شەھىرىدىكى قىز - يىگىتلەر تويىدىمۇ ئۆزگىرىشلەر (قىسمەن) بولماقتا. شۇڭا بىز 20 - ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن بۇيانقى قىز - يىگىت تويىنى تونۇشتۇرۇشنى لايىق كۆردۇق.

چۆچەك ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ تويى كۆپىنچە ئىختىيارىي توي بولۇپ، يىگىت بىلەن قىزنىڭ بىر - بىرىگە بولغان مۇھەببىتىنى ئاساس قىلىدىغان ئەركىن توي شەكلى، ئۇ

ئىنسانىيەتنىڭ ئۈزلۈكسىز ئىلگىرىلىشى، ئائىلە، جامائەتچىلىكنىڭ تەرەققىياتى باشتىن - ئاخىر دېگۈدەك ئەنە شۇ ئەر - ئايال ئىككى تەرەپنىڭ نىكاھ مۇناسىۋىتى تەرتىپىدىن بەلگىلەنگەن. شۇڭلاشقا نىكاھ توي (ئويلىنىش) ئائىلە جامائەتچىلىكىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ، ئۇرۇق - تۇغقانلار ئارىسىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ تىكلەنىشى ۋە كېڭىيىشىنىڭ مەنبەلىرىنىڭ بىرى.

توي - ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋال، تۇرمۇش مەدەنىيىتى، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى، مىللىي ئېتىقادى قاتارلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەڭ تىپىك، ئەڭ قىزىقارلىق ئالاھىدىلىككە ئىگە ئادەتتۇر. ئۇ بىر ئىجتىمائىي ھادىسە بولغاچقا، ھەر قايسى تارىخ دەۋرىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە دىنىي قاراشلىرى توي ئادەتلىرىگە بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتكەن.

بىز ئۇيغۇرلاردا «نىكاھ توي»، «سۈننەت توي»، «بۆشۈك توي» دېگەندەك توپىلار بار. بۇ توپىلارنىڭ تۈرلۈك قائىدىسى - يوسۇنلىرى بار. بۇلارغا ئۇيغۇرلارنىڭ

ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇش، ھېسسىيات ۋە باشقا تەرەپلەردىكى باراۋەرلىكىنى ئۆلچەم قىلىپ، ھېچ-قانداق تاشقى كۈچ ئارىلاشمايدۇ.

چۆچەك ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدىكى قىز - يىگىتلەر تويى ئومۇمەن تۆۋەندىكى باسقۇچلار بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

1. ئەلچى كىرگۈزۈش

ئەلچى كىرگۈزۈشتىن بۇرۇن يىگىت بىلەن قىز بىر - بىرى بىلەن تونۇشۇپ بىر مۇددەت سىنىشىپ توي قىلىش قارارىغا كېلىشكەندىن كېيىن ھەر ئىككىسى ئۆز ئائىلىسىگە رىگە لايىق تاپقانلىقىنى، توي قىلىش قارارىغا كېلىشكەندىن كېيىن ئېيتىدۇ. ھەر ئىككى ئۆيدىكى چوغلار لايىقىنى ماقۇل كۆرۈشكەندىن كېيىن يىگىت تەرەپ قىز تەرەپكە ئەلچى كىرگۈزىدۇ.

يىگىت تەرەپ قىز تەرەپكە ئەلچى ئەۋەتىشتىن ئاۋۋال يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۆزلىرىنىڭ يېقىن ئۇرۇق - تۇغ-قانلىرىنى، قولۇم - قوشنىلارنى ھەم يېقىن ئەل - ئاغىنىلەرنى ئۆيىگە چاقىرىپ، ئوغلنىڭ ئۆيلەنمەكچى بولغانلىقىنى ئۇلارغا ئېيتىدۇ. بۇ كۈنى يەنە قىز تەرەپكە بارىدۇ. مان ئەلچىلەر ھەم ئەلچىگە كىرىش كۈنى بېكىتىلىدۇ. ھەر ئىككى ئائىلە دەيدىغان گەپ - سۆزىنى، تەلەپلىرىنى ئەلچىگە دەيدۇ. ئەلچى ئوتتۇرىدا خالىس تۇرۇپ ئۆزۈمنى قىسقا، قىسقىنى ئۇزۇن قىلىدۇ. ئادەتتە ئەلچىلىككە تۆت ئەر بارىدۇ. بىرى يىگىت تاغىسى، يەنە بىرى مەھەللە چوڭى، يەنە بىرى مۆتىۋەر ئاقساقال (دىنىي زات)، يەنە بىرى قۇدا (ئەگەر قۇددىسى بولمىسا دادىسىنىڭ يېقىن ئاتا - غىنىسى)دىن ئىبارەت، ئەلچىلەر يىگىت تەرەپنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى سۈپىتىدە قىز تەرەپكە ئەۋەتىلىدۇ. ئەلچىلەر ئىچىدە بىر باش ئەلچى بولۇپ، ئىككى تەرەپنى ئۆزئارا كېلىشتۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ. ئەلچىلەر بېكىتىلگەن كۈنى ئەتتىگەن يىگىت تەرەپكە كېلىپ مېھمان بولىدۇ ھەم يىگىت تەرەپنىڭ پىكىرلىرىنى قىز تەرەپكە سىلىق - سىپايلىق ۋە ھۆرمەت - ئېكرام بىلەن يەتكۈزىدۇ. شۇنداقلا «ئاش سۈيى» توغرىسىدا كېڭەش ئېلىپ بارىدۇ. يەنى قىز تەرەپكە قانچىلىك «ئاش سۈيى» بېرىدىغانلىقىنى، قانچىلىك كىيىملىك رەخت ياكى پۇل بولىدىغانلىقىنى، تويغا قانچىلىك باغاق كېتىدىغانلىقىنى قىز تەرەپتىن جاۋاب ئالىدۇ ياكى يىگىت تەرەپ چۈشەنچە بېرىدۇ. كۆ-

پىنچە قىز تەرەپ ئاۋۋال يىگىت تەرەپنىڭ چۈشەنچىسىنى ئاڭلايدۇ. ئەگەر يىگىت تەرەپ چۈشەنچىسى قىز تەرەپنىڭ ئويلىغان يېرىدىن چىقسا، ئەلچىلەرنىڭ دېگىنى بويىچە بولىدۇ. ئويلىغان يەردىن چىقسا، قىز تەرەپ ئەلچىلەرگە ئۆزلىرىنىڭ پىكىرىنى قۇدا بولغۇچى تەرەپكە يەتكۈزۈپ قايتا ئويلىنىشىغا ھاۋالە قىلىدۇ.

ئادەتتە يىگىت تەرەپ قىز تەرەپكە تۆۋەندىكىدەك تويلىق ئاش سۈيى بېرىدۇ.

(1) تىرىك مال بولۇپ، بىر كالا ياكى ئۇچ قوي بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا گۈرۈچ (50kg)، ماي (20kg) چاقا، چاق قەنت (20 بولاق)، نان (100 دانە)، كەمپۈت (5kg)، تۇز (5kg)، پىياز (5kg)، سەۋزە (50kg) قاتارلىقلار بېرىدۇ. بۇنى چوغلار «نايمان يولى» (قازاقچە) دەپ قولىشىدۇ.

(2) تويلىق كىيىملىك رەخت ياكى پۇل. 20 - 25 ئانا دەملىك كىيىملىك رەخت بېرىلىدۇ. كىيىملىك رەخت ئانا ھەممىسى 3000 يۈەندىن 4000 يۈەن پۇل بېرىدۇ.

(3) ئانا سۈتى ھەققى، ئانا سۈت ھەققى پۇلغا سۇندۇرۇلغان بولۇپ، 300 يۈەندىن 500 يۈەن ئەتراپىدا بولىدۇ. بۇ پۇل ئانىغا مەنسۇپ بولۇپ، چوقۇم ئانىنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقىشى كېرەك.

(4) نىكاھ توي (قىز تەرەپتە) ئۆتكۈزۈلىدىغان جاينى (ھازىر ھەممىسى دېگۈدەك رېستوراندا ئۆتكۈزۈلىدۇ) يىگىت تەرەپ ئۆزى بەلگىلەپ ئىشلىتىش ھەققىنىمۇ ئۆزى تۆلەيدۇ.

يىگىت تەرەپ ئەلچى كىرگۈزۈش ۋاقتىنى قىز تەرەپكە ئىككى - ئۈچ كۈن بۇرۇنراق خەۋەر قىلىدۇ، بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۆزلىرىنىڭ يېقىن ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، مەھەللە چوڭى، قولۇم - قوشنىلارغا خەۋەر قىلىپ تەييارلىق قىلىدۇ. قىز تەرەپ ئەلچىلەرنى ئۆز ئەھۋالىغا يارىشا مېھمان قىلىدۇ. ھەر ئىككى تەرەپنىڭ پىكىرلىرى بىر يەردىن چىققاندىن كېيىن، يىگىت ئانىسى ئوغۇلغا ئاتاپ، قىز ئانىسى قىزغا ئاتاپ يوتقان - كۆرپە تىكىدۇ (ئادەتتە سانى ئۈچ يوتقان، ئىككى كۆرپە، بىر جۈپ ياستۇق قىلىدۇ)، بۇ يوتقانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كەشتە قىلىپ تىكىلگەن كىرىك ئىچىگە ئېلىنىدۇ.

يىگىت تەرەپ قىز تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى، ئۇ-

قولداشنىڭ ۋەزىپىسى يىگىتكە ھەمراھ بولۇش، نىكاھ تويىدىن بىر كۈن بۇرۇن كەچتە يەنى گۈگۈم بولغاندا، يىگىت قولداشى يىگىتنى ئانىسىدىن «ئوغلۇڭلارنى بۇ-گۈن ئېلىپ كېتىپ، ئەتە ئىككى قىلىپ ئېلىپ كەلسەم، رۇخسەت قىلسىڭىز» دېگەندەك گەپلەر بىلەن يىگىتنى سوراپ ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېتىدۇ. بۇ كۈنى يىگىت ئۆز ئۆيىدە قونمايدۇ. يىگىت ئۆيىدىن چىقىش ئالدىدا ئاتا-ئانىسى ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بىلەن خوشلىشىدۇ. ئاتا-ئانىسى، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى قىبلە تەرەپكە قاراپ قول كۆتۈرۈپ، دۇئا قىلىپ ئوغلنىڭ بەختلىك بولۇشىنى تىلەيدۇ. يىگىتنى يىگىت قولداشنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن دوست-بۇرادەرلىرى كېلىدۇ. ئۇلار شۇ كۈنى يىگىتنى يىگىت قولداشنىڭ ئۆيىگە يۆتكەپ قويىدۇ ھەم قولداشنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇپ قايتىشىدۇ. ئەتسى ئەتىگەندە يىگىت قولداش يىگىتنى ئېلىپ، قىز قولداشنىڭ ئۆيىگە بېرىپ قىزنى، قىز قولداشنى ئېلىپ نىكاھقا بارىدۇ. (يىگىتنىڭ دادىسى ۋە نىكاھقا قاتنىشىدىغان يۇرت چوڭ-لىرى قىز-يىگىتتىن سەل بۇرۇنراق قىز تەرەپكە بېرىپ بولىدۇ).

قىز تەرەپكە بېرىپ ئىشلەيدىغان يىگىتلەر. بۇنىڭغا تۆت يىگىت ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن سايلىنىدۇ. بۇلار ئەتە نىكاھ تويى دېگەن كۈنى قىز تەرەپكە بېرىپ، مال-سويۇش، ئوتۇن بېرىش، سەۋزە قەلەمچىسىنى قىلىش قاتارلىق ئىشلارغا ياردەملىشىدۇ.

قىز مەسلىھىتى

قىز توي قىلىشتىن بىر ھەپتە ياكى ئون كۈن بۇرۇن باغاق تارقىتىپ ساۋاقداشلىرىنى، دوستلىرىنى، خىزمەتداشلىرىنى (30-50 لەرچە ئادەم) مېھمانغا چاقىرىدۇ. بۇنى ئادەتتە قىز مەسلىھەت چېپى دەپ ئاتايمىز. قىزلارنىڭ كىچىك مەسلىھىتى بولمايدۇ (بولسىمۇ يېقىن-يېقىن بىر نەچچە دوستلىرىنى چاقىرىپ ئاددىي ئۆتكۈزىدۇ). قىز مەسلىھەت چېپىدا، قىز بېشى، قىز قولداش، ئۆي ياساش، ساھىبخان قاتارلىقلار سايلىنىدۇ. قىز مەسلىھەت چېپى كەچ سائەت 6 لەر ئەتراپىدا بولىدۇ. مېھمانلار كېلىپ غىزالىنىپ بولغاندىن كېيىن قىز بېشى ئوتتۇرىغا چىقىپ مەسلىھەتنىڭ باشلانغانلىقىنى جاكارلايدۇ. بۇ چاغدا قىز سورۇندىن ۋاقتلىق ئايرىلىدۇ.

رۇق-تۇغقانلىرىنى رازى قىلىش بىلەن بىللە قىزنى يەنى كېلىنىمۇ تويۇق كىيىم-كېچەك ۋە تويۇق ئالتۇن جابدۇقلار بىلەن رازى قىلىدۇ، تويۇق كىيىم ئاساسەن باشتىن-ئاياغىچە ئېلىنىدۇ (نىكاھ ياغلىق، پەلتۇ، كۈز-لۈك ھەم يازلىق ئاياغ، ئۆتۈك، پوپايكا، ئىچ كىيىم، پاي-پاق، بىر قۇر كۈزلۈك ھەم يازلىق كۆڭلەك قاتارلىقلار). ئالتۇن جابدۇقلىرى بىر جۈپ ھالقا، زەنجىر، بىلەزۈك، بىر جۈپ ئۈزۈك قاتارلىقلار. شۇنىڭ بىلەن بىرگە قىزمۇ يىگىتكە ئاتا-تويۇق كىيىم ئالىدۇ (شىم-كاستۇم، ئا-ياغ، شەپكە، كۆڭلەك، پوپايكا، پايپاق، ئىچ كىيىم قاتارلىقلار)، يىگىت بۇ كىيىملەرنى توي كۈنى كىيىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە قىز-يىگىت ئۆزئارا كېلىشىپ تويۇق ئۆي جابدۇقلىرىنى سېتىۋالىدۇ ھەم تويۇق سۈرەتلەرگە چۈشىدۇ. يۇقىرىقى ئىشلار تۈگىگەندىن كېيىن قىز-يىگىت دۆلىتىمىزنىڭ نىكاھ قانۇنى بويىچە تېگىشلىك ئورۇنلارغا بېرىپ، رەسمىيەت ئۆتەپ توي خېتى ئالىدۇ.

يىگىت مەسلىھىتى

يىگىت مەسلىھىتى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئاساسەن ئومۇميۈزلۈك مەۋجۇت بولسىمۇ، چۆچەك ئۇيغۇرلىرىنىڭ يىگىت مەسلىھىتى ئۆزگىچە بولۇپ، كىچىك ۋە چوڭ مەسلىھەت دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ. يىگىت قولداش، يىگىت بېشى بېكىتىلىدۇ. بۇلار باشتىن-ئاخىر تويى بولىدىغان يىگىتنىڭ خىزمىتىدە بولىدۇ.

يىگىت بېشى-يىگىت بېشى نىكاھلانغان ياكى نە-كاھلانمىغان بولسىمۇ بولىدۇ. يىگىت بېشى ئۆز ئىختىيارلىقى ياكى يىگىتنىڭ ئېيتىشى بىلەن بولىدۇ. يىگىت بېشىنىڭ رولى ئەڭ مۇھىم بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەڭ پۇختا، ئەڭ چاققان، باشقۇرۇش، تەشكىللەش ئىقتىدارى يۇقىرى بولغان ئوغۇل تاللىنىدۇ. چۈنكى تويىنىڭ چوڭ ئىشتىن باشلاپ كىچىك ئىشىغىچە يىگىت بېشىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. دوستلار شۇنداقلا يىگىت ئۇرۇق-تۇغقانلىرى يىگىت بېشىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بىردەك ھۆرمەت قىلىدۇ ھەم بويسۇنىدۇ.

يىگىت قولداشى-يىگىت قولداشى نىكاھلانمىغان بولۇشى شەرت. يىگىت قولداشنى ئۆزى تاللىسىمۇ ياكى قولداش بولغۇچى يىگىت ئۆزى «مەن بولىمەن» دەپ رازىلىق بىلەن تالىشىپ قولداش بولسىمۇ بولىدۇ. يىگىت

ياغلىق قاتارلىق نەرسىلەرنى بېرىدۇ. توي بولغان كۈنى ساھىبخانلار ئالدىغا گۈل تاقاپ، پەرتۇق تارتىپ مېھمانلارنى كۈتىدۇ.

2. ساندۇق توي

چۆچەك ئۇيغۇرلىرىنىڭ «ساندۇق تويى» باشقا جايدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆتكۈزىدىغان «چوڭ چاي»غا ئوخشاپراق كېتىدۇ.

چۆچەك ئۇيغۇرلىرى نىكاھ تويىدىن ئىككى - ئۈچ كۈن بۇرۇن يىگىت تەرەپ ساندۇق تويى قىلىدۇ. توي چۈشتە بولۇپ، ئاياللار چاقىرىلىپ ئەرلەر چاقىرىلمايدۇ. بۇ كۈنى يىگىت ئاتا - ئانىسى يۇرتقا داستىخان سېلىپ يۇرتنى رازى قىلىدۇ ھەمدە قىز تەرەپكە ساندۇق ئاپىردى. دىغان ئەرلەر (يۇقىرىدا بىز توينا «ئەرلەر چاقىرىلمايدى» دۇ» دېدۇق، بۇ يەردىكى ئەرلەر يىگىتنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، قولۇم - قوشنىلىرىنى كۆرسىتىدۇ)، ئاياللار، يىگىت دوستلىرى بەلگىلىنىدۇ. ساندۇق ئاپارغاندا ئالدى بىلەن ئەرلەر، ئاندىن ئاياللار قىز تەرەپكە بارىدۇ، يىگىت تەرەپ قىز تەرەپكە بېرىدىغان ئاش سۈيى، قىزنىڭ كەيم - كېچەكلىرى، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە باشقا يېقىن بىۋاسىتە تۇغقانلىرى ئۈچۈن ئېلىنغان كىيىملىك رەختلەرنى تۇتۇلمىغان بىر يېڭى ساندۇققا سېلىپ ئېلىپ بارىدۇ. بۇ كۈنى قىز تەرەپ ئۆز چىقىمى بىلەن «ساندۇقنى قارشى ئالمىز» دەپ ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، قولۇم - قوشنىلىرىنى، دوست - بۇرادەرلىرىنى چاقىرىدۇ ھەم يەنە يىگىت تەرەپ مېھمانلىرىنى قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ.

يىگىت تەرەپ ساندۇق ئېلىپ كەلگەندە، ئالدى بىلەن تىرىك مال كىرىدۇ. تىرىك مالنىڭ بېشىغا قىزىل رەخت باغلىنىپ يىگىتنىڭ ئىسمى يېتىلەپ كىرىدۇ. ئاندىن كېيىن ساندۇق، ماي، گۈرۈچ قاتارلىقلار كىرىدۇ. قىز تەرەپ بۇ نەرسىلەرنى قوبۇل قىلغاندا، تىرىك مال بىلەن ساندۇقنى كۆتۈرۈپ كىرگۈچىگە بىردىن كۆڭلەك قويىدۇ. قالغان ئەرلەرگە لۆڭگە سوغا قىلىدۇ (كېلىدىغان ئەرلەر سانى 30 ئەتراپىدا). ئەرلەر مېھمان بولۇپ كەتكەندىن كېيىن يىگىت تەرەپ ئاياللىرى كېلىدۇ، ئاياللارنىڭ كىرىشى بىلەن قىز تەرەپ ئاياللىرى پەتۈسقا كەمپۈت سېلىپ چاقچۇ چېپىدۇ، ئۇسسۇل ئويناپ ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ ھەمدە يىگىت تەرەپ ئاياللىرىغا بىردىن قولىياغلىق سوغا قىلىدۇ. ئاياللار مېھمان بولغاندىن كېيىن، ساندۇق ئېچىلىدۇ. ساندۇقنى ئاچقۇچى ئايالنى يىگىت تەرەپ ئۆزى

قىز بېشى - نىكاھلانغان ياكى نىكاھلانمىغان بولسىمۇ بولۇپ بېرىدۇ، قىز بېشى ئۆز ئىختىيارلىقى ياكى قىزنىڭ ئېيتىشى بىلەن قىز بېشى بولىدۇ، قىز بېشىلىقىغا ئەڭ پۇختا قىز تاللىنىپ، قىزغا ياردەملىشىش، قىز قىلىپ بو - لالمىغان ئىشلارنى قىلىش ۋە تويىدىكى ئىشلارنى باشقۇرىدۇ.

قىز قولداش - قىز قولداش نىكاھلانمىغان بولۇشى شەرت. قىز قىز قولداشنى ئۆزى تاللىسىمۇ ياكى قولداش بولغۇچى قىز ئۆزى تاللىشىپ قولداش بولسىمۇ بولىدۇ، قىز قولداشنىڭ ۋەزىپىسى قىزغا ھەمراھ بولۇش، نىكاھ تويىدىن بىر كۈن بۇرۇن كەچتە يەنى گۈگۈم بولغاندا، قىز قولداش قىزنى ئانىسىدىن سوراپ ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېتىدۇ. بۇ كۈنى قىز ئۆيىدە قونمايدۇ. قىز ئۆيىدىن چىقىش ئالدىدا يىغلاپ تۇرۇپ ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن خوشلىشىدۇ. ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى قىز تەرەپكە قاراپ قول كۆتۈرۈپ، دۇئا قىلىپ قىزنىڭ بەختلىك بولۇشىنى تىلەيدۇ. قىزنى قىز قولداشنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن قىزلار كېلىدۇ. بۇ قىزلار قىزنى قىز قولداشنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارىدۇ ھەم قىز قولداشنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇپ قايتىدۇ. ئەتىسى ئەتىگەن يىگىت، يىگىت قولداش، قىز قولداشنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ئۇلارنى ئېلىپ نىكاھقا بىللە بارىدۇ. بۇ چاغدا قىز قولداشنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇلارغا دۇئا قىلىپ بەخت تىلەيدۇ. شۇنداقلا بۇنىڭدىن كېيىنكى جاپالىق تۇرمۇشتا باشتىن - ئاخىر كېيىنكى ياشلار ئۈچۈن بىر ئۆلگىلىك ئائىلە بولۇشىنى تىلەپ، ئۇلارنى نىكاھقا يولغا سالىدۇ.

ئۆي ياساش - ئۆي ياساشقا تۆت قىز ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بارىدۇ. يەنى نىكاھ تويىدىن بىر كۈن بۇرۇن بۇ تۆت قىز قىز تەرەپكە كېلىپ قىزنىڭ نەرسىلىرىنى ئېلىپ يىگىت تەرەپكە بارىدۇ. ئۇلار قىز تەرەپتىن ئەكەلگەن ۋە يىگىت تەييارلىغان نەرسىلەر بىلەن ئۆينى ياسايدۇ. قىزلار ئۆينى ياساپ بولغاندىن كېيىن يىگىت ئانىسى ئۆينى مۇبارەكلەپ نەرسە ئېلىپ كىرىدۇ. ئۆي ياسىغان قىزلارنى مېھمان قىلىپ، ھەر بىر قىزنىڭ ئالدىغا بىر كىيىملىك رەخت قويۇپ ئۇلارنى رازى قىلىدۇ.

ساھىبخانلار، ساھىبخانلار ئادەتتە كۈندۈزلۈك ۋە كەچلىك ساھىبخانلار دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قىز ساھىبخان بولغۇچى قىزلارغا بىردىن پەرتۇق، گۈل، قول -

2005

ساقلاپ تۇرغان ئوغۇل - قىزلار بىلەن باغچىغا سەيلگە بارىدۇ. سەيلە ۋاقتى ئىككى سائەت ئەتراپىدا بولىدۇ. سەيلە ئاياغلاشقاندىن كېيىن، قىز قولداش قىزنى، يىگىت قولداش يىگىتنى ئېلىپ تۆتى قىز قولداشنىڭ ياكى يىگىت قولداشنىڭ ئۆيىگە بېرىپ دەم ئالىدۇ. نەق چۈشتە، ئىككى يىگىت ئىككى تاۋاقتا نىكاھ تامىقىنى ئەكىلىدۇ، نىكاھ تا - مىقى سېلىنغان تاۋاقتا قىز - يىگىت قولداشلىرى ئۆزى خالىغانچە پۇل سالىدۇ، بۇ پۇل ئاشپەزگە رەھمەت ئېيتىپ لىپ بېرىلىدۇ.

4. قىز - يىگىت ئولتۇرۇشى

كەچلىك توي بولۇشتىن ئىلگىرى يەنى سائەت 5 لەر ئەتراپىدا قىز - يىگىت ئولتۇرۇشى بولىدۇ. بۇ ئولتۇرۇشقا قىز - يىگىت مەسلىھەتكە قاتناشقان بارلىق قىز - ئوغۇل - لار قاتنىشىدۇ. ئۇلار قىز - يىگىتنى ئولتۇرۇشقا ئېلىپ ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ، گارمون تارتىپ جىر جىرلاپ بەزمە قىلىدۇ. سائەت 6 بولغاندا قىز - يىگىت، يىگىت قولداش، قىز قولداش ۋە مېھمانلار سورۇندىن ئايرىلىپ سىرتتا چىرايلىق بېزەلگەن ماشىنىلارغا ئولتۇرۇپ كوچا ئايلىنىشقا چىقىدۇ. كوچا ئايلىنىش ۋاقتى بىر سائەت ئەتراپىدا بولۇپ، چىرايلىق، مەنزىرىلىك مۇھىم جايلارغا بارىدۇ ھەم قىز - يىگىت ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۇسسۇل ئوينىيدۇ. كوچا ئايلىنىشقا قىزنى ئاخىرقى قېتىم ئاتا - ئانىسى بىلەن خوشلاشتۇرۇش ئۈچۈن، قىز - يە - گىتنى قىزنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارىدۇ. مەھەللىلەردە ئۇش - شاق بالىلار ئارغامچا بىلەن يولنى توسۇپ، دەرۋازىلارنى تاقاپ يىگىت تەرەپتىن تويىنىڭ قىزىنى ئۈچۈن ئۆتەشكە تېگىشلىك رەسىم - قائىدىلەرنى ئۆتەشنى تەلەپ قىلىشىدۇ (يوللۇق تەلەپ قىلىدۇ). قىزنىڭ ئۆيىدە قىز تەرەپ ئاتا - ئانىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلار ھويلا ئىچىدە قاتار تۇرۇپ ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ. قىز ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن يىغلاپ خوشلىشىدۇ. ئاتا - ئانىسى، تۇغقانلار قىبلە تەرەپكە قاراپ دۇئا قىلىپ، بال - لىرىنىڭ بەختلىك بولۇشىنى شۇنداقلا بېشىنىڭ باش، ئا - يىغىنىڭ تاش بولۇشىنى تىلەپ، قىزنى كۈيئوغۇلغا تاپشۇ - رۇپ يولغا سالىدۇ.

5. توي (كەچلىك توي)

كەچلىك توي - ياشلار تويى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ توي

بەلگىلەيدۇ ھەم ئۇنىڭغا ئاتاپ بىرەر ياغلىق ياكى كۆ - لەكلىك رەخت بېرىدۇ. ساندۇق ئاچقۇچى ئايال بىر نە - كاھلانغان ئايال بولۇشى يەنى قىزىق، يۇمۇرستىك خا - راكىتىرىگە ئىگە ئايال بولۇشى شەرت. ساندۇق ئىچىدىن ئالدى بىلەن داستىخان چىقىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى قىز - يە - گىتنىڭ داستىخنى كەڭ بولسۇن، دېگەن مەنىنى بىلدۈرد - دۇ. ئۇنىڭدىن باشقا قىزنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى، ئالتۇن جابدۇقلىرى، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ۋە باشقا ئۇرۇق - تۇغقانلار ئۈچۈن سېلىنغان كىيىملىك رەخت ياكى پۇل، سۈت ھەقىقى قاتارلىقلار سورۇندا كۆپچىلىككە كۆرسىتىل - دۇ.

3. نىكاھ تويى

نىكاھ تويى «ساندۇق توي» دىن كېيىن ئۆتكۈزۈل - دۇ. بۇ توي قىز تەرەپتە ئۆتكۈزۈلىدۇ. قىز تەرەپ شۇ كۈنى يۇرتقا داستىخان سېلىپ، يىگىت تەرەپ بەرگەن «ئاش سۈيى» نى جامائەتچىلىككە ئېغىز تەگكۈزۈىدۇ. «ئاش سۈيى» يەتمەي قالسا شۇ كۈنى قالغىنىنى تولۇق - لاپ بېرىدۇ، توي چۈشتە ئۆتكۈزۈلۈپ ئەر - ئاياللار ئايرىپ چاقىرىلىدۇ. نىكاھ توي كۈنى يىگىت ئانىسى ئۆزلىرىنىڭ يېقىن بىۋاسىتە تۇغقانلىرىنى، مەھەللە چوڭى، قوشنىلارنىڭ ئاياللىرىنى باشلاپ بېرىپ قىز تەرەپ نىكاھ تويىنى ئالاھىدە يوقلاپ كېلىدۇ.

نىكاھ توي كۈنى سەھەردە، ئىسلام دىنىي شەرىئەت بويىچە قىز تەرەپتە نىكاھ ئوقۇلىدۇ. يىگىتنىڭ دادىسى مەخسۇس نىكاھ ئىشلىرىنى بېجىرىدىغان يۇرتنىڭ ئى - جام - مەزىنىلىرىنى ئېلىپ قىزنىڭ ئۆيىگە بارىدۇ. نىكاھ ۋاقتىدا سورۇندا قىز - يىگىت، قىز - يىگىتنىڭ قولداشلى - رى ھازىر بولۇشى شەرت، نىكاھنى قىز بىلەن يىگىت تولۇق ئاڭلىشى شەرت. نىكاھ ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، قىز ۋە يىگىتنىڭ رازىلىقى ئېلىنىدۇ ھەم سورۇندىكىلەر يىگىت بىلەن قىزنى تەبرىكلەيدۇ. نىكاھ ئوقۇلغاندىن كېيىن ئالدىن تەييارلاپ قويغان شاكىراپقا ياكى قەنت سۈيىگە نان چىلاپ قىز بىلەن يىگىتكە يېگۈزىدۇ ياكى سۈيىنى ئىچكۈزىدۇ. بۇ «قىز بىلەن يىگىتنىڭ مۇھەببىتى پاك، چىڭ بولىدۇ» دېگەن ئەقىدىنى بىلدۈرىدۇ. نىكاھ رەسمىيىتى تۈگىگەندىن كېيىن قىز بىلەن يىگىت، قىز يە - گىت قولداشلىرى سورۇندىن ئايرىلىپ چىقىپ، سىرتتا

تىكىلەر (ئوغۇللار) پاياندازنى تاللىشىپ يىرتىپ پارچە - پارچە قىلىۋېتىدۇ ۋە ئۇنى «ئەۋەررۈك» قىلىش ئۈچۈن ساقلايدۇ. قىز - يىگىت ئۆيىگە كىرگەندىن كېيىن، كەلگەن قىز - ئوغۇللار ئۇلارغا دۇئا قىلىپ بەخت تىلەپ قايتىشىدۇ.

6. سالامغا كىرىش

تويىنىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە قىز - يىگىت، قىز - يىگىت قولداشلىرى يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسىغا سالامغا كىرىدۇ. يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ مېھمان قىلىپ، ئۇلارغا ئۆز لايىقىدا ئالدىغا نەرسە قويىدۇ، شۇ كۈنى ئەتىگەندە قىزنىڭ ئانىسى قىزىغا ۋە كۈيئوغۇلىغا ئىسسىقلىق ئەۋەتىدۇ. ئىسسىقلىقى قىزنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمۇ، قولۇم - قوشنىلارمۇ ئەكىلىدۇ. ئىسسىقلىققا قىز - يىگىت ۋە يىگىت ئائىلىسىدىكىلەرمۇ ئېغىز تېگىدۇ. ئادەتتە ئىسسىقلىققا سامسا، پېتىر ھانتا، ئۆپكە - ھېسىپ، گۆشنان ۋە باشقا تۈردىكى تاماقلارنىمۇ ئەكىلىدۇ. «ئىسسىقلىق» ئەكەلگۈچىلەرنىڭ تاۋاقلرىغا كىيىملىك رەخت ياكى پۇل سېلىنىپ رازى قىلىنىدۇ.

7. چىللاق

چىللاق توي بولغان ھەپتە ئىچىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ. چىللاقنى ئاۋۋال قىز تەرەپ ئۆتكۈزىدۇ. ئاندىن كېيىن يىگىت تەرەپ ئۆتكۈزىدۇ.

قىز تەرەپ چىللاق ئۆتكۈزگەن كۈنى قىز - يىگىت، قىز - يىگىت قولداشلىرى بىلەن بىللە قىز تەرەپ ئاتا - ئانىسىغا سالامغا بارىدۇ. قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى قىزنى، كۈيئوغۇلنى قىزغىن قارشى ئېلىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆز لايىقىدا نەرسە قويىدۇ. چىللاققا ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز - لىرىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى، قولۇم - قوشنىلىرىنى تەكلىپ قىلىدۇ.

چىللاق ئۆزئارا ھاردۇق سوراىنى، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىر - بىرى بىلەن توشۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. يىگىت تەرەپ چىللاق ئۆتكۈزگەندە، قىزنىڭ ئانىسى، ئاتا - چىسى، سىڭىللىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، قولۇم - قوشنىلىرى قىزنىڭ ھۇجرىسىنى ئالاھىدە پەتلىەيدۇ. ئۇلار ئەكەلگەن نەرسىلەر بىلەن ھۇجرىسىنىڭ كەم نەرسىلىرىنى تولۇقلاپ بېرىدۇ. شۇنداقلا ھەر ئىككى تەرەپ چىللاققا تويىدا ئىشلىگەنلەرگە «ھاردۇق چىيى» بېرىپ ئۇلارغا رەھمىتىنى بىلدۈرىدۇ.

نىكاھ توي كۈنى كەچتە سائەت 7 لەر ئەتراپىدا قىز - يىگىتنىڭ دوستلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، قىز - يىگىتنىڭ سىڭىللىرىنىڭ، ئىنىلىرىنىڭ دوستلىرى، يىگىت ئاتا - ئانا - نىسى، يىگىت ئاتا - ئانىسىنىڭ دوستلىرى بولۇپ، 150 - 200 ئادەم قاتنىشىدۇ. كەچلىك تويغا قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى، ئاكىسى، تاغىسى قاتارلىقلار قاتناشمايدۇ. كەچلىك توي چىقىمىنى يىگىت ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. سائەت 7 بولغاندا، قىز - يىگىت توي بولىدىغان رېستورانغا يېتىپ كېلىدۇ. بۇ چاغدا كەچلىك تويغا چاقىرىلغان بارلىق مېھمانلار زال ئىچىدە ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ. قىز - يىگىت كىرىشى بىلەن ساز چېلىنىپ، ناخشا ئېيتىلىپ ئۇسسۇل ئوينىلىدۇ. قىز - يىگىت بەلگىلەنگەن ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ھەر خىل قورۇملار ۋە تاماق تارتىلىدۇ. سائەت 9 بولغاندا، توي باشقۇرغۇچى ياخشى تىلەكنى بىلدۈرۈپ يىگىت قولدىشىنى سۆز قىلىشقا چاقىرىدۇ. يىگىت قولدىشى بۇ بىر جۈپ ياشنىڭ تويىغا ياخشى تىلەكلىرىنى بىلدۈرىدۇ. بىر نەچچە مەيدان ئۇسۇل ۋە تانىسلاردىن كېيىن توي باشقۇرغۇچى سۆز ۋە قوشاقلار بىلەن قىيىناتىنىڭ كېلىنىنىڭ (بۇرگەنجىسىنى) يۈزىنى ئېچىشقا تەكلىپ قىلىدۇ. قىز - يىگىت قولداشلىرى ۋە دوستلىرىنىڭ باشلىشى بىلەن چوڭلارنىڭ ئالدىغا بارىدۇ. قىيىناتىنىڭ يۈزىنى ئېچىپ پېشانىسىگە سۆيۈپ، بېشىغا ياغلىق ئارتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قىز - يىگىت، ئاتا - ئانىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلار، دوستلار بەزمىگە چۈشىدۇ. ئارقىدىن ئادىنۇشكا، نازىركۇم ۋە تانسا ئوينىلىپ توي راسا قىزىدۇ. ئىلگىرى تويىنىڭ ئەتىسى «ۋېچىركا» بولاتتى. بۈگۈنكى كۈندە ئۆزگىرىپ توي كۈنى كەچكە ئۆزگەردى. بۇ يەردە شۇنى دەپ قويۇش كېرەككى، قىز - نىڭ يۈزى ئېچىلماي تۇرۇپ قىز - يىگىت ئوتتۇرىغا چىقىپ تانسا، ئۇسسۇل ئوينىمايدۇ. قىزنىڭ يۈزى ئېچىلىپ، بىر نەچچە قول تانسا ۋە ئۇسسۇلدىن كېيىن، توي باش - قۇرغۇچى قىز - يىگىت ۋە قىز - يىگىت قولداشلىرىنى ئايدىرىم بىر مەيدان (باشقىلار ئوينىمايدۇ) تانسا ئويناشقا تەكلىپ قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ كەچلىك توي سائەت 11 لەر ئەتراپىدا ئاياغلىشىدۇ.

كەچلىك توي ئاياغلاشقاندىن كېيىن، خالىغان قىز - ئوغۇللار قىزنى كۆچۈرۈپ يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئەكىلىدۇ. بۇ چاغدا ئىشىك بوسۇغىسىغا «پايانداز» قويۇلىدۇ. قىز بىلەن يىگىت پاياندازنى دەسسەپ ئۆيىگە كىرىدۇ. ئەتراپ -

005

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

ئورپا رېتسىپلىرى

سۈيىنى ئىچكەنلىكى ئۈچۈن خۇي - پەيلى، سۆزى بىر - دەك بولغان بىلەن مزاجى زېمىنغا تەۋە. ھەر بىر ئادەمنىڭ قەددىگە بېقىپ ئىللەتنىڭ قايسى ئىللەتلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭ چارىسىنى تېپىپ دورا قىلماق بەسمۇشكۈلدۇر. توغرا سۆزلىگۈچى تەڭرى ئۆز فەزلى - كارامىتى بىلەن يەتمىش ئىككى ئىنسان پىرقىسىنى يارد - تىپتۇ ۋە ھەر بىر ئىنساننىڭ تەبىئىي مزاجى، خۇي - پەيلى ۋە سۆزىنى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان قىلىپ يارىتىپتۇ، بەس.

تەڭرى ئادەم بەدىنىگە تۆت خىلنى پىنھان قىپتۇ ۋە تۆتلىسىنى بۆلەك - بۆلەك ئەزالارغا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. بۇ تۆت خىل سەپرا، بەلغەم، سەۋدا ۋە قاندۇر. قان بېغرىدا، سەپرا ئۆتتە، بەلغەم ئۆپكەندۇر. ئەگەر بەدەندە قان كۆپ بولسا لېۋى، تىلى قىزىل بولۇر. سەپرا تولا

ھۆكۈمىلار شۇنداق ئېيتىدۇكى: ھەرقانداق ئاغرىقنىڭ تەبىئىي مزاجى، خۇي - پەيلى، كېچە - كۈندۈز، يې - مەك - ئىچمەك، دىنى ۋە قىلغان سۆزىنى سوراپ ئوبدان ئېنىقلاپ ئاندىن دورا قىلىش كېرەك.

تومۇردىن دورا قىلىشنى بەزى ھۆكۈمىلار قىپتۇ. تو - مۇر ئۈچ خىل بولىدۇ. ئەر تومۇرلۇق، خوتۇن تومۇرلۇق، ھايۋان تومۇرلۇق دەپ بۇنى تېخى ھېچقانداق ھۆكۈما ئايرىپ بىلگىنى يوق.

ھۆكۈمىلار ھەر زېمىننىڭ سۈيىنى تۆت خىلغا ئايرىپتۇ. قۇدۇق سۈيىنى سوغۇق، بۇلاق سۈيىنى مۆتىدىل، يامغۇر سۈيىنى ئەرەكەك، مۇقىم ئاققان سۈنى چىشى دەپ، ھەر زېمىننىڭ سۇ ۋە مېۋىلىرى، جان - جانىۋارلىرى ۋە شۇ زېمىندا ئۆسكەن ۋە ھاۋاسىدا ياشىغان بارچە نەرسىنىڭ تەبىئىي مزاجلىرى ئوخشاشتۇر. ئادەمۇ شۇ زېمىننىڭ

بولسا لەۋ، تىلىنىڭ رەڭگى سېرىق بولۇر. بەلغەم تولا بولسا رەڭگى قارا بولۇر. سەۋدا تولا بولسا رەڭگى ئاق بولۇر.

تەڭرى يەنە ياخشى، ئوبدان بولسۇن ئۈچۈن ئادەم-نىڭ بەدىنىدە بۇ تۆت خىلنى مۇرەككەپ قىلدى. شۇ سەۋەبلىك ئادەمنىڭ دەردىنى تاپماق ناھايىتى قىيىندۇر. بۇ تۆت خىل بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشىدۇر، لېكىن ئادەم تېنىنى شۇ تۆت خىل تۇتۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر تەندە قۇرۇق سوغۇق (سەۋدا) مەۋجۇت بولمىسا، ئۇستخاندا ۋە تەندە كۈچ - قۇۋۋەت بولمايدۇ. ئەگەر بېغىردا قان بولمىسا سىڭىرلار قۇرۇپ قالىدۇ. ئەگەر ئوتتە قۇرۇق ئىسسىق ئۈستۈن بولسا ئۆپكىنى كۆيدۈرىدۇ. ئۆپكىسىدە ھۆل سوغۇقلۇق (بەلغەم) بولمىسا كۆڭۈلنى ۋەيران قىلىدۇ. ئەگەر بۇ تۆت خىلنىڭ بىرەرسى بەدەندە ئۇس-تۈنلۈكنى ئىگىلىسە ئاغرىق پەيدا قىلىدۇ. ئەگەر ئىككى خىل ئۇستۈنلۈكنى ئىگىلىسە ئاغرىق كىشىنى قاتتىق ئا-جىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ. ئەگەر ئۈچى ئۇستۈنلۈكنى ئىگىلىسە ئۆلۈمگە يېقىنلىشىدۇ. ھۆكۈمالار يەنە مۇنداق دەيدۇ: تەڭرى ئادەمنىڭ ئىچىنىڭ چوڭلۇقىنى ئاسمان بىلەن يەرگە ئوخشاش كەڭرى يارىتىپتۇ. چۈنكى ئاسمان بىلەن يەردە بار ھەرقانداق نەرسە ئادەم بەدىنىدىمۇ بار. بەس، ئادەم ئۆزىنى بىلىپ نەپسىگە يول بەرمەي، بىرەر نەرسىنى ئۈستۈن كۆرمەي تەڭرىنى بارچىگە قادىر ۋە رىزقى بەر-گۈچى دەپ بىلگەي. كېسەلگە دورا قىلىشتا چوڭ - كىچىك تەڭدۇر. چوڭ كىشىگە قانداق دورا قىلغان بولسا، كىچىك بالىغىمۇ ئوخشاش دورا قىلسا بولۇر. ئەمما ئادەمنىڭ قەددىگە بېقىپ دورا قىلىش لازىمدۇر...

ئاۋۋالقى باب قاننىڭ بايىنى

يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەن تۆت خىلنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ئۇلۇغراقى قاندىر. ئەزالارنىڭ ئۇلۇغى كۆڭۈل-دۇر. قان روھنىڭ ئەسلى ماددىسىدۇر. ھەرقانداق چاغدا ئادەم ئۆلسە قان روھ بىلەن تەڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. بەزى كىشىلەر قان بەدەنگە تاراپ كېتىدۇ، دەيدۇ. بە-دەنگە تاراپ كېتىشى راست بولسا، تەنگە تىغ سالسا قان كېلۈر ئىدى. بەس، مەلۇم بولدىكى: قاننىڭ روھ بىلەن بىر ئىكەنلىكى توغرىدەك تۇرىدۇ. ئىنساندا ئۈچيۈز ئاتمىش تومۇر بار. بۇنىڭ بىر يۈز ئالتىسى ھەرىكەتتە تۇرىدۇ. ئىككى يۈز ئون تومۇر بېچارىدۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۈچ

تومۇر چوڭ تومۇردۇر. بۇلارنىڭ بىرى قىيىل، بىرى باسلىق يەنە بىرى بويۇن تومۇردۇر. ھەرىكەتتىكى نو-مۇرلار يۈرەك بىلەن بىرگىدۇر. ئارامدىكى تومۇرلار بېغىر بىلەن بىرىدۇر. ھۆكۈمالار نەزەرىدە كۈننىڭ ئالدىدا قان ئالدىدۇر سا ئۆمرى قىسقا بولىدۇ، كۈن ئاخىرىدا قان ئال-دۇرسا ئاغرىق چاققان شىپا تاپۇر، دەيدىغان گەپ بار. سوغۇق قاننى توختىتىپ ئاستا ئالماق ئوبداندۇر. ئىسسىق قاننى تېز ئېلىش كېرەك. ھۆكۈمالار نەزەرىدە مەزلۇم كە-شىلەردىن قان تولا چىقسا ئاغرىقى كەم بولۇر، باش - بەدەنلىرى يېنىك، يۈزى نۇرلۇق بولۇر. ئەمما ئەر كىشى-دىن قان ئېلىشنى ھۆكۈمالار ھەرگىز ياخشى كۆرمەپتۇ. ئەر كىشىدىن قان كۆپ چىقىپ كەتسە ئەرەنلىكى كەم بولۇر، تېنى ئاجىز، كۈچسىز، ئۆمرى قىسقا بولىدۇ. قان دېگەن ئەر كىشىنىڭ كۈچىدۇر. ھۆكۈمالار قان ئېلىشنى ياخشى كۆرمەپتۇ. تولا ھۆكۈمالار قانغا سەۋەب قىلىپ ياندۇر-ماقنى ئوبدان دەپتۇ.

قان ئالماقنىڭ بايىنى

ئەگەر كىشىنىڭ بېشىدىن قان ئالسا بەلغەم يوق بو-لۇر، ئىششىقلارنى ياندۇرۇر. كۆزدىن تۆت ئىلىك يۇقىرى چىنەپ قان ئېلىش دۇرۇستۇر. ئەگەر قان چىقىمسا باسلىق تومۇرىدىن ئالسا دېمىنى راۋان قىلۇر، مەيدىنى يورۇق قىلۇر، كۆز ئاغرىقىمۇ بىر تەرەپ بولۇر. خاپىغان ۋە ھارام بەدەندىكى جاراھەتلەرگە، يۈرەك، بېغىر ۋە ئۆزگە ئەزا-لاردىكى ئىللەتلەرگە تولا مەنپەئەت قىلۇر. ئەگەر قاننى ئىككى قولدىن ئالسا بېغىر، يۈرەكلەرگە پايدا قىلۇر. جا-لىنۇس ھەكم شۇنداق دەيدۇ: ئەگەر قان ئېلىپ بېھۇش بولغاندا ئاغرىق كىشىنىڭ بۇرۇنغا خۇشبۇي نەرسىلەرنى پۇراتسا چاققان ھوشغا كېلۇر. ئەگەر باشنىڭ چاچ ياقە-سىدىن تۆت ئىلىك يۇقىرى تۆپىسىدىن قان ئالسا يەلدىن، قاندىن ئىششىغانغا پايدا قىلۇر. ئەگەر كىشىنىڭ بېغىرىدا يەل تۇرۇپ قالسا، يۆتىلىپ ئارام تاپالمىسا قولىنىڭ ئۇ-چىنى قۇلاقنىڭ ئۈچى بىلەن تەڭ تۇتۇپ جەينەك يەتكەن يەردىن ھىجامەت قويسا پايدىلىقتۇر. بېغىرنىڭ تومۇرى شۇ يەردىدۇر. ئەگەر باشتىن، قولدىن قان ئالسا بەلدىن يۇقىرىغا پايدىسى كۆپتۇر. ئەگەر ئىككى پۇتتىن قان ئالسا بەلدىن تۆۋەنگە پايدىسى بار. قاننى چاققان ئېلىش ياكى باشقا سەۋەبلەر بىلەن ياندۇرۇش ئوبداندۇر. ئەگەر سە-مەل (سەل) تۇتۇپ، قان بەدەندە ئۇزاقداپ بۇزۇلۇپ قالسا، زاتى كېسەل قاندىن بولۇر، دەپتۇ.

تومۇرنىڭ بايىنى

ئۇچۇنغان كىشىنىڭ تومۇرى ئىككى يانغا چايىلىپ سالۇر، ئىككى - ئۈچ قېتىم بەدەن تەرەپكە سالىدۇ، ئۈچ - تۆت قېتىم قولنىڭ ئۇچىغا تارتىپ سالىدۇ. ئەمما ئىسسىق ئاشسا تومۇرى ئوخشاش سالۇر كۈچلۈك سالىدۇ. ئۇنداق تومۇرنى ئۇچۇنغان دەيدۇ. ئەنسىرىگەن كىشىنىڭ تومۇرى، يۈرنى ئىسسىغان كىشىنىڭ تومۇرى، يۈرەك باغرىغا زىيان يەتكەن كىشىنىڭ تومۇرى بىرەر بىر ئوخشاش سالۇر. ئاغرىقنىڭ تومۇرىنى ناشتىدا تۇتقان ياخشىدۇر. خالىغان چاغدا تومۇر تۇتۇشنى ھۆكۈمالار ياخشى كۆرمەپتۇ. ئادەمنىڭ خۇي - پەيلى، ياخشىلىقى ھەر سائەتتە بەدەننى كۆڭۈلنىڭ خاھىشى بىلەن چۆرۈلۈپ تۇرۇر، دەپتۇ. ئەگەر ئادەمدە بۇ خۇيلار بولمايدىغان بولسا شەيتان ئادەمگە ھەرگىز دوست بولماس ئىدى. ئەمما ئاغرىقنىڭ سەۋداسى باشقا بولغىنى ئۈچۈن تولا ھۆكۈمالار تومۇرنى كۆرمەيدۇ، ئادەمنىڭ خۇي - پەيلى ۋە سۆزىگە قاراپ دورا ئىستېمال قىپتۇ. ئەمما سەھەردىكى تومۇر كەچتىكى تومۇرغا ئوخشىماس ۋە كېچىنىڭ تومۇرى كۈندۈزنىڭ تومۇرىغا ئوخشىماس. سەھەر ۋاقتىدا كۆرگەن تومۇر راۋان بولۇر، ھەركىم تومۇرنى ئەتىگەندە كۆرسە ئوچۇق، روشەن بولىدۇ. ناشتىدىن كېيىن كۆرگەن تومۇرغا ھۆكۈمالار ھېچ سۆز قىلماپتۇ. ئەمما سەھەرنىڭ ھەقىقى - ھۆرمىتىدىن ئاللا تائالا شېلىق ئاتا قىلۇر. يەنە بەتخۇي كىشىنىڭ تومۇرى يەنە تومۇرلارغا ئوخشىماس ۋە ھەر ئادەمنىڭ تومۇرى تەنگە تەۋەدۇر. لېكىن ئەجلى مۇتلەق بولمىغان كۈندە، مەگەر ئەجەل مۇتلەق بولغان كۈندە ھەر بىر تومۇرى جانغا تەۋە، دەيدۇ، ۋاللاھۇ ئەلەم.

ئىككىنچى باب سەپرانىڭ دورىلىرى

سەپرادىن ئىششىقى بولسا ئازراق بولۇر، رەڭگى سېرىق بولۇر، كۆيۈپ شىددەت بىلەن ئاغرىۇر. بۇ ھەم سەپرانىڭ نىشانىسىدۇر. كىندىكى ئاغرىۇر، ئاچچىق بولۇپ بۇرنىدىن سۇ ئاقۇر. مەلقى كۆيەر، كۆڭلى ئەمەس بولۇپ لولاڭ (قالايىمقان) سۆزلەپ، ئۇيقۇچى بولۇپ، كۆزنى ئېچىپ يېتىش خۇش ياقماس، كۆز، تىرناق ۋە بولغا - يەتلىرىمۇ سېرىق بولۇر. سەپرا ئېغزىنى ئاچچىق قىلۇر، مەيدىنى قاتتىق قىلۇر، بۇ سەپرانىڭ تۇتقانلىقىدۇر. تىلى قۇرۇپ تەشەللىق تولا بولسا، باغرىغا قولىنى ياقسا ئىسسىق بولسا، باغرىدا سەپرا باردۇر. ئەگەر كىشىنىڭ سەپرا

راسى تولا بولسا جالنىۇس ھېكىم ئانداق ئەيتىپتۇر «ئاغزى تاتلىق بولسا قان زىيادە دەپتۇ. ئەگەر ئاغزى ئاچچىق بولسا سەپراسى باردۇر ھەم تاتلىق، ھەم ئاچچىق بولسا بەلغىمى زىيادىدۇر. ئەگەر قان زىيادە بولسا بەدەننى ئېغىر، قىزىق بولۇر، ئۇچسى ئاغرىۇر، ئالامەت قان سەپرادىن بولۇر، ئەگەر سەپرادىن بولسا بېشىنىڭ يېرىمى ئاغرىۇر، شەققە ئاغرىقى شۇنىڭدىن بولۇر. ئاغزى قۇرۇش، يۈزى سېرىق بولۇش، كۆزى قاراڭغۇلىشىش، چېچى بىۋا - قىت چۈشۈش، ئاقىرىش، قول - پۇتلىرى تىترەش، پىشا - ۋى ئىسسىق ھەم دىشۋارلىق بىلەن كەلمەك، ئاغزى بەدەن بۇي بولۇش ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسى سەپرا بەلغەم بىر بولۇپ قاندىن ئىككى پۇتقا چۈشەر، كۆيۈپ ئاغرىپ تولىمۇرلىرى يوغانغىنى قاندىن بولۇر. سەپرا كىشىنىڭ كۆزى ئويما كۆرۈنۈر، بۇنىڭ ئىلاجى ئىسسىق شەرىپەت ئىچى - كەي، مەجۇنلەردە كۈمۈنە مەجۇننى ئىختىيار قىلغاي. ئەگەر ئالامىتى قاندىن بولسا قان ئالماق لازىم. سۈرگە ئىچكەي، سەپرانىڭ ئۆز دورىسىنى ياساپ يېمەك لازىم. سەپراللىق كىشى ناشتىدا كىچىككەنە سۇ ئىچسە يارىشۇر، تولا ئىچسە زىيان قىلۇر.

سەپرا ۋە سەۋدانى باسدىغان دورىلار: تەمىرھەندى بىرسەر، سانا يەتتە مىسقال. بۇلارنى بىر ئاشقورا سۇدا قاينىتىپ ئىچكەي، ئەگەر قەي قىلاي دېسە، چۈچۈكبۇيا يىلتىزنى قەنت، ھەسەل، تەرتىز ئۇرۇقى، قوغۇن يىلتىزى، تەمىرھەندى، كۆكنار ئۇرۇقى، بۇلارنىڭ ھەرقايسىسىدىن بىر مىسقالدىن ئېلىپ ئىككى پىيالە سۇدا قاينىتىپ، بىر پىيالە قالغاندا سەھەردە ئىچمەك كېرەك. ئەگەر بەلغەمدىن قەي قىلاي دېسە، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى، ھەسەل، سېرىق چېچەك، كۆك قوغۇن يىلتىزى، قاپاق ئۇرۇقى، تەرتىز ئۇرۇقلىرىنى ئىككى مىسقالدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئاندىن كېيىن ھەر ئاشامدا ئىچكەي. ئەگەر سەۋدا ئۈچۈن قەي قىلاي دېسە، چۈچۈكبۇيا يىلتىزنى تەمىرھەندى، ئەرمەن سېرىق ئەيىلە كۆك ئۈچ مىسقالدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئاخ - شىمى قورساق توق چاغدا ئىچكەي.

ئۈچىنچى باب بەلغەم بولىدىغان

مىزاجلارنىڭ بايىنى

بەلغەمنىڭ نىشانىسى دېمى سقۇر، ئۇيقۇسى تولا كېلۇر، بويى تىترەپ ئاغزى تاتلىق بولۇر، ئىشتىھاسى كەم بولۇر. ئىلاجى ئاغرىققا قاراپ قان ئالغاي. ئەگەر بەلغەمدىن پۇتى

M
I
R
A
S

ئاغرىسا دەردى ئاز بولۇپ، تولا شىددەت بىلەن ئاغرىماس. بۇ بەلغەمنىڭ زىيادىلىكىدۇر، تا ئامنى يېمەك ھەددىدىن زىيادە بولسا، تەننى سۇس قىلۇر، مەيدىنى بىقۇۋەت قىلۇر، سېمىزلىك كەلتۈرۈر.

بەلغەمنى سۈرىدىغان دورىلار: تەرتىز بىر مىسقال، ئەپتىمۇن بىر مىسقال، ھەلىمە بىر مىسقال، ئىگىر بەش پۇك، ھەشقىچەك ئۈچ مىسقال، تۈز يەتتە پۇك. بۇلارنى بىر يېرىم پىيالە سۇدا قاينىتىپ ئىچكەي.

سەۋدانى سۈرىدىغان دورىلار: تەمىر ھىندى بىر سەر، سانا بەش مىسقال، ئۆرۈك قېقى بەش مىسقال، ئاق شېكەر ئىككى سەر. بۇلارنى ئىككى پىيالە سۇدا قاينىتىپ ئىچكەي. ئەگەر كىشىنىڭ ئاغزى تاتلىق شور بولسا بەلغەمدۇر. ئەگەر ئاغزى ۋە تامىقى يىلىمدىشىپ شور بولسا ۋە ئاغزىدىن بەتبۇي پۇراق پۇرسا، مەيدىسى ناھايىتى بىقۇۋەتتۇر. ئۇچىدە خىلىت پەيدا بولغاندۇر، ئېغىز تۇتۇشۇپ، تىلىنىڭ قۇرۇشقىنى ئىسسىقنىڭ سەۋەبىدىندۇر. تومۇرلىرى چىڭ سالۇر، قول - پۇتلىرىدا ئىششىق پەيدا بولۇر. بۇنىڭ ئىلا - جى ئايارەج فەيقرى دېگەن مەجۇنى ياساپ يېگەي. شەر - بەتكە ئەپتىمۇن، سېرىق سۇنى ئىچكەي، ئاق شەربەت، دەپ بىر سەر سېرىق يۆگەي ئۇرۇققا بىر يېرىم پاتمان سۇقۇ - يۇپ، قاينىتىپ يېرىمى قالغاندا سۈزگەي، ئۇنىڭغا يېرىم پاتمان ئاق شېكەر سېلىپ، قاينىتىپ قىيامغا كەلتۈرۈپ ئە - تە - ئاخشامدا چېغىچە ئىچكەي، بۇ بەلغەم سەۋدانى يوق قىلۇر. ئەگەر مەيدىنىڭ ئىششىغان ئالامىتى قاندىن بولغان بولسا، ئاغزى تاتلىق بولۇر. ئەگەر سەپرادىن بولسا، تەش - نالىق (ئۇسسۇزلۇق) ۋە ئىشتھاسى كەم بولۇر. ئەگەر بەل - خەمدىن بولسا ئىششىق يۇمشاق بولۇر. ئەگەر سەۋدادىن بولسا ئىششىق قاتتىق بولۇر. بۇنىڭغا ھەر خىل خىلىتى كېسىدىغان ئۆز دورىسىنى بەرمەك كېرەك. ئەگەر ئىششىق سوغۇقتىن بولسا مەجۇنى گۈلقەنت يېمەك لازىم. يەنە قات - تىق ئالمىنى ئۇششاق يۇنۇپ، بەدىيان سۈيىدە قاينىتىپ، ئازغىنە مەستكى سېلىپ ئىچمەك كېرەك. ئەگەر ئىششىق قان سەپرادىن بولسا، ئاغزىدىن تولا سۇ كېلور. بۇ بەلغەمگە مەجۇنى نانخۇا يېگەي. بۇ مەجۇنى نانخۇانىڭ دورىلىرى قارا بەدىيان، سېرىق بەدىيان، كەرەفشە ئۇرۇقى، زەردەك ئۇرۇقى ھەر بىرىدىن ئىككى يېرىم مىسقالدىن يانچىپ، قەنت ياكى شېكەر بۇلار بولمىغاندا، تۆت سەر ھەسەلدە

يۇغۇرۇپ ئىككى مىسقالدىن يېگەي.

مەجۇنى نانخۇانىڭ خاسىيىتى بەدەندىكى يەل ۋە بەل - غەملەرنى يوق قىلۇر. مەيدە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلىك قىلۇر، تا ئامنى ھەزىم قىلۇر، خۇشاللىق كەلتۈرۈر. بۇقرا تەك ھەكەم ئېيتىپتۇ: «بۇ مەجۇنى نانخۇاغا تەئەججۇپكى (ھەيرانمەن) ئىستېمال قىلغان كىشى تەبىقا ئېھتىياجلىق بولماس».

تۆتىنچى باب سەۋدانىڭ بايانى

ئىللەت سەۋدادىن بولسا، پۇت - قولنى سۇنالمىغۇدەك دەرىجىدە كۆيۈشۈپ قاتتىق بولۇپ ئاغرىۇر. سەۋدانىڭ رەڭگى كۆك كۈلرەك بولۇر، سەۋدا خىلىتكە چاققان سەۋەب قىلغاي ياكى سۈرگە بەرگەي. سەۋدانىڭ ئالامىتى تومۇر يوغان بولۇر، تۈگۈم - تۈگۈم بولۇر. ئۇنىڭ بەدىنى رەڭگى قىزىل بولۇر، قارىغا مايىل بولۇر، پات ئىلاجىنى قىلغاي. مۇناسىپ سۈرگە بەرگەي. ئەگەر قان مىزاجلىق بولسا چاققانراق قان ئالغاي. يەنە كەھپەغۇننىڭ يىلتىزىنى يا بىلگە سۇنى يا ئەرمەننى، سىياھداننى يامىدداننى يا سا - ھىپنى، بۇ بەش تۈرلۈك دورىنى بۆلەك - بۆلەك قاينىتىپ بۇسۇغا ئولتۇرغاي، سەۋدا خىلىتنى پەس قىلۇر. سەۋدا خىلىت بولغان كىشىدە فىكىرفاسىد (يامان خىيال) تولا بولۇر، بەتخۇي (قىلىقسىز) بولۇر. يۈزى قۇرغاق، كۆزى ئويماندەك كۆرۈنۈر. ئىلاجى تاتلىق مەجۇن ۋە كۈمۈننى ئىختىيار قىلغاي. ئادەمدە سەپرا، سەۋدا ۋە بەلغەمدىن ئىبارەت بۇ ئۈچ خىلىت غالىب بولسا، مۇپاسىل (بوغۇم ياللۇغى) بولۇر. ئەگەر سەپرا غالىب بولسا، ئورنىدىن قوپسا بېشى قايۇر. كۆزىدىن ياش ئاقۇر. بەلغەم سەۋدا غالىب بولسا، ئىلكىدىن ئىش كېتەر، ئىلاجى ئىسكەنجىسىن شەرىپتى ئىچكەي، ئون سەر شېكەرنى ئىككى پىيالە سۇدا قاينىتىپ بىر پىيالە قالغاندا، بەش سەر ئۈزۈم سىركىسىنى قوشقاي. ئەتىگەندە بىر قوشۇققا ئۈچ قوشۇق قايناق سۇ قوشۇپ ئىلەشتۈرۈپ يەتتە كۈن ئىچكەي. شورپا ئىچمە - سۇن، قاننىڭ ئورنىغا يەل كىرۈر دەپتۇ. مەيدە ئاغرىقىنىڭ سەۋەبى بېغىردىندۇر. ئەگەر قان غالىب بولسا، مەيدە ئاغرىقى زىيادە بولۇر. خۇنىس بەنسىرنىڭ ئارىسىدىن قان ئالسا، تولا مەنپەئەت قىلۇر. تازا قاننىڭ رەڭگى قىزىل سىردەك بولۇر، سوغۇقتىن ياسالغان شەربەتلەرنى ئىچ - كەي. ئەگەر كىشىنىڭ يۈرىكى ناھايىتى ئىسسىقتىن سالىسا، دېمى كۆتەلىق بىلەن بىئارام بولسا بۇ شەربەتنى قاينىتىپ

005

ئىچكەي، خالاس بولۇر. دورىلىرى بۇلاردۇر. چىلان، ھەللىلە، ئاقتۇرما، ئىگىر، روغەن، ئايغاباقار، ئاق يېزىخو، خۇرفە، تۆمۈر تىكەن، ئالتۇم قۇم، يۇمغاقسۇت، كۆكنار، ئاق سەندەل، گۈل بىنەفشە، نېلۇپەر، ئانار قاسرىقى (پوستى)، زەردەك ئۇرۇقى، كەرەفشە، سانا، پىرلاڭ بۇ- لارنىڭ ھەرقايسىسىنى بىر مىسقالدىن تەييارلاپ، ئۈچ سەر ئاق شېكەر، بىر پىيالە سىركە بۇلارنى قوشۇپ ئۈچ پىيالە سۇدا قاينىتىپ، ئوبدان كۈچنى چىقىرىپ، ھەر كۈنى ناشتىدا ئۈچ قوشۇق، ئاخشاملىق تائامدىن كېيىن ئۈچ قوشۇق ئىچسە، يۈرەك، بېغىر ئىسسىقتىن، قان يۆتەلدىن، دەم سىققاندىن بولغان ئىللەتلەردىن خالاس تاپۇر. ئەگەر بۇ شەربەتنى ئىچكەندە قۇۋۋەتلىك تائام يېمىگەي، گۆش، ياغ يېسە، سۈت ئىچسە زىيان قىلۇر. ئەگەر كىشىنىڭ سەۋداسى ئىندەك ئۆتۈپ، تەپ ئىللەتكە يەتسە بېشى ئاغرۇر، ئەقلى سۇسلاپ، ئۇيقۇسىز بولۇر. بى دەردوي، قول - پۇتلىرى ئاغرىغىنى سوغۇقنىڭ ئالامىتىدۇر. ئىلاجى گۈلى رەبھان، سۇزاپ، قارا زىرەنى قاينىتىپ بېشىنى يۇ- غاي، يەنە بابۇنە، قارغا تىرنىقى، گۈلبىنەپشە، گۈلخەيرى يىلتىزى، ئايغا باقارلارنى بىر قىلىپ قاينىتىپ پۇتىنى مانغاي (چىلغاي). يەنە ئۆچكە يېغىنى سىركىگە ئېزىپ پۇتقا سۈرگەي. ئەگەر ئاغرىقى ئىسسىقتىن بولسا نېلۇ- پەرنى تولا ھىدىلسا (يۇرسا، ئىسلىسا) باش ئاغرىقى دەپىنى (يوق) بولۇر ۋە يەنە مەيدىنى قۇۋۋەتلىك قىلۇر، ئۇيقۇنى ياخشى كەلتۈرۈر، قاننى دەپىنى قىلۇر. ئەگەر كە- شىنىڭ كۆزى ئاغرىسا، بۆرىنىڭ كۆزىنى، ئۆرۈك غورد- سىنىڭ سۈيى بىلەن ئېزىپ كۆزىگە تارتسا كۆزى روشەن بولۇپ، ياش ئاقىدىغىنى ياخشى بولۇر. ئەگەر مەزلۇم كىشىنىڭ سۈتىنى شېكەر بىلەن ھۆل قىلىپ ئاق چۈشكەن كۆزگە تارتسا ئاقنى يوق قىلۇر. كىچىك بالىنىڭ سۈيدۈ- كىنى كۆزگە تارتسا ياش ئېقىشىنى يوق قىلۇر. يېڭى تۇ- غۇلغان بالىنىڭ قوغقىقىنى ئېلىپ قۇرۇتۇپ يانچىپ كۆ- زىگە تارتسا ئاق چۈشكەننى ۋە يەنە شەبىكورلۇقنى يوق قىلۇر. ئەگەر كىشى بۇغىنىڭ ئۆتىنى كۆزىگە تارتسا شەب- كورلۇقنى دەپىنى قىلۇر. ئەگەر ئۆچكە ئۆتىنى يۇمشاق يانچىپ كور بولغان كىشى كۆزىگە تارتسا كۆزى ناھايىتى روشەن بولۇر. ئەگەر ئۆچكىنىڭ بۆرىكىنى كاۋاپ قىلىپ كۆزىگە ياقسا شەبىكورلۇقنى يوق قىلۇر. توشقاننىڭ قېنىنى

كۆزىگە تارتسا كۆز قىچىشقانغا پايدا قىلۇر. بۆرىنىڭ ئۆپكەسىنى قۇرۇتۇپ يۇمغاقسۇت بىلەن بىر قىلىپ يۈرىكى سالغان كىشىگە بەرسە تولا پايدا قىلۇر. ئەگەر كىشىنىڭ دېمى سىقسا ئۆچكىنىڭ ئۆتىنى گۈل يېغى بىلەن بىر قىلىپ يېسە پايدا قىلۇر. مەيدە قورساقتىن مە- زاجى بۇزۇلۇپ ئاغرىسا بۇنىڭ ئالامىتى بۇ كىشى كۈندىن كۈنگە ئورۇقلار. ئاغزى قۇرۇق بولۇر، سۈنى ئاز ئىچۇر، تائام تۈزۈك سىغمەس، ئىلاجى ئېشەك سۈتىگە ياكى ئۆچكە سۈتىگە ئازغىنە قىلغىل قوشۇپ، بىر - ئىككى سەر ھەسەل قوشۇپ كاپ قىلىپ ئىچەك كېرەك. جۇۋىنەنى ئاق شېكەر بىلەن قوشۇپ يېسە، مەيدىسىنى قۇۋۋەتلىك قىلۇر. ھەرقانداق تائامنى يېسە ھەزىم قىلۇر، مەيدىدە يىغىلغان كىر، ئاغرىقلارنى يوق قىلۇر. مەيدىنى ساپ قە- لۇر ۋە ئۇششاق يەللەرنى ھەيدەر. بۆرەك ئاغرىسا، ئۆچكە سۈتىگە ئاق شېكەر سېلىپ ئىچسە ئىنشا ئاللاتا ئالا خالاس بولۇر. ئەگەر تال كۆيسە مارجانى مەجۇن بىلەن قوشۇپ يېسە چاققان پايدا قىلۇر. ئەگەر كىشى ھىزار ئۇ- سىققەندىن ئۇن قىلىپ، كۈنجۈت يېغى بىلەن ئىلەشتۈرۈپ ھەر كۈندە ئۈچ مىسقالدىن يېسە، قورساقتا ھەر خىل يەل بولسا دەپىنى قىلۇر. ئەگەر كىشى مۇپاسىل بولسا، پۇت - قولى سوغالسا ئىنەك مېڭىسىنى، قوي مېڭىسىنى، تۆگىنىڭ ئىسسىق قېنىنى ئايرىم - ئايرىم سۈرسە پايدا قىلۇر. ئەگەر كىشىنىڭ يۈزىگە سەپكۈن چۈشسە ئاق تاباق گۈلنى ياكى ماچى گۈلنى قۇرۇتۇپ سېلىمىساق بىلەن بىرلەشتۈرۈپ يۇمشاق يانچىپ سەپكۈن چۈشكەن يۈزىگە سۈرسە يوق بولۇر. ئەگەر كىشى ئىنەكنىڭ ئوشۇقىنى كۆيدۈرۈپ سۈت- كە ئىلەشتۈرۈپ سەپكۈنگە سۈرسە يوق بولۇر. ئەگەر كىشى ئىنەكنىڭ ئۆتىنى سەپكۈنگە سۈرسە يوق بولۇر. ئەگەر كىشىنىڭ يۈزىدە چىچەكنىڭ دېغى بولسا، نېلۇپەر گۈلنى يانچىپ سۈرسە يوقاپ كېتەر. ئەگەر كىشىنىڭ ئۈنى پۈتسە، ئىسسىقتىن بولسا، زەردەكنى پىشۇرۇپ ھەر كۈنى ناشتىدا يېسە ناھايىتى خۇش ئاۋاز بولۇر. ئۇيىنىڭ ئۆتى، قۇندۇز قېرىنى ۋە ئۈزۈمنى بىر قىلىپ تاز باشقا چاپسا تۈك ئۈنەر. ئەگەر كىشىنىڭ قوۋۇرغىسىغا يەل تۇرۇپ ئاغرىسا پىتپىتىنى، تۈزنى دېۋىرقاي بىلەن يۇغۇرۇپ بىر مىسقالدىن يۇمىلاقداپ بىر كېچە سۇغا چىلاپ ئاندىن يې- گەي. ھەر يېگەندە بىر يۇمىلاقنى يېگەي ياخشى بولۇر.

I
R
A

ئەگەر كىشىنىڭ بۇرۇندىن قان ئاقىدىغان بولۇپ قالسا غۇلجا مۇڭگۈزىنى يۇمشاق يانچىپ ئىككى مىسقال قارا شېكەر بىلەن ئىلەشتۈرۈپ يېسە، ئىچىدىن بارغان قانلار توختار دەپتۇ ۋە يەنە تۆگىنىڭ تۈكىنى كۆيدۈرۈپ يۈمە- شاق يانچىپ ئىلەشتۈرۈپ قان چىققان يەرگە ياقسا توخ- تار، دەپتۇ. ئەگەر كىشىنىڭ بەدىنىدە قۇرت بار بولسا، بەدىنىدىن بىر نەرسىلەر ئۆرلەپ دائىم قىچىشىپ تۇرىدۇ- غان بولسا، بۇغا مۇڭگۈزىنى يۇمشاق يانچىپ قاراچىسىن (چۈن) بىلەن بىر قىلىپ يېسە دەپتۇ بولۇر، دەپتۇ. ئە- گەر كىشى شاپتۇلنىڭ مېغىزىنى يۇمشاق يانچىپ ئۆچكە- نىڭ ئۆتى بىلەن بىر قىلىپ ئۇۋاپ شاپ قىلىپ قىچىشقان يەرگە قويسا ئەلۋەتتە قۇرتلار يوق بولۇر، دەپتۇ. مەجۇنى خاندىنىڭ خاسىيىتى: مەجۇنى خاندى تولا ئىللەتلەرگە مەنپەئەت بېرۇر. جىماغا قۇۋۋەت بېغىشلار، بەلنىڭ ئاغ- رىقلىرىنى يوق قىلۇر، ئاغزىدىن سۇ قۇيۇلغاننى يوق قى- لۇر. بەلغەمنى يوقىتىپ ئېغىزنى خۇشبۇي قىلۇر، مەيدى- دىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈر. قورساقتىكى يەللەرنى يوق قىلۇر. بۆرەككە قۇۋۋەت بېرۇر. مەجۇنى خاندىنىڭ دو- رىلىرى: ئەيلە كۆك ئۇرۇقى، كەرەپشە ئۇرۇقى، نوقۇتنى ئاقلاپ ئاق ئۇرۇقىنى، دارچىنىنى ھەر بىرى بىر مىسقال- دىن، ئاقىرقەرھا، بۇداي مېغىزى ھەر بىرى ئىككى مىس- قالدىن، قەلەمپۇر، يۇمىقاسۇت، تەرتىز ئۇرۇقى، زەردەك ئۇرۇقى ھەر بىرى بەش مىسقالدىن ھەممىنى بىر قىلىپ يانچىپ ئۇۋىلاپ، ھەسەل، قەنت بىلەن يۇغۇرۇپ بىر مىسقالدىن ئىككى مىسقالغىچە يېگەي.

مەجۇنى جاۋارىشنىڭ خاسىيىتى: مەجۇنى جاۋارىشنى جالىنۇس ھەكىم شۇنداق تەرىپ قىلىپتۇر: ھەممە ئەزالارغا قۇۋۋەت بېرۇر، ئاغزىنى خۇشبۇي قىلۇر، جەمئىي يەللەر- نى يوق قىلۇر. پىشاپنى تۈزەر، بەلغەمدىن بولغان يۆتەلنى يوق قىلۇر. دىۋانلىق (سەۋدايلىق)، باش ئاغرىقى ۋە بەدەندىكى سېرىق سۇ ئۇيۇغان قانلارنى دەپتۇ قىلۇر، بۆرەككە تولا مەنپەئەت قىلۇر، چاچ - ساقالنى قارايتۇر. مەجۇنى جاۋارىشنىڭ دورىلىرى: سۇنبۇل، چارچىن قاس- رىقى، قىزىل چاچكا، ئاق چاچكا، قەلەمپۇر، پىتىنى، زە- پەر، مۇش دارۇ، قامچاگۈل ئۇرۇقى، سارىن، ئەيلەكۆك، يۇمىقاسۇت، جۇۋىنە ئۇرۇقى، ئاق ماچىگۈل ھەر بىرى ئىككى مىسقالدىن، بىر سەر سېرىق دېۋىرقاي. بۇلارنى

بىر قىلىپ يانچىپ ئۇۋىلاپ، بۇ دورىلارنىڭ ھېسابىچە قەنت قوشۇپ، ھەسەلدە يۇغۇرۇپ، ئون كۈن تۇرغاندىن كېيىن ھەر كۈنى ئىككى مىسقالدىن يېگەي. تاۋامدىن ئىلا- گىرى ياكى كېيىن بولسۇن، مۇددىتى يېگىرمە بىر كۈن يېسۇن، دەپتۇ. گۈلسۈرۈخ شەرىپتىنىڭ خاسىيىتى: بەلغەم، سەپرا، قانلارنى، تەپتىن بولغان تەشلىقنى، يۈرەكنى قان چىرماپ دائىم ئىسسىقتىن قان بولغاننى ياندۇرۇر. كۆ- ئۇلنى روشەن قىلۇر. گۈلسۈرۈخ شەرىپتىنىڭ دورىلىرى ۋە تەرىقى: بىر پاتمان گۈلگە بەش پاتمان سۇ قۇيۇپ قاينىتىپ، گۈلنىڭ رەڭگى ئاقارغاندىن كېيىن ساپ قىلىپ سۈزۈۋېلىپ سۈيىگە ئىككى پاتمان ئاق شېكەر سېلىپ، ئۇنىڭغا بىر سەر بەدىيان، بەش مىسقال ئاق چاچكا، بەش مىسقال چۈچۈكبۇيا يىلتىزى، بەش مىسقال بابۇنە بولمىسا كۆك دىغانا تۆت سەر سىرگە قوشۇپ ئوبدان قاينىتىپ قىيامغا كەلگەندىن كېيىن ئاز - ئاز مەل قىلغاي.

گاۋزىبان شەرىپتىنىڭ خاسىيىتى: گاۋزىبان شەرىپتى يۈرەككە قۇۋۋەت بېرۇر، خىيال ۋە سەۋدانى يوق قىلۇر. دورىلىرى: ئون سەر گاۋزىبان، ئۈچ مىسقال ئىگىر سېلىپ بەش ئاشقورا سۇدا قاينىتىپ يېرىمى قالغاندا سۈزۈۋېلىپ، ئون سەر ئاق شېكەر سېلىپ، ئوبدان قىيامغا كەلتۈرۈپ، بىر مىسقالدىن بىر سەرگە يەتكۈزۈپ ئىچكەي.

چىلان شەرىپتىنىڭ خاسىيىتى: چىلاننى لۇغەت تىلىدە ئەنابدەپ ئاتايتۇ. بۇنىڭ قانغا پايدىسى تولىدۇر. قاننى ياخشىلاش ئۈچۈن ئون ھەر چىلاننى تۆت ئاشقورا سۇدا قاينىتىپ، يېرىمى قالغاندا، ئىككى پاتمان شېكەر سېلىپ، يەنە ئازراق قاينىتىپ، ئوبدان قىيامغا كەلتۈرۈپ، ھەر كۈندە بىر مىسقالدىن ئىككى مىسقالغىچە ئىچكەي.

بىنەپشە شەرىپتىنىڭ خاسىيىتى: بۇنى پارس تىلىدا گۈل ھەمىشە باھار دەيدۇ، تۈركىي تىلدا كۆك چىچەك دەيدۇ. بۇ شەرىپتىنى زاتۇلجەنۇب زاتۇلرە ئىبىيە دېگەن قاندىن بەدەنگە ۋە قورساققا تارقاپ قىزىل بولۇپ كۆ- رۈنگەن كېسەلگە بۇ شەرىپتىنى ئىچكۈزسە تولا پايدا قى- لۇر. كونا يۆتەلگە، پىشاپ تولا بولغانغا ھەم پايدا قىلۇر، بەدەننى يۇمشاق (سلىق) قىلۇر. ياساش ئۇسۇلى: ئون سەر گۈلبىنەپشنى ئۈچ ئاشقورا سۇدا قاينىتىپ، يېرىمى قالغاندا سۈزۈپ، ئىككى پاتمان شېكەر سېلىپ، يەنە قاينىتىپ، ئوبدان قىيامغا كەلتۈرۈپ، بىر مىسقالدىن بىر

005

سەرگە يەتكۈزۈپ مەل سۈرگەي.

ئالما شەرىپتىنلىك خاسىيىتى: ئالما شەرىپتى مەيدە، جىگەر، يۈرەككە قۇۋۋەت بېرۇر. قورساققا ئاش - ياغ تۇرۇپ قالغاننى، سەپرانى ۋە تەشەنلىقنى باسۇر. ھامىلىدار مەزلۇم يېسە تولا پايدا قىلۇر. ئۇسۇلى: ئوبدان پىشقان ئالما سۈيى يىگىرمە سەر، ئانار سۈيى ئون سەر، بۇ ئىككى كىسنى بىر قىلىپ، ئۈچ ئاشقورا سۇدا قاينىتىپ، يېرىمى قالغاندا، ئىككى يېرىم جىڭ ئاق شېكەر سېلىپ، تا قويۇق بولغۇچە قاينىتىپ، قىيامغا كەلتۈرۈپ ئىچكەي. بىر مەس - قالدندىن بىر سەرگەچە يەتكۈزۈپ مەيلى قىلغاي.

شەرىپتى خەشخاش خاسىيىتى: بەدەننى يەڭگىل قە - لىشى، تەپ ئىللەتنى يوقىتىش، يۈرەك ۋە بېغىرنى سوۋۇ - تۇش، تۈرلۈك ئىسسىقلىقنى بەدەندىن سۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. تولا مەنپەئەتلىكتۇر. بۇ شەرىپتىنىڭ دورىلى - رى: گۈل بىنەپشە ئۈچ مىسقال، يۇلغۇن يىلىمى بىر مىسقال، نېلۇپەر، قىزىل تاۋاقگۈل بىر مىسقالدىن، ئەنجۈر ئۈچ مىسقال، بىندوزە ئۈچ مىسقال، كۆكنار ئۈچ مىسقال، شېكەر تۆت سەر. بۇ دورىلارنى ئوبدان قاينىتىپ قىيامغا كەلگەندىن كېيىن بىر قوشۇق ئىچكەي، ئاز ئىچكەي، دەپتۇ. خۇن بەستە بولغان مەزلۇم كىشى چىقىرتكەن، فىلوس، ئاق زەردەك ئۇرۇقى، ئوردان ھەر بىرىنى بەش مىسقالدىن قوشۇپ ئىككى ئاشقورا سۇدا قاينىتىپ، يېرىمى قالغاندا شېكەر سېلىپ ئىچكەي، خۇن راۋان بولۇر.

سۈپەت نانخۇانلىك بايىنى بۇ مەجۇنى نانخۇانلىك دورىلىرىنى ئوبدان توشقۇزۇپ ياساپ يېسە، ئادەمنىڭ ئايىقىغىچە تامام ئەزالىرىدا پەيدا بولغان قان، سەپرا، بەلغەم، سەۋدا، قۇلۇنج (ئۈچەي)، مۇپاسىل، بۆرەك، بې - فىر، تال، ئۆپكەندە بولغان ئىللەتلەرگە پەرۋەردىگارى ئالەم شىپالىق ئانا قىلۇر. دورىلىرى: بەدىيان، ياش (چامغۇر) ئۇرۇقى، زەردەك ئۇرۇقى، پىياز ئۇرۇقى، بېدە ئۇرۇقى بەش مىسقالدىن، قارا دېۋىرقاي، ئاقساقال، ما - چىگۈل، قارنى يورۇق، چوگۇ، جوز، قەلەمپۇر، سېرىق دېۋىرقاي، دارچىن، قارا بەدىيان، ئۈچ مىسقالدىن، زەپەر، ئۇششاق جۇر، دارچىن ئۇرۇقى، داڭسىن، قىزىل چاچكا، خەسۇلسۇ تۆت مىسقالدىن، قىزىل تاۋاقگۈل، گۈلسۈرۈخ ئىككى مىسقالدىن، لىسا نۆلئەسپىر ئالتە مىسقال، ئاق چاچكا، پىتپىتى، بوز يېغى ئىككى مىسقالدىن، ئون سەر

ناۋات، بىر يېرىم پاتمان ھەسەلدە يۇغۇرۇپ يېگەي، دەپتۇ.

ئاقتۇرمىنىڭ خاسىيىتى: ئەگەر كىشى ئاقتۇرمىنى يەپ يېتىپ قالسا، قورساققا قۇۋۋەت بېرۇر. نىچۈك قۇۋۋەتلىك تائام يېگەن بولسا، ھەزىم قىلغاي، بۆرەكتە تاش، قۇم بولسا بىر تەرەپ قىلۇر. بارچە يەللەر يوق بولۇپ كېتەر. ئەگەر ئاغزىدىن سۇ ئاقار بولسا ئۇنىڭغىمۇ پايدا قىلۇر، خاسىيەتلىرى تولىدۇر.

سەپرا بەلغەملىك بايىنى سەپرا بەلغەم سەۋدا غالىب بولسا ئىلىكى بېپەرمانلىق بولۇر. ئىسكەنجىبىن ئىچمەك كېرەك. ئون سەر ئاق شېكەرنى ئىككى پىيالە سۇدا قاينىتىپ، بىر پىيالە قالغاندا بەش سەر ئۈزۈم سىركىسىنى قوشقاي ۋە ئەتىگەندە بىر قوشۇققا ئۈچ قوشۇق قايناق سۇ قوشۇپ ئىچكەي، بىر نۆۋەت قايناتقاننى يەتتە كۈن ئىچكەي. ئەگەر كىشىنىڭ قورسىقى ئاغرىسا قوينىڭ گۆ - شىنى سىركە بىلەن قاينىتىپ ئاشىدا ئىچسە قورساق ئاغ - رىقى كۆرمىگەي، دەپتۇ. مالىخولىيا كېسەلگە بۇ مەجۇنى ياساپ بەرسۇن. ئۈچ مىسقال دارچىن، كۈچۈلا، گۇياخار، سۇنبۇل، دېۋىرقاي، كەرەپشە ئۇرۇقى، تۆگە تاپىنى مې - ۋىسى، يۇمىلاق ئېشەك تىكەن يىلتىزى، بەدىيان، شاپتۇل ئۇرۇقچىسى، بوزبۇغا، ئوردان، قارا بەدىيان، كۆرتە سۈيى قاتارلىق دورىلارنى بىر قىلىپ يانچىپ، قەنت بىلەن يۇ - غۇرۇپ، ھەر كۈنى بىر مىسقالدىن يېسە، ئاغرىق دەپىتى بولۇر. ئەگەر سەپرا بەلغەمدىن قەي قىلىپ، بېشى قايسا، چوگۇنى ئوتقا كۆمۈپ قۇرۇتۇپ، يۇمشاق يانچىپ كاپ ئەتسە پات ياخشى بولۇر. ئەگەر مزاجىغا كېلىشمەيدىغان بىر نەرسىنى يەپ قەي قىلىپ، ئىچكىنى سىڭمەي يانسا، چاچكا، ئىگىرنى بىر قىلىپ قاينىتىپ، بۇنىڭ بىلەن چو - گونى كاپ ئەتسە ياخشى بولۇر. ئەگەر كىشىنىڭ مەيدى - سىدىن تائام سىڭمەي يېنىپ چىقسا، جىگدىنىڭ سېرىق پوستىنى ئاقلىۋېتىپ، ئېقىنى ناۋات بىلەن باراۋەر بىر قە - لىپ يانچىپ، ھەر تائامدىن كېيىن بەش مىسقال يېگەي، تولا پايدا قىلۇر ۋە يەنە بوز باغنى پەنج پاي (بەش بارمىقى) بىلەن بىنەپشە بىلەن بىر قىلىپ يانچىپ ئىگىرنى بىر قىلىپ قاينىتىپ، ئازغىنا چاچكا سېلىپ سۈيى بىلەن كاپ ئەتسە، مەيدىدىكى تائامنى ياخشى سىڭدۈرۈر. ئەگەر كىشىنىڭ مەيدىسىدە يەل تولا بولسا ھەم ئاغرىسا مەجۇن

IRAS

مىسقال كۆك چوققا تاماكا، ئۈچ مىسقال قوشقاچ مايىقى، بىر مىسقال كۈجە قېتىپ، يانچىپ، ئوبدان ھۆل بولغاندىن كېيىن ئىككى پۇك ئايرىپ، چوققا تاماكا بىلەن ھەر كۈندە ئىككى غاغزا يەنى ئىككى نۆۋەت ئارتقاي. يەيدىغىنىنى ئايرىۋېلىپ، بۇنىڭغا ئادەم تىرنىقى بىر مىسقال، بىر مىسقال سىددىق ئادەم چېچىنى كۆيدۈرۈپ، بىر مىسقال پاقا ئۇستىخنى، ئىككى مىسقال پەرەك، بەش پۇك چىن غۈنچە قېتىپ، قالغان سىماپنى ھەم چېقىپ يانچىپ، ئوبدان قىيامغا كەلتۈرۈپ، ئوبدان يۇمشاق بولغاندا ھۆل قىلىپ، ئىككى پۇك بۆلۈپ، دانە - دانە قىلىپ ھەر يېگەندە ئۈچ دانىدىن يېگەي. يەتتە كۈن يەپ ۋە يەتتە كۈن تارتسا، ھەرقانداق جاراھەت بولسا دەپنى بولۇر. دورا يېگەن كۈنلەردە تۈزسىز تائام يەيدۇ، گۆش، ياغ يېمەيدۇ، جىما قىلمايدۇ ھەر كۈندە بىر مىسقال كۈمۈشنى ئاغزىغا سېلىپ يۈرۈش كېرەك. بۇ دورىلارنى ھەر ۋاقىت يېگەندە چاچكا سۈيى بىلەن يېيىش كېرەك، خاسىيەتلىرى تولدۇر. ئەگەر ھامىلىدار مەزلۇمنىڭ بالىسى قورساققا گۇمان بولۇپ چۈشمەسە، ئات تېزىكىنى سىقىپ سۈيىنى ئىچۈرسە، خاھى ئۆلۈك بولسۇن، خاھى تىرىك بولسۇن دەرھال جۇدا بولۇر. ئەمما ئېھتىيات قىلماق كېرەك. ئەگەر كىشىنىڭ ئۇيقۇسى كەلەمس بولۇپ قالسا، ئاق ئۆچكىنىڭ مۇڭگۈزىنى ياستۇقىنىڭ ئاستىغا قويۇپ ئۇخلىسا ئۇيقۇسىدىن ئويغانماس.

ئالتىنچى باب خاسىيەتلىك تاشلارنىڭ

بايىنى

ئەگەر كىشى سەدەپنى كىچىك بالىنىڭ بويىغا ئېسىپ قويسا چىشى ئاغرىماس، چىشى ئاسان چىقۇر. ئەگەر كىشىنىڭ بوغۇزى ۋە بۇرۇندىن قان كېلىپ توختىمىسا، ئۇ چۆگە (ئۇچەي) سىدە دەرد پەيدا بولسا، مارجاننى يادىچىپ، تالقان قىلىپ مەجۇنگە قېتىپ يېسە تولا پايدا قىلۇر. مارجاننىڭ ئوبىدىنى قىزىل بولۇر. ئەگەر كىشىنىڭ بەدىنى ئاغرىماي بىر ئىللەت پەيدا بولسا ياكى قۇلاق قىچىشسا بۇ سەپرا، بەلغەم، قان سەۋدادىن فاسىد (بۇزۇلغان) بولغان خىلىتلاردىن دەپتۇ. ھۆكۈمالارنىڭ كۆپىنچىسى قان ئالماقنى مۇناسىپ دەپتۇ. يەنە سۈرگە بەرگەي. زىيان قىلدىغان نەرسىلەردىن پەرھىز قىلىپ ھامامغا كىرگەي. بۇ خىلىتلاردىن پاك بولغاندىن كېيىن بۇ دورىلارنى

يېگەي. كۆكنار ئۇرۇقى، قىچا ئۇرۇقى، زەپەر، سۈنبۇل، قارا سىراجىل يىلتىزى، ئاق چاچكا بۇ دورىلارنىڭ ھەر بىرىنى ئىككى سەردىن ئېلىپ يانچىپ، يۇمشاق قىلىپ ئۇۋىلاپ، ئون سەر ھەسەلدە يۇغۇرۇپ، ئارىلاشتۇرۇپ، بىر سەردىن بىر ھەپتە يېگەي. ئەگەر بەلغەم سەپرادىن مەيدە ئاغرىسا، ئىنەك سۈتىنى ھەسەلدە پىشۇرۇپ يېسە، مەيدە ئاغرىقىنى دەپنى قىلۇر ۋە يەنە مەيدە ئاغرىقىغا ئاقتۇرمىنى قوي سۈتى بىلەن پىشۇرۇپ يېسە ۋە ئىچسە مەيدە ئاغرىقىنى دەپنى قىلۇر، دەپتۇ. ئەگەر كېيىك مېگەسنى دائىم يېسە، ھەرگىز مەيدە ئاغرىقى كۆرمەس.

بەشىنچى باب بۆرەك ئاغرىقى

بۆرەك ئاغرىقىغا گىرىپتار بولغان كىشى بۇ سوكمىلىنى ياساپ يېسۇن. دورىلارنىڭ خەنزۇچە ئىسمىلىرى: يىچە-رېن، فاڭشىي، جاڭفېيزا بېبو، شىلىنزىر، فېيزىر، جىنلىڭ-زى، جىن لىنزىر، جىڭيىن، گۇيخۇازىر ھەر بىرى بىر مىسقالدىن، خۇڭنىڭزا بىر يېرىم مىسقال، ئىپار ئىككى پۇك، بۇ دورىلارنى بىر قىلىپ يانچىپ، ئۇۋىلاپ، ئوبدان تالقان قىلىپ ئىككى پۇك بۇغۇنچە يېگەي. بۇ دورىنى يېگەندە ھەر تۈرلۈك مېۋە، گۆش، ياغ، تۈرلۈك ھايۋانات سۈتىدىن، ئەر - خوتۇنچىلىق ئىشلىرىدىن پەرھىز قىلغاي. قۇۋۋەتلىك ئىش، قۇۋۋەتلىك تائاملاردىن ناھايىتى پەرھىز قىلىش لازىم ۋە ھەر دورىدىن زىيان يېتىپ قالسا، ئادەمنىڭ ئۆمرى كۆتە بولۇپ، ئۆلۈمگە يۈز تۇتار. يەنە بىر خىل سوكمىلىنىڭ دورىلىرى: بۇغا مۇڭ-گۈزى، گۇياخى يىلتىزى، ئاق قىچا ئۇرۇقى، ئاق زەردەك ئۇرۇقى، چىڭسەي ئۇرۇقى، ياش ئۇرۇقى، بېدە ئۇرۇقى ھەر بىرى ئىككى مىسقالدىن، سېرىق نۆشۈدۈر، كالا ئۆتى، گۇگۇت، قارقى ئات مېڭىسى، چاكاندا مېۋىسى، ھەر بىرى بىر مىسقالدىن، ياغلاق ئىككى يېرىم مىسقال، پاقا ئىككى يېرىم مىسقال، بۇ دورىلارنى يۇمشاق يانچىپ، ئۇۋىلاپ ئۈچ پۇك بۇغۇنچە قۇۋۋەتكە بېقىپ يېگەي. بۇ جەمئىي دورىلاردىن بۆلەك (باشقا)، بەل، بۆرەك، ھەر قىسمى يەللەرگە دورا لازىم بولسا، پەسىللىرىگە قاراپ ئىزدەپ تېپىپ، ئاغرىققا دورا قىلغاي، ئەگەر كىشىگە مەرزى ياكى كەھتەر چىقسا، ئۈچ مىسقال سىماپنى ئىككى مىسقال چىلان، ئىككى مىسقال كۆك ئۈزۈم بىلەن ئۆلتۈرۈپ، بىر مىسقال كىمخاپ پۇرۇچىنى ئوبدان كۆيدۈرۈپ، ئىككى

005

چاپلىغاي. مۇش دورا، مامۇران كۆكى، چاكاندا، نۆشۈدۈر، قىزىل شوخلا مېۋىسى، كۆك درتاغولى ھەممىسىنى مېتىر بولغانچە بەش مىسقالدىن ئېلىپ يانچىپ، گۈل يېغى بىلەن سىركىدە ھۆل قىلىپ بەدەنگە چاپلىماق كېرەك ۋە يەنە بۇغداي يېغى قىلىپ سۈرسە دەپتى بولۇر. ئەگەر بەلغەم-دىن مەيدىدە ئىششىق پەيدا بولسا مەھكەم قاتتىق بولۇر. مۇڭا مىزاجىغا قاراپ بۇ شەربەتنى بەرمەك كېرەك. ئىككى دانە ئاتارغا ئارپا چىقىپ قاينىتىپ، ئەينۇلا، ئۆرۈك، تە-مىرھىندى، بىنەپشە، نېلۇپەر، ئاق ماچىگۈل بىلەن بىر قىلىپ قاينىتىپ ئىچسە مەيدىدىكى ئىششىقنى يوق قىلۇر، دەپتۇر. مالىخولىيا دەپ سەۋدا ئاغرىقىنى ئېيتۇر. بۇنىڭ دورىلىرى بەش مىسقال ئەپتىمۇننى ئار پاسۇيدە قاينىتىپ ئىچكەي ۋە ھەپتە ئەندامىدىن قان ئالغاي. ئاندىن كېيىن مىزاجىغا بېقىپ ئارپىنى ئاقلاپ قاينىتىپ، شېكەر قوشۇپ، گۈلى رەيھان ئۇرۇقىنى قوشۇپ ئىچمەك كېرەك، بۇ كە-سەل دەپتى بولۇر. ئىستىسقا دەپ ئىستىسقا بولغان ئىششىقنى ئېيتۇر. قارا چۆرتكە (چېكەتكە) قۇرۇتۇپ ئۇن قىلىپ يېسە ئىششىق ئىللەتنى دەپتى قىلۇر.

تال ئاغرىقىنىڭ بايانى تال كۆيۈپ يەل سانجىغانى سەۋدانىڭ ئالامىتى دەپتۇ. بۇ قانغا ئۆرۈلۈپ تالغا زىيان يەتكۈزۈر. تالغا زىيان يەتكەندىن كېيىن يەلنىڭ تۆۋىدە-دىكى ئەزالاردا كىچىك - كىچىك ئىششىق پەيدا بولۇر. تالدىن ئۆپكەگە يەل يۇڭقۇرۇر. شۇنىڭ بىلەن ئۈچەيلەرگە قويۇلۇر. قۇلۇنچ كېسىلى ئاندىن پەيدا بولۇر، دەپتۇ. تال ئاغرىقى بولغان كىشىنىڭ ئاۋۋال ئىككى تاپنى قىزۇر. نە ئۈچۈنكى سەۋدا خىلىت مەيدىگە قويۇلغاندىن كېيىن تال-نىڭ زەھىرى ھازارەتلىرىدىن قولىۇتقا تارقاپ ئاغرىپ زەئىپ، بەھال بولۇر، ئىككى قۇلۇقى سوغۇق بولۇر، قان سويۇق بولۇر، سوغۇق نەرسىلەرنى پات قوبۇل قىلۇر، ھەر ۋاقىتتىكى تال ئۆزى چوڭ بولسا دەم نەپەس تەڭلىك قىلۇر، قورسىقى چوڭ بولۇر، باغرى سۇس، رەڭگى قا-رامتۇل بولۇپ سېرىق سەۋزە رەڭ بولۇر، گەدىنى تارتە-شىپ بەدەن سېمىز بولۇر. ئىلاجى، بەدەننىڭ ئىششىقلى-رىدىكى ئىللەتلەرگە قۇۋۋەتلىك دورىلارنى يېگەي. نېمە ئۈچۈنكى، قۇۋۋەتلىك دورا بولمىسا تال، بېغىرنىڭ قۇۋ-ۋىتى كېمىيۇر، بېغىر بىلەن تالنىڭ ئارىسى يىراق بولۇر،

ئەمما بۇ كېسەلدە ئىششىق پەيدا بولۇش بىلەن ئۆز گۆ-ناھىغا بېقىپ توۋا قىلىپ خۇدايىتائالانىڭ ئەمرى بىلەن سەۋەب قىلماق كېرەك. ئەمما تال ئاغرىقىنىڭ ئالامەتلى-رى: ئەگەر تال ئاغرىقى قاندىن بولغان بولسا ئالامىتى سول تەرەپتىكى تال تۇرغان يەر ئاغرىر. تەشەنلىقى بولۇر، پىشاۋى قارا بولۇر، تال تۇرغان يەر قىزىل بولۇر، ئەگەر تال ئاغرىقى سەپرادىن بولغان بولسا ئالامىتى تال تۇرغان يەر بىھەد كۆيۈپ ئاغرىر، دەم (تىنىق) ئېلىشى ئىتتىك (تېز)، كۆزى، تىلى سېرىق بولۇر، ئازغىنا قارىغا مايىل بولۇر، ئەگەر تال ئاغرىقى بەلغەمدىن بولسا ئالامىتى تال چوڭ بولۇپ، ئاغرىقى ئاز، يۈزى، تىلى ئاق بولۇر، يۈزى، كۆزى ئىششىغاندەك كۆرۈنۈر، پىشاۋى ئاق بولۇر، ئارقا پىشاۋى قارا بولۇر، قورسىقى كېرىلىپ، دېمى كېسىلۈر. تومۇرلىرى ئىلدام سالۇر ۋە تېشىغا چىقىپ كۆرۈنۈپ تۇ-رۇر، ئەگەر تال ئاغرىقى قاندىن بولغان بولسا، بۇنىڭ ئىلاجى، باسلىقتىن قان ئالغاي ھەم بۇ دورىلار بىلەن دا-ۋالاش لازىم. سۈرگە، ئاچچىق قوغۇن سۈيى، كالا سېرىق سۈيى، شوخلا ھەرقايسىسىنى چېغىچە ئىلەشتۈرۈپ، تېۋىپ ئۆزى بىلىپ يېقىق قىلغاي. كەھپەغۇننىڭ يىلتىزنى، توپ ئېچىلغان سەھرا سېرىق گۈلنى ھەر بىرىنى ئىككى مىس-قالدىن، شوخلىنى سىقىپ سۈيىگە سىركە سۈيى قېتىپ يۇ-غۇرۇپ تالنىڭ تۆشىگە تاڭماق كېرەك. غىزاسغا ئارپا سۈيى قاينىتىپ ئاق شېكەر سېلىپ سەپرادىن بولغانغىمۇ زىكرى قىلغان سۈرگىنى بەرسۇن. بەلغەمدىن بولغان تال ئاغرىقىنىڭ ئىلاجى: ھىزار ئىسپەندىنى چېغىچە يانچىپ، سۆكسۆك ئوتىنىڭ كۈلنى سىركىگە چىقىپ، زاراڭزىنىڭ يېغىدا يۇغۇرۇپ تالنىڭ تۆشىگە ياقماق كېرەك. ئەگەر سەۋدادىن بولغان بولسا، ئىلاجى: باسلىقتىن قان ئالماق ۋە ئىسكەنجىبىن ئىچمەك كېرەك. ئەگەر تالغا كىچىككەنە يەل تۇرغان بولسا، سول قولتۇقنىڭ ئاستى تارتىشۇر، ئىششىقى بوش بولۇر، بۇنىڭ ئىلاجى: ئۈزۈم سۈيىگە كەھپەغۇننىڭ يىلتىزى، گۈل ئۇرۇقى، تال ياپرىقى قاتار-لىقلارنى قاينىتىپ ئىچسە ناھايىتى پايدا قىلۇر. ئەگەر كە-شىنىڭ مۇرىسىدە يەل پەيدا بولسا، يەل يۇڭقۇرۇشۇپ پەيدا بولغىنى تائامدىن زىيان يەتكەندىندۇر. بۇ مەجۈنىنى يېگەي: كۆكتار ئۇرۇقى، زەپەر، سۇمبۇل، ئاقسەرھە،

A I R A

دارچىن بۇلارنىڭ ھەر بىرىنى بىر سەردىن بىر قىلىپ يانچىپ، ھەسەلدە يۇغۇرۇپ ئىلەشتۈرۈپ، ئىككى مەس- قالدىن ھەپتە كۈن يېسە ساقىيۇر. ئەگەر بەلغەم، سەپرا، سەۋدا ئاشقازانغا يىغىلغان بولسا، خۇرپە، ئامىلە، پىت پە- تى، ھەللىلە ھەر بىرى سەككىز مەسقالدىن، بۇنىڭغا ئىككى مەسقال تاشتۇز قوشۇپ، يۇمشاق يانچىپ، ئۇڭلاپ ھەر كۈندە بىر يېرىم مەسقالدىن يېسە ۋە يەنە چاشكا سۈيى بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، مەيدىنى قۇۋۋەتلىك قىلىپ، تا- ئامنى ھەزىم قىلىپ ئىشتەننى ئاچۇر ۋە يەنە بەلغەم، سەپرا، سوغۇق شامالدىن مەيدە دائىم كۆيۈپ يەل ساند- جىپ ئاغرىسا، چاشكا، قارا زىرە، ھەللىلە، بەللىلە، ئامىلە، پىت پىتى، قارامۇچ، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى، قارا تۇزلارنى بىر مەسقالدىن ئېلىپ، قوشۇپ يانچىپ، ئۇڭلاپ ھەر كەتتىگەندە سۇزاپ ياكى چاشكا سۈيى بىلەن بىر مەسقال- دىن ئىچكەي، مەيدىنى قۇۋۋەتلىك قىلىپ، تا ئامنى ھەزىم قىلىپ، بەدەننى سەھەت (سالامەت) تاپتۇرۇر، دەپتۇ.

ھەربىر ۋۇجۇننىكى سەۋدا بەلغەمدىن كۆز، تىز ئاغ- رىقلىرى، قان سەپرا، مەيدە ئاغرىقى، قورساق ئاغرىقى، يەل، قۇلۇنچ ۋە چىش ئاغرىقلىرىغا، يۈرەك سالغان ۋە ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىر. ئىشتەننى زىيادە قىلىر. جىمى يەللەرنى پەس قىلىر ۋە كۆڭلۈنى روشەن قىلىر. دورىلىرى بۇدۇر: قىزىل چاچكا، ئاق چاچكا، جوز، بوز يېغى، دېۋىرقاي، دارچىن، قارنى يورۇق، پىرلاڭ، قەلەم- پۇر. ھەر بىرى تۆت مەسقالدىن، زەپەر، ئاقىر قەرھا، ئى- گىر ھەر بىرى ئىككى يېرىم مەسقالدىن، ئىپار ئىككى پۇڭ، ئاق شېكەر بەش سەر بۇلارنى يانچىپ، يىگىرمە سەر ھەسەلدە يۇغۇرۇپ، خورەككە ئۈچ مەسقالدىن يېگەي. مەجۇنى جاۋارش ھەممە ئەزالارغا قۇۋۋەت بېرۇر. ئاغ- زىنى خۇشبۇي قىلىر، جىمى يەللەرنى دەپنى قىلىر. كە- چىك تەرەتنىڭ كۆپلۈكى ۋە تۇتالماسلىقىنى باغلار. بەل- غەمدىن بولغان يۆتەلنى دەپنى قىلىر. بېغىرغا پايدا قىلىر. بۆرەكتە تاش بولسا، ئۇنى يوق قىلىر. ساقال، چاچنى قارىتۇر. بۇ مەجۇننىڭ دورىلىرى: سۇمبۇل، دارچىن قا- سىرىقى، دارچىن ئۇرۇقى، قىزىل چاچكا، ئاق چاچكا، قە- لەمپۇر، زەپەر، پىت پىتى، قارامۇچ، قىزىل قۇشقاچ تىلى، سارىن، سېرىق ئەيلە كۆك ئۇرۇقى، ئاق يۇمىقاسۇت ئۇ-

رۇقى ئىككى مەسقالدىن، سېرىق دېۋىرقاي بىر سەر، بۇ- لارنىڭ ھەممىسىنى يانچىپ ئۇڭلاپ، ئۈچ يېرىم سەر شېكەر ۋە ھەسەلدە يۇغۇرۇپ تا ئامدىن ئىلگىرى ياكى كېيىن بولسۇن ئىككى مەسقالدىن يېگەي. دورىنى قىلىپ ئون كۈن توختاپ ئاندىن يىگىرمە بىر كۈن يېگەي. نە- لمۇپەر شەرىپتىنىڭ خاسىيىتى: نىلۇپەر شەرىپتى ناھايىتى سوغۇق، بەلغەم بولغان ئىللەتلەرنى دەپنى قىلىر. قان، تەب، زات، يۆتەل، دىماق قۇرۇغانغا، ئۇيقۇ قاچقانغا تولا مەنپەئەت قىلىر. نىلۇپەر شەرىپتى بەش سەر نىلۇپەرنى يىگىرمە سەر سۇدا قاينىتىپ نىسپى (يېرىمى) قالغاندا سۇزۇپ ئېلىپ، بەش سەر قەنت سېلىپ قاينىتىپ، قىيامغا كەلگەندە بىر مەسقالدىن ئۆلچەپ ئىچكەي. ھەر كۈنى بىر مەسقالدىن زىيادىلىتىپ بىر سەرگە يەتكۈزۈپ ئىچكەي. بۇنىڭ خاسىيىتى: بەلغەم، قانلارنى يوق قىلىر. ئۆپكە، يۈرەك، بېغىرلارنى ساپ، دەمنى راۋان قىلىپ، كۆڭلۈگە خۇشاللىق كەلتۈرۈر. شەرىپتى دىنارى ئاق ئالمىنى ئاق- لاپ، ئۇششاق قىلىپ قاينىتىپ، بىر سەر ئاق شېكەر سې- لىپ، خۇرپە كۆكىنى توغراپ بىر قىلىپ قاينىتىپ، سۇزۇ- ۋېلىپ، قىيامغا كەلتۈرۈپ ئىچكەي. يەنە بۇ شەرىپتىنى ھەم ئىچىپ بەرسۇن. كەھپەغۇن يىلتىزى، كەرەپشە يىلتىزى، بەدىيان يىلتىزى بەش مەسقالدىن، قارا بەدىيان ئۇرۇقى، كەرەپشە ئۇرۇقى، تاۋاڭگۈل ئۇرۇقى، سېرىق يۈگەي ئۇ- رۇقى بۇلار ئۈچ مەسقالدىن، ئىگىر بىر يېرىم مەسقال، ئەرمەن كۆكى ئىككى مەسقال، بۇلارنى يۇمشاق سوقۇپ، بىر پاتمان سۇغا يېرىم پاتمان سىركە چىقىپ، دورىلارنى مۇشۇ سۇغا چىلاپ قاينىتىپ قويۇپ، ھەر كۈنى ھالىغا بېقىپ ئىچكەي. بەلغەم، قان، سەۋدالارنى دەپنى قىلىر. خاسىيىتى چۆپچىن، چۆپچىن ئىككى خىل بولۇر، قىزىلغا ھايىل ئاق بولۇر، ئاق بولغىنى ئوبدانراقىدۇر. جىمى يەللەرنى يوق قىلىر. بۇ دورىنىڭ مىزاجى سوغۇق. ئىس- سىقلىق مىزاجلىققا، جىگەردە دەردى بار، مەيدىدە يېلى بارغا، جىگەردىن يۆتەل بارغا، بۆرەك يەللىرىگە، بادىرە- ھىمغە، ھەيز توختاپ قالغانغا مەنپەئەت قىلىر. ئۈچەيدىكى قۇلۇنچىنى ئاچار. نى مۇشەققەت مەرەزلىرىنى دەپنى قىلىر. مەيدىنىڭ يەللىرىنى يوق قىلىر. خىلىت فاسىد (بۇزۇق خىلىت)لارنى دەپنى قىلىر. كۆڭلۈگە قۇۋۋەت بېرۇر.

دېۋىرقاي، قۇشقاچ تىلى ئۇرۇقى، قىزىل تاۋاڭگۈل ئۇ-
رۇقى، ئاق قىچا ئۇرۇقى، خەمىيەلۇ ئىلەپ، كۈچىلا،
چوگو ئىككى مىسقالدىن، بازەنجى ھىندى، گاۋزىبان،
ئەپتەمۇن، لاجىندانە، كەبابى چىن (كاۋاۋىچىن)، دارچىن
قاسرىقى، دارچىن ئۇرۇقى بىر يېرىم مىسقالدىن، سۇنبۇل
بىر مىسقالدىن، چۆپچىن ئىككى مىسقال، زەپەر بىر مى-
قال، جۈزە ئىككى مىسقال، ئون سەر قەنت، بىر يېرىم
جىڭ ھەسەلدە يۇغۇرۇپ، خورەكىگە بىر مىسقالدىن ئىك-
كى مىسقالغىچە يېگەي.

خۇنىنىڭ بايانى. ئەگەر مەلۇم كىشىنىڭ بوينىدىن دائىم
خۇن كەلسە ئەنجۈرنىڭ قۇرۇقىنى، چۆپچىنىنى تۆت
مىسقالدىن، كونا دېۋىرقاي بىر يېرىم مىسقال، شېكەر ئالتە
مىسقال، بۇلارنى تالقان قىلىپ كاپ ئەتسە ياخشى بولۇر.
ئەگەر كىشىنىڭ پىشاۋى تۇتۇلسا، ھىزار ئىسپەندىنى قايد-
نىتىپ ئىسسىق - ئىسسىق دوۋسۇنقىغا سۇرۇپ بەرسۇن،
كىندىكىنى ھەم يۇيۇپ بەرسە، تېز يوق بولۇر. ئاق سۇ-
نەنى بەش مىسقال، ئاڭا جۈزىنى قوشۇپ يېسە، مەيدە
ئاغرىقى دەپىتى بولۇر. ئەر كىشىنىڭ ئەرەنلىكىنى زىيادە
قىلۇر، كەرەپشە ئۇرۇقىنى شېكەر بىلەن ئىلەشتۈرۈپ يېسە
شەھۋەتنى زىيادە قىلۇر، بەدەنگىمۇ قۇۋۋەت بېرىر.
ھەممە ئاغرىقلارغا سەھەتلىك كەلتۈرۈر.

ھىجامەتنىڭ بايانى ھىجامەتنى ئاينىڭ ئون يەتتە-
سى، ئون توققۇزى، يىگىرمە بىرىنچى كۈنلىرى قويماق
ئوبداندۇر. ھىجامەت قويۇردا ئايتەلكۇرسىنى ئوقۇپ
قويغاي. ئەگەر ناشىدا ھىجامەت فەپەزىنى زىيادە قىلۇر،
كۈنلەردە، يەكشەنبە، دۈشەنبە، سەيشەنبە، پەيشەنبە كۈن-
لەردە قويماق ئوبدان، چارشەنبە، ئازىنە كۈنلىرى ھىجا-
مەت قويىمىسۇن. قوغاق يەرگە قويىمىسۇن، ئۇنۇتقاق بو-
لۇر، دەپتۇ. ئەگەر مەلۇم كىشىنىڭ تۇغۇتى مۈشكۈل
بولسا، ئىككى تاپىنغا ئىنەك پىشتىنى ياقسا، ئاسان تۇغۇر،
ئەگەر مەلۇم كىشىنىڭ خۇنى بەستە بولسا، كۆكچاي بىلەن
دارچىنىنى مۇقىم قاينىتىپ ئىچسە خۇن راۋان بولۇر. ئەگەر
كىشىنىڭ بېلىگە يەل تۇرسە غول پىيازنىڭ غولىدىن تۆت
ئىلىك قويۇپ، ئۇچىنى كېسىپ ئاشلاپ، تېتىغۇچىلىك
سۇمۇق سېلىپ قاينىتىپ، ئاندىن كېيىن بىر پارچە بۆزنى
شۇ سۇغا مەنىپ (چىلاپ)، ئىسسىق - ئىسسىق يېقىپ

تەننى سېمىز قىلۇر. توختاپ قالغان يەللەرنى ئاچار، تال،
جىگەردىن بولغان يەللەرنى ئاچار، ئەگەر كىشىنىڭ بەدد-
نىگە يەل چىقىپ ئېقىپ كەتكەن بولسا گۆش پەيدا بولۇر.
مەزلۇمنىڭ بادەرەھم يەلى بولسا، تۇغماس بولۇر. بۇنىڭغا
ھەر كۈنى بىر مىسقال چۆپچىنى بىر مىسقال قەنت بىلەن
يۇمشاق سوقۇپ يېسە پەرزەنت سالما ئاتا قىلۇر. ئەگەر
كىشىنىڭ غەلىز يەللىرى بولسا، بىر مىسقال چۆپچىنى
قاينىتىپ ئىچسە دەپىتى بولۇر. يەلدىن بولغان زەھەرلىك
ئىللەتلەرگە مەنپەئەت قىلغاي. ئەگەر ئىسھال بولغان كىشى
ئىسھال زەئىپلىكىدىن مەيدىدە يەل بولسا، بىر مىسقال
چۆپچىنى بىر مىسقال قوتۇر غولۇرغۇچىنى يۇمشاق ياد-
چىپ يېسە، قورساق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلۇر. ئەگەر بىر
يېرىم مىسقال چۆپچىنى مىزاجىغا مۇۋاپىق كەلتۈرۈپ،
دورا ياساپ يېسە، ھەممە يەللەرنى يوق قىلۇر.

مەجۇنى چۆپچىنىنىڭ دورىلىرى: چۆپچىن ئىككى سەر،
سۇنبۇل، چوگو، دېۋىرقاي، سېرىق، قارا دېۋىرقاي، ل-
سانۇلئەساپىر، تۆگە سىڭىرى، قوينىڭ ئىلىكى، يېغى ئىك-
كى مىسقالدىن، سانا بەش مىسقال، دارچىن، قەلەمپۇر،
پىتپىتى، ئاق چاچكا، جۈر، پىرلاڭ بىر مىسقالدىن، كۈ-
چۇلا، بوز باغى، بۇغا چەبرىسى، قىزىل تاۋاڭگۈل، ئاق
قىچا ئۇرۇقى، زىمالە ئۇرۇقى، خۇرپە ئۇرۇقى، سۆرىنجان،
قارنى يورۇق، قىزىل چاچكا، ئايغا باقار ئۇرۇقى، ئاقباش
ئوت، چىلغوزا گاۋزىبان، سۈيزە، تەرتىز ئۇرۇقى، ئاق
تاۋاڭگۈل يىلتىزى، گۈلسۈرۈخ، قارا بەدىيان بىر يېرىم
مىسقالدىن، سېرىق ھەللى، كۆك ھەللى، قاراھەللى، بەللى،
ئامىلە ئىككى مىسقالدىن، زەپەر مىسقال، قەنت ياكى شې-
كەر يېرىم جىڭ. ئىككى ھەسسە ھەسەلدە يۇغۇرۇپ، بىر
مىسقالدىن ئىككى مىسقالغىچە ئىچكەي.

مەجۇنى كۈمۈنەنىڭ خاسىيىتى: مەيدىگە قۇۋۋەت
بېرىر. بەلغەمنى كېسەر، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلۇر. ئېغىز-
دىن سۇ كەلگەننى يوق قىلۇر، قورساقتىكى يەللەرنى، بە-
دەندىكى سېرىق سۇلارنى يوق قىلۇر، مىزاجىنى بىردەك
قىلۇر. شەھۋەتنى زىيادە قىلۇر. ئىشتىھانى ئاچۇر، بەدەننى
تەندۈرۈس قىلۇر.

مەجۇنى كۈمۈننىڭ دورىلىرى، بەدىيان، كەرەپشە،
زەردەك ئۇرۇقى ئۈچ مىسقالدىن، سېرىق دېۋىرقاي، قارا

بەرسۇن. ئاندىن پىيازنى ھەم شۇ يۈزگە يۆگەپ يېقىپ بەرسە، يەلنى پەست قىلۇر، تولا ئەزمۇددۇر. ئەگەر كە- شنىك يېگەن تائامى سىگمەي، مەيدىدە توختماي يانسا، بوز بۇغنى، كەھپە غۇننىك يىلتىزى، ئىگىر بۇ ئۈچ خىل دورىنى باراۋەر قىلىپ، ئازغىنە سۇ بىلەن ئىلەشتۈرۈپ يېمەك كېرەك. ئەگەر كىشىنىك كۆزى ئاغرىپ ھېچ ۋەجى بىلەن ياخشى بولمىسا، تۆگىنىك يۈرىكىنى يېغى بىلەن ئىلەشتۈرۈپ ياقسا دەپتى بولۇر. ئەگەر كىشىنىك ئۇنى پۈتۈپ خىرقىراپ ئۇخلىمىسا، بىدارلىقى ئاز بولسا، چۈچۈكبۇيا يىلتىزىنى ئۈچ مىسقال يانچىپ، ئون دانە ئەنجۈرنى، بىر سەر قىزىل سايۋا ئۈزۈمىنى بىر ئاشقورا سۇدا قاينىتىپ، يېرىمى قالغاندا، بىر سەر ئاق شېكەر سې- لىپ ئىچسە، مەنپەئەت قىلۇر. ئەگەر ئۇنىڭدا ياخشى بول- مىسا، توخۇ تۇخۇمنى ئۈچكە سۈتىدە پىشۇرۇپ، ناشتىدا يېسە، ئۇنى ئېچىلۇر. ئەگەر كىشىگە سۆگەل چىقسا ئۇنىڭ ئۆتىنى چاپلىسا قۇرۇپ چۈشۈپ كېتەر، دەپتۇ. ئەگەر كە- شنىك كۆزىدىن دائىم ياش ئاقار بولسا، خورازنىك ئۆتىنى كۆزىگە سۈرمە قىلىپ تارتسا ياخشى بولۇر، ئەگەر كىش- نىك ئىچى لېيىپ، كۆڭلى قارارغان بولسا، خورازنىك ئىك- كى ئايغى ۋە بېشىنى قاينىتىپ، ناشتىدا ئىچسە، كۆڭلى روشەن بولۇر. ئەگەر كىشىگە گۈل يارا چىقسا، چاكاندا مېۋىسىنى يېسۇن. تېشىدىن سېلىپ بەرسۇن ۋە سۈرۈپ بەرسۇن. ئەگەر كىشىنىك كۆزى غۇبار بولغان بولسا، كەپتەر مەجگىسىنىڭ قېنىنى قۇرۇتۇپ، ئۇن قىلىپ كۆزىگە تارتسا، ھەرگىز كۆزى غۇبار بولمىغاي. ئەگەر كىشىنى يىلان چاققان بولسا، ئۇنىڭ تېزىكى، ئۆتىنى يېغى بىلەن ئىلەشتۈرۈپ يىلان چاققان يەرگە ياقسا، زەھىرىنى تارتىپ، دەردى ياخشى بولۇر. ئەگەر كىشىنىك كۆزى ئاغرىسا، تۆگىنىك ئۆتىنى كۆزىگە سۈرسە ياخشى بولۇر. ئەگەر كىشى كىيىكىنىك ئۆتىنى ناۋات بىلەن ئىلەشتۈرۈپ يېسە، يۆتەل دەپتى بولۇر. سېلىمىساق يېسە بەلغەمنى كېسەر، مەيدىنى پاك قىلۇر. ئەگەر كىشىنىك پىشاۋى تۇ- تۇلسا، بۇغنىك قامچىسىنى، ئۇچىيى، زەردەكنى بىر قىلىپ پىشۇرۇپ يېسۇن، كەرەپشىنى قاينىتىپ ئىچسۇن. مارجاننى مەجۇن بىلەن يېسە، پىشاۋى راۋان بولۇر ھەم قۇلۇنجىنى دەپتى قىلۇر. ئەگەر كىشىنىك بېغىرى كۆيۈپ ئاغرىسا، تۆگىنىك ئۆپكەسىنى يېسە شىپا تاپقاي دەپتۇ.

سۇخار ئاغرىقنىڭ دورىلىرى: قەلەمپۇر، دارچىن، قا-

0
0
5

رىمۇش، چاچكا، پىتپىتى ئىككى پۇڭدىن، قىزىل سىر ئىككى مىسقال، ھەسەل ئىككى سەر، سىماپ ئىككى مىس- قال، ئۈزۈم ئىككى مىسقال، ئارپا تالقىنى ئىككى مىسقال، چىلان ئىككى مىسقال. ئاۋۋال سىماپنى چىلان ياكى كىشىمى ئۈزۈم بىلەن ئوبدان ئۆلتۈرۈپ، قارا پالچىق بولغاندىن كېيىن، يۇقىرىدىكى دورىلارنى قوشۇپ يۇمشاق يانچىپ، ھەسەلگە ئىلەشتۈرۈپ مەجۇن قىلىپ، ھەر ئەتدە يەتتە داندىن يېسۇن. بىر - ئىككى مەرتىۋە يېمەك بىلەن ساقلىق تاپۇر.

قۇندۇز قېرىنىك خاسىيىتى: قۇندۇز قېرى بادەكەر- دە، بادەرەھىم، بادە قۇلۇنجىلارنى دەپتى قىلۇر. ئەگەر قۇندۇز قېرى بولمىغاندا، تۆمۈر تىكەنى ئوبدان پىشقان ۋاقتىدا ئېلىپ كۆلەڭگىدە قۇرۇتۇپ، يانچىپ، ئۇۋىلاپ، يەنە كۆك پايىزنىڭ ئۈچىنى ئورۇۋېلىپ، ھاۋانچىغا سېلىپ، چالا يانچىپ، ئۆزىنىڭ سۈيى بىلەن يۇغۇرۇپ، يەتتە كۈن ئۆز سۈيىگە سىغدۇرۇپ يېسە، قۇندۇز قېرىنىك خاسىيە- تىنى بېرىۇر. بۇنىڭغا يەتتە كۈن بولغاندىن كېيىن، بىر پاتمانغا بەش مىسقال ئاق چاچكا، تۆت دانە ھەللىلە، بەش مىسقال مەستىكى قوشۇپ، باراۋەر ھەسەلدە مەجۇن يا- ساپ يېگەي. پارپىنىڭ يۈز يىگىرمە خاسىيەتلىرى بار: پارپىنىڭ ئوبدىنى ھىندىستاننىڭدۇر. ھىندى پارپىسىنىڭ رەڭگى قارا بولۇر. پارپا باھ قۇۋۋىتىنى زىيادە قىلۇر. پارپىنى يېرىم پۇڭدىن يېرىم مىسقالغىچە شاراپ بىلەن ئىچۇر. ئادەمنى سېمىز قىلۇر. ئادەمنىڭ بېشىدىن - ئايە- قىغىچە، بىتامام ئىللەتلەرگە ۋە باشقا خىلمۇخىل ئىللەت- لەرگە، قان، بەلغەم، سەپرا، سەۋدالارغا پايدا قىلۇر. پارپا قۇرۇق ئىسسىقتۇر. مزاجى تولا لەتپىتۇر. ئەگەر تولا يەپ قويسا ئۈچەيدە جاراھەت پەيدا قىلۇر. ئاز - ئاز يېسە خاسىيىتى تولىدۇر. بۇزباغى قۇرۇق ئىسسىقتۇر. رۇتۇبەت- تىن بولغان ئىللەتلەرگە، ئىرقۇلىنسا، پالەج، سەرئى ئىل- لەتلىرىگە قۇرۇق يېمەك زىيان قىلۇر، ھەسەل بىلەن يېسە، ئىچسە تولا پايدا قىلۇر. مەجۇنى پەلا سىفەنىك خاسىيىتى: بۇنى مەجۇنى مادە تۇلھايات دەپمۇ ئاتايدۇ. ئادەمگە خۇ- شاللىق كەلتۈرۈر، ئىشتىھانى زىيادە قىلۇر. ھەفەزنى زد- يادە قىلۇر، زېھنىنى ئۆتكۈر قىلۇر. پالەج، يەللەرنى يوق قىلۇر، ئابى مەنىنى زىيادە قىلۇر.

تەييارلىغۇچى: ئابلىز ئۇرخۇن، رسالەت ھاپىز «شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى» ژۇرنىلىدىن

دوستلۇق ۋە بايلىق

MIRAS

دوستۇم بار، ئۇلارنى ساغما قالدۇرۇپ كېتىشنى قارار قىلدىم، ئۇلار پۇلدىنمۇ قىممەتلىك.

فرانكى ۋە ئۇنىڭ ئاكا-ئىگىلىرى بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ توپىلىمۇ ئەجەبلىنىپتۇ. بىراق، دادىسىنىڭ گەپلىرىنىڭ راستلىقىغا ئىشەنگەن توققۇز ئوغۇل كۆڭلىدە خۇشال بولۇپ، «بولدۇ دادا، ئەمەسە شۇنداق بولسۇن» دېيىشىپ رازى بولدى. بايلىقتىنمۇ قىممەتلىك» دېگەن سۆزىگە ئىشەنمەيدىكەن. كەنجى ئوغۇل فرانكىنىڭ كۆڭلى قاتتىق يېرىم بولغان بولسىمۇ، بىراق دادىسىنىڭ ھۆرمىتى ۋە ئاكا-ئىگىلىرىنىڭ سا-لا-سۇلىلىرى بىلەن باشقا گەپ قىلالماپتۇ.

دادا شۇنداق قىلىپ مال دۇنيالىرىنى ئون ئوغلىغا ئوڭۇشلۇق بۆلۈپ بېرىپتۇ.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن دادىسى ئۆزىنىڭ ئون نەپەر دوستىنى فرانكىغا بىر-بىرلەپ تونۇشتۇرۇپ قويۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دادىسىنىڭ سودا شېرىكلىرى بولۇپ، باردى-كەلدى قىلىشىۋاتقىلى ئۇزاق يىللار بولغان قەدىنئاس دوستلىرى ئىكەن. دادىسى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، فرانكى دادىسىنىڭ مەراسىم تەقسىملىشىشى تەڭ-سىزلىكىدىن ئاغرىنىپ «دادام مېنى يەكلىگەندىن كېيىن بەربىر بولار ئىش بولدى، تاز بولساڭ گەدەنگىچە دەپ-تسكەن، قولۇمدىكى پۇللارنى بولۇشىغا خەجلىۋەرمەمدىم» دەپ ئويلاپتۇ. دە، مەراسىم قالغان 200 مىڭ دوللارنىڭ پاختىكىنى ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ. پۇللارنى خەجلىپ 1000 دوللار

ئامېرىكىلىق كاتتا بىر باي بولۇپ، ئۇنىڭ ئون ئوغلى بار ئىكەن. ئوغۇللار دادىسىنىڭ كەنجى ئىنىسى فرانكىغا ھەممىدىن بەك كۆيۈنىدىغانلىقىنى بەش قولىدەك ئېنىق بىلىدىكەن. ئوغۇللارنىڭ دادىسى ياشىنىپ قاپتۇ. بىر كۈنى ئۇ كىشى قاتتىق ئاغرىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقى-تىن، ئون ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپتۇ. توققۇز ئوغۇل دادىسىنىڭ مەراسىم تەقسىملىپ بېرىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ نا-ھايىتى جىددىيلىشىپ كېتىپتۇ، چۈنكى ئۇلار دادىسىنىڭ كەنجى ئىنىسى فرانكىغا مەراسىمى ھەممىدىن كۆپ تەقسىم قىلىپ بېرىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن.

دادىسى توققۇز ئوغۇلغا:

«سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلارغا 1 مىليون دوللاردىن مەراسىم قالدۇردۇم! - دەپتۇ.

«ئارانلا 1 مىليون دوللارما؟ ئۇنداقتا قالغان مە-راسىنىڭ ھەممىسى فرانكىغا قالمادى؟»

توققۇز ئوغۇل دادىسىغا كۇمانسىراپ قاراپ قويغان-دىن كېيىن بىر چەتتە گەپ قىلماي جىم تۇرغان كەنجى ئىنىسى فرانكىغا ھۇمۇيۇشۇپتۇ.

دادىسى ئوغۇللىرىنىڭ سوئاللىرىغا پەسەنت قىلماستىن كەنجى ئوغلى فرانكىغا جېكىلەپتۇ:

«ئەمدى مېنىڭدە پەقەت 500 مىڭ دوللارلا قالدى، بۇنىڭدىن مېنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىم ئۈچۈن 300 مىڭ دوللار كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ساغما پەقەت 200 مىڭ دول-لار مەراسىم قالدۇرىدىغان بولدۇم، بىراق مېنىڭ يەنە ئون

2005.6

شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ سودىسى تازا روناق تېپىپ، مال - بې - ساتلىرىمۇ ھەسسىلەپ كۆپىيىشكە باشلاپتۇ.

فرانكىنىڭ ئاكىلىرىمۇ دادىسىدىن مىراس قالغان 1 مىليون دوللارنى دەسمايە سىلىپ، ھەممىسى ئۆز ئالدىغا تىجارەت باشلىغان ئىكەن، بىراق، ئۇلار دادىسىنىڭ سودا شېرىكلىرىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقى، شۇنداقلا ھەممىسى ئۆز ئالدىغا ئايرىم يول تۇتقانلىقى، تىجارەت تەجرىبىسى - نىڭ كەمچىللىكى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئوقىتى يۈرۈشمەي بىر ئىزدا توختاپ قاپتۇ. بىر نەچچە يىلدىن كېيىن فرانكىنىڭ ئىگىلىكى روناق تېپىپ ئاكىلىرىنىڭكىدىن ھەسسىلەپ ئېشىپ كېتىپتۇ. ئۇ گۈللىنىۋېرىپ ئاخىر دادىسىدىنمۇ بەكرەك بېيىپ كېتىپتۇ. مۇشۇ ۋاقىتقا كەلگەندىلا فرانكىنىڭ ئاكىلىرى دادىسىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا ئۆزلىرىگە ئېيتقان «دوست پۇلدىنمۇ قەدىرلىك» دېگەن سۆزىنىڭ چوڭقۇر مەنىسىنى ھەقىقىي تۈردە چۈشىنىپ يېتىپتۇ. مانا بۇ فرانكى ئامېرىكىلىق داڭلىق باي فرانكى مو - ۋېر ئىدى.

قەيسەر ئابلېكىم تەرجىمىسى
(ئۈرۈمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئىنستىتۇتى مائارىپ مۇبەتتىش ئىشخانىسى)

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن

قالغاندا فرانكى جىددىيلىشىپ قاپتۇ، قاقسەنەم بولاي دەپ قالغان فرانكى تەلىپىنى بىر سىناپ باقماقچى بولۇپ، ئازراق ياردىمى تېگىپ قالسا ئەجەب ئەمەس دېگەن نە - يەتتە، قېپالغان 1000 دوللارنى خەجلەپ دادىسىنىڭ ئون دوستىنى مېھمانغا چاقىرىپتۇ.

دادىسىنىڭ دوستلىرى فرانكى تەييارلىغان مەزىزلىك تائاملىرىنى ئىشتىھا بىلەن يېيىشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھال - ئەھۋالىنى بىلىپ «بۇ ئاكا - ئۇكا قېرىنداشلارنىڭ ئىچىدىن پەقەت بىردىنبىر فرانكىلا بىزنى كۆڭلىدە ساقلاپ كېلىپتۇ، ئۇنىڭ ياخشى نىيىتىگە يارىشا ئازراق ياردەم قوللىمىزنى سۇنايلى»، دېيىشىپتۇ. ئۇلار فرانكىغا نەق پۇل بەرمەستىن ھەر بىرى بىردىن نەسلىلىك بوغاز سىيىر بې - رىپتۇ ھەم بۇ ئون سىيىر موزايلىغاندىن كېيىن موزايىلارنى ساتقان پۇل بىلەن تىجارەت باشلاشنى تاپىلاپتۇ.

فرانكى دادىسىنىڭ دوستلىرىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە موزايىلارنى سېتىپ تاپقان پۇلنى دەسمايە قىلىپ، دادىسىنىڭ دوستلىرى بىلەن شېرىكلىشىپ تىجارەت قىلىشقا باشلاپتۇ. تىجارەت جەريانىدا دادىسىنىڭ دوستلىرى ئۇنىڭغا نۇرغۇن قۇلايلىقلارنى يارىتىپ بېرىش بىلەن بىرگە، يەنە تىجارەت جەريانىدىكى قىممەتلىك تەجرىبىلەرنىمۇ ئۆگىتىپ قويۇپتۇ،

تۇرۇش رولى مۇھىم

ئىما - ئىشارەت تىلىنىڭ پىشارەت بېرىش رولىدىن تۇرۇش ئادەتلىرىمىزگە نەزەر

M
I
R
A
S

تۇرۇش رولىنى ئوينىدايدۇ.

مەسىلەن: كىشىلەرنىڭ قول ھەرىكىتى ۋە چىراي تۇرقىدىن ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. بۇ ئىما - ئىشارەت تىلىنىڭ پىكىر ئالماشتۇرۇش رولىدىن ئىبارەت.

ئىنسانلار ھېسسىياتقا باي بولۇپ، سىرتقى دۇنيانىڭ تەسىر كۆرسىتىشى بىلەن خۇشاللىنىش، غەزەپلىنىش، قايغۇرۇش، قور - قۇش، سۆيۈنۈش، بىزار بولۇش، ئىشىنىشتەك تۈرلۈك ھېسسىيات - لىرىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ ئىما - ئىشارەت تىلىنىڭ ھېسسىياتنى ئىما - دىلەش رولى.

ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۇرۇق - تۇغقان، ناتونۇش، دوست - دۈشمەن بولۇشتەك ئالاھى - دىلىك بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. بۇنداق نازۇك مۇناسىۋەتنى جانلىق تىل بىلەن ئەينەن ئىپادىلەپ بېرىش قىيىنغا چۈشىمۇ، لېكىن ئۇنى كىشىلەرنىڭ چىراي ئىمادىسى، ھەرىكىتى، كۆرۈنۈش شەكىللىرى ئارقىلىق بىر قەدەر ئەينەن ئىپادىلەپ بەرگىلى بولىدۇ. بۇ ئىككى تەرەپنىڭ ياش تۇرقى، ئىجتىمائىي ئورنى، جىنسى، سا - لاهىيىتى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئىما - ئىشارەت تىلىدىمۇ مۇناسىپ ھالدىكى بەزى پەرق كۆرۈلىدۇ. ئەنە شۇ پەرقتىن كىشىلەر ئوتتۇ - رىسىدىكى ھەرخىل مۇناسىۋەتلەرنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ھېچقانداق تاۋۇش ئىشلەتمەي پەقەت قول، بە - دەن ھەرىكىتى، كۆز ۋە چىراي ئىپادىلىرى ئارقىلىق مەلۇم ئارىلىقتا ئۆزئارا ئىدىيە ۋە پىكىر ئالماشتۇرىدىغان كۆڭۈلدىكى ئەڭ نازۇك ھېسسىياتلارنى ئىپادىلەشتە، ئىجتىمائىي ئالاقە قىلىشتا قوللانغان ۋاسىتە ۋە ئۇسۇل ئىما - ئىشارەت تىلى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىما - ئىشارەت تىلى بولسا پىكىر ئالماشتۇرۇش، ھېسسىياتنى ئىپادىلەش، بېشارەت بېرىش ۋە ھەرخىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى بىلدۈرۈش قاتارلىق روللارغا ئىگە.

تاۋۇشلۇق تىل ئېغىزدىن چىقىدۇ، قۇلاققا كىرىدۇ. كىتابىي تىل يېزىق ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ، كىشىلەر ئۇنى ئوقۇپ چۈشىنىدۇ.

ئىما - ئىشارەت تىلى بولسا كىشىلەرنىڭ بەدەن ھەرىكىتى، تاشقى قىياپىتى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. قارشى تەرەپ كۆزى بىلەن كۆرۈپ، كۆڭلىدە چۈشەنچە ھاسىل قىلىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز ئانا تىلىنى بىلگەن تەقدىردىمۇ، تىل تۈرىنىڭ ئوخشىماسلىقى سە - ۋەبىدىن تەرجىمان بولمىغان شارائىتتا، كىشىلەر پىكىر ئالماشتۇ - رۇشقا توغرا كەلسە پۈتۈنلەي ئىما - ئىشارەت تىلىغا تايىنىدۇ. ئۇ كۆپىنچە تاۋۇشلۇق تىل بىلەن ئىپادىلىنىپ، تىلنىڭ ئىپادىلەش ئۇ - نۇمىنى ئاشۇرۇشتا ياردەمچى بولىشىمۇ، ئەمما ئۇ كونكرېت شار - ا - ئىتتا تاۋۇشلۇق تىلدىن مۇستەسنا ھالدا مۇستەقىل پىكىر ئالماش -

مىغانلىقىنى تاماق ئەكەلگەن قاچىنى ئوڭدا ياكى دۇمدا قويۇش ئارقىلىق بېشارەت بېرىدۇ. مېھمان قاچىنى ئوڭدا قويسا تويىمە. غانلىقىدىن، دۈم قويسا تويغانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل ئاساسەن تەڭتۇشلار ئارا بولىدۇ.

يەنە خەلقىمىز ئارىسىدا يېڭىدىن دۇنياغا كۆز ئاچقان پەر- زەنتلىرىنى قايماق ياكى ھەسەل بىلەن ئېغىز لاندۇرۇش ئادىتى ئومۇميۈزلۈك ساقلانغان. ئۇنداق قىلىش ماھىيەتتىن ئېلىپ ئېيت- قاندا كىشىلەرنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ گەپ - سۆزلىرىنىڭ سىلىق، ياغلاش، تاتلىق، مۇلايىم بولۇشىنى ئۈمىد قىلغانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ، شۇڭا كىشىلەر بالىلىرىنى قەت، شېكەر، تۇزغا ئوخشاش شىرنىلىك ۋە ئاچچىق نەرسىلەر بىلەن ئېغىز لاندۇرۇشنى يامان كۆرىدۇ. بۇنداق قىلغاندا بالىلىرىنى تۈزلۈك، شورلۇق، قوپال، شىرنىلىك گەپ قىلىدىغان بولۇپ قالىدۇ دەپ قارايدۇ.

بۇ خىل ئەھۋالدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۇلار ئېغىز لاندۇرغۇ- چىنى تاللاشقا تولمۇ ئەھمىيەت بېرىدۇ. خالىغان كىشىنىڭ ئېغىز- لاندۇرۇشىغا يول قويمىدۇ.

ئەنئەنىۋى ئەمگەك ئىشلىرى بازىرىنى مىسالغا ئالدىغان بول- ساق، بۇ بازىردا ئۆز كۈچىگە تايىنىپ قارا ئىش قىلىپ جان باق- دىغانلارنىڭ بىر قىسىملىرى ئىشتىنىنىڭ بىر پۇشقىقىنى تۇرۇپ قويسا يەنە بىر قىسىملىرى ئىككى پۇشقىقىنى تۇرۇپ قويدۇ. بىر پۇشقىقىنى تۇرۇپ قويغانلار ئۆزىنىڭ بىر كۈنلۈك ئىشلەمچى ئە- كەنلىكىدىن بېشارەت بەرسە، ئىككى پۇشقىقىنى تۇرۇپ قويغانلار دائىملىق ئىشلەمچى ئەكەنلىكىدىن بېشارەت بېرىدۇ. بۇنداق بى- شارەت ئامىللىرىنىڭ بارلىققا كېلىشى سەۋەبىمىز ئەمەس. بەلكى كونكرېت شارائىت ئاستىدا بارلىققا كەلگەن. ھەسەل: ئەمگەك كۈچلىرى بازىرىدىكى ئەھۋالنىڭ بارلىققا كېلىشىدە خەلقىمىزنىڭ ئاڭ - سەۋىيىسىنىڭ تۆۋەن، قىممەت قارىشىنىڭ توغرا بولماسلى- قىدىن ئىشلەمچىلەرنى «مەددىكار» دەپ ھازاق قىلىشىدىن كېلىپ چىققان، دېمەك، يۇقىرىقى بېشارەت ئامىللىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ مەلۇم بىر رايوندىن تېپىلىشى ناتايىن، ئەمما بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىدە روشەن ئۇچرايدۇ.

بۇ خىل ئىشارەتلەر گەرچە خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇ- شىدىكى كىچىك تېرىمىنلار بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئىما - ئىشارەت تىلىنىڭ بېشارەت بېرىش رولىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە، شۇنداقلا ئۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر، ئىنچىكە تەتقىق قىلىشتا بەلگىلىك رول ئوينايدۇ. چۈنكى ئىما - ئىشارەت تىلى ئۈستىدە ھازىرغىچە ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلار پەقەت تىلشۇناسلىق نۇقتىسىدىن ئېلىپ بى- رىلغان بولۇپ، ئۇنى فولكلور، ئىنسانشۇناسلىق ۋە پسخولوگىيە نۇقتىسىدىن تەتقىق قىلىش تولمۇ زۆرۈر.

ئادەتتە كىشىلەر ئۆز ئارا ھېچقانداق پاراڭلاشماي تۇرۇپمۇ قارشى تەرەپنىڭ چىراي ئىپادىسى، قول ھەرىكىتى ياكى قوللانغان شەرتىنىڭ بەلگىسى ئارقىلىق قارشى تەرەپنىڭ كۆڭلىدىكى سى- لىرىنى بىلىۋالىدۇ. بۇنىڭدىكى سەۋەب ئىما - ئىشارەت تىلى ياكى تەقى - تۇرقى، قىياپىتى كىشىلەرنىڭ تەپەككۈرى بىلەن زىچ مۇنا- سىۋەتلىك بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئىما - ئىشارەت تىلى ئارقىلىق كونكرېت ۋە بىۋاسىتە ئەكس ئېتىدۇ. ئۇ ئىدىيە ۋە ھېسسىياتنىڭ تاۋۇشسىز ئىپادىلىنىش شەكلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى كىشىلەر ئالاھىدە شارائىتتا ئۆزىنىڭ ئوي - پىكىرىنى، مۇددىئاسىنى بىۋاسىتە جانلىق تىل بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىما - ئىشارەت تىلى بىلەن ئىپادىلەيدۇ.

ھەسەل: دەرس ۋاقتىدا مەلۇم ئوقۇغۇچى تولا ئەسنىسە، كۆ- زىنى تولا ئۇۋىلىسا بۇ ھەرىكەتلەر شۇ ئوقۇغۇچىنىڭ ئۇيغۇسى كەلگەنلىكىدىن ياكى دەرس ئاڭلاشقا خۇش ياقمايۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ.

تۇرمۇشىمىزدا بىر خىل بېشارەت ئوخشىمىغان رايونلاردا ھەرخىل شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ئۆز ئارا مۇھەببەتلىشىۋاتقان ئوغۇل - قىزلار بىر - بىرىگە ئاياغ سوۋغا قىلسا ئايرىلىپ كې- تىشتىن بېشارەت بېرىدۇ. ئەگەر قىزلار ئوغۇللارغا دوييا سوۋغا قىلسا ئوغۇلنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلغانلىقتىن بېشارەت بېرىدۇ. ئەگەر بىرەر ئائىلىدە تۇغۇتلۇق ئايال بولسا بۇ ئۆينىڭ ئىشىكى ئۈستىگە قىزىل لاتا ئېسىپ قويۇش ئارقىلىق بۇ ئۆيدە تۇغۇتلۇق ئايال بار، دېگەندىن بېشارەت بېرىدۇ. ئەگەر بىر جەمەت ئىچىدە بىرەر كىشى ۋاپات بولۇپ كەتكەن بولسا، شۇ جەمەتنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە يېقىن - يۇرۇقلىرى بېلىگە ئاق باغلاش، سەللە ئوراش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ھازىردا ئىكەنلىكىدىن بى- شارەت بېرىدۇ. خەلقىمىز ئىنتايىن مېھماندوست خەلق بولغاچقا، يۇقىرىقىدەك بېشارەت ئامىللىرى مېھمان كۈتۈش پائالىيەتلىرىدىمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ.

ھەسەل: ساھىبخاننىڭ مېھمانغا چايىنى تولدۇرۇپ قويۇشى ياكى يېرىم قويۇشى، ئۇنىڭ مېھمانغا تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ قان- داقلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ. يەنى، چايىنى پىيالىسىگە توشقۇزۇپ قويسا بۇ ساھىبخاننىڭ مېھماننى ئۇزاق ۋە ياخشى كۈتىدىغانلىقى- دىن، ئەكسىچە بولسا مېھماننى ئۇزاق كۈتەلمەيدىغانلىقىدىن بېشا- رەت بېرىدۇ.

ئەگەر ساھىبخان يۇقىرىقىدەك ئۇسۇل ئارقىلىق ئۆز مەقسە- تىنى مېھمانغا ئۇقتۇرالمىسا سائىتىگە پات - پات قاراش، كۆپ ئەسنىسە، ئوي تېمىغا ياكى ساپاغا يۆلۈنۈپ بېشىنى تاشلاش شەكلى ئارقىلىق مېھمانغا بولغان بىزارلىق ھېسسىياتىنى بىلدۈرىدۇ. مېھمان بولسا ساھىبخان ئەكەلگەن تاماققا تويغان ياكى توي-

0
0
5

مۇھەررىرى: نۇرۇنسا باقى

گۈلجامال

باقىن، سەن دېمەي چۈشۈپ قالغانلىرى بىزنىڭ بول-
سۇن، - دەپتۇ. دېھقان ئۆيىدىكى بارلىق مال - مۈلۈكلە-
رىنى دەپ بېرىپتۇ. قاراقچىلار:

- سەن ئۆيۈڭدىكى بارلىق دۇنيالىرىڭنى دېدىڭ،
لېكىن خوتۇنۇڭ ھامىلدار، ئۇنىڭ قورسىقىدا بىر پەرزەنت
بار، سەن ئۇنى دېمىدىڭ، ئەمدى ئۇ بالا بىزگە تەئەللۇق
بولدى، بالا 15 ياشقا كىرگەندە بىز ئېلىپ كېتىمىز، -
دەپتۇ، دېھقان ئامالسىز ئۆزىنىڭ كەم ئەقىللىق قىلغانلى-
قىدىن ئەپسۇسلىنىپ، بالا 15 ياشقا كىرگەندە ئۇلارغا تاپ-
شۇرۇپ بېرىدىغان بولۇپ مەيۈسلىنىپ ئۆيىگە قاراپ را-
ۋان بوپتۇ.

ۋاقتى - سائىتىدە بالا تۇغۇلۇپ، ئاي - يىللارنىڭ
ئۆتۈشى بىلەن بالىمۇ ساغلام ئۆسۈپ 14 ياشقا كىرىپتۇ.
لېكىن بالا چوڭ بولغانسېرى دېھقان چوڭقۇر غەم - قاي-
غۇغا پېتىپ ئاش - تاماقتىن قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئوغلى
ئەنسىرەپ دادىسىدىن:

- دادا، نېمە دەرد - ھەسرەتتىڭىز بار؟ - دەپ سو-

بۇرۇنقى زاماندا بىر يېزىدا بىر كەمبەغەل دېھقان
ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ بىر مۇ پەرزەنتى يوق ئىكەن. ئۇ دائىم
نامىزىدا دۇئا - تىلاۋەت قىلىپ پەرزەنت كۆرۈش ئارزۇ-
سىنى بايان قىلىدىكەن. ئايلار ئۆتۈپ، يىللار ئۆتۈپ، بۇ
دېھقاننىڭ خوتۇنى ھامىلدار بوپتۇ. دېھقان شۇ كۈندىن
باشلاپ خۇشاللىقىدا كۈندە ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىنى تۈ-
گىتىپ، ھەپتىدە بىر قېتىم ئوۋغا چىقىپ ساياھەت قىلىد-
غان بولۇۋاپتۇ.

دېھقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوۋغا چىقىپ بىر تۈزلەڭدە
كېتىۋاتسا، ئۇنىڭغا بەش قاراقچى يولۇقۇپتۇ. قاراقچىلار
دېھقاننى تۇتۇۋېلىپ: «جانغا تۇرامسەن، مال - دۇنياغە-
مۇ؟» دەپ سوراپتۇ. دېھقان تۇغۇلغۇسى پەرزەنتى ئۇ-
چۈن ئاران يىققان نەرسىلىرىنى تۈگىتىۋېتىشتىن قورقۇپ
«مال - مۈلۈككە تۇرىمەن» دەپتۇ. قاراقچىلار:

- سەن راست گەپ قىلىدىغان ساددا ئادەمدەك قە-
لسەن، شۇڭا بىزگە سېنىڭ مال - دۇنيايىڭ كېرەك ئە-
مەس. سەن ئۆيۈڭدە بار بولغان مال - دۇنيالىرىڭنى دەپ

راپتۇ. لېكىن دېھقان دەپ بەرمەپتۇ. بالسى قايتا - قايتا سوراۋەرگەندىن كېيىن دېھقان ئوغلغا بۇرۇن قاراچىلار بىلەن بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى باشتىن - ئاخىر سۆزلەپ بېرىپ:

— سېنى قاراچىلار كېلىپ ئېلىپ كېتىشكە يەنە بىر يىل قالدى، ئۇلار سېنى ئېلىپ كەتسە مەن يەنىلا پەر- زەنتسىز قېلىشتىن ئەنسىرەپ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قال- دىم، - دەپتۇ. ئوغلى:

— دادا، سىز بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ، ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ، مەن خۇدايم بۇيرۇسا، ئۇلار كېلىشتىن بۇرۇن ئۆزۈم قاراچىلارنىڭ قېشىغا بېرىپ ئىشنى چۈندەپ كې- لىمەن، - دەپتۇ.

ئارىدىن بىر يىلمۇ ئۆتۈپ بالا 15 ياشقا توشۇپ قا- راقچىلار كېلىدىغان مەزگىل يېتىپ كەپتۇ. ئوغۇل دادى- سقا:

— مەن قاراچىلار كەلگۈچىلىك ئۆزۈم بېرىشىم كې- رەك، شۇڭا ماڭا رۇخسەت قىلىشىڭىز، - دەپتۇ.

دېھقان ئوغلغا دۇئا بېرىپ ئاقىيول تىلەپ يولغا ساپ- تۇ. بالا ئاتىسى بۇرۇن قاراچىلار بىلەن ئۇچراشقان جايغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۈچ كېچە - كۈندۈز يول يۈرگەندە بىر سازلىقنىڭ يېنىدا بىر يالغۇز تام ئۆي ئۇچراپتۇ، يىگىت ئۆيگە كىرسە بىر قىز ئولتۇرغىدەك. قىز ئۇنىڭغا تاماق بېرىپ بولۇپ:

— سىز نېمە ئادەم؟ - دەپ سوراپتۇ. بالا ئۆزىنىڭ كىملىكى ئوغلى ئىكەنلىكى ۋە نېمە سەۋەبلەر بىلەن بۇ تەرەپلەرگە كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. قىز:

— ئۇنداق بولسا سىز مېنىڭ دادامنىڭ خىزمىتىگە مې-

ڭىپسىز، ئاقىيول تىلەيمەن، - دەپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ئوغۇل يەنە ئۈچ كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن ئالدىنقى كۈنى كۆرگەن سازلىققا ئوپمۇئوخشاش بىر سازلىق ۋە ئوپمۇ ئوخشاش بىر ئۆي ئۇچراپتۇ. بالا «بۇ نېمە ئىش،

ئەجەبمۇ ئوخشاش ئىكەن؟» كىرىپ باقاي دېگەن نىيەتكە كېلىپ ئۆيگە كىرسە ھېلىقى قىز يەنە شۇ يەردە ئولتۇرغى-

دەك. قىز ئوغۇلدىن نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ.

بالا جاۋاب بېرىپتۇ، قىز ئۇنىڭغا تاماق بەرگەندىن كېيىن: — سىز مېنىڭ دادامنىڭ خىزمىتىگە مېڭىپسىز، ئاقىيول

بولسۇن، - دەپتۇ. ئوغۇل بۇ يەرگە ئىككىنچى قېتىم كەل-

گەنلىكىنى ئېيتىش نىيىتىگە كەپتۇ - يۇ، لېكىن دېمەپتۇ. ئۇ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. ئۈچ كۈن ئۆتكەندە يەنە بىر

ئوخشاش سازلىقنىڭ ياقىسىدا يەنە شۇنداق بىر ئۆيگە ئۇچراپتۇ. «مەن بۇ ئۆيگە كىرسەم مۇشۇنىڭ بىلەن ئۈچ قېتىم كىرگەن بولمەن، كىرەيمۇ - كىرمەيمۇ» دەپ ئىك-

كىلىنىپ تۇرۇپ قېلىپ «كىرىپ كۆرەي» دەپتۇ - دە، ئۆيگە كىرىپتۇ، ئۇنى ئالدىنقى ئىككى قېتىم كۆرگەن قىزغا ئوپمۇ ئوخشاش بىر قىز خۇشال قارىشى ئاپتۇ، چاي - پاي بېرىپ ئولتۇرۇپ نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ.

ئوغۇل كېلىش مەقسىتىنى دەپ بولۇپ:

— ئەگەر مەن بارمايدىغان بولسام ئۇلار ئاتامنى ئۆلتۈرۈۋېتىشى مۇمكىن، شۇڭا ماڭدىم، - دەپتۇ. قىز:

— سىز دادامنىڭ خىزمىتىگە مېڭىپسىز، ئاقىيول بول- سۇن، - دەپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. لېكىن ئوغۇل ئىشىككە بارغاندا ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قېلىپ:

— مەن ئۆيدىن چىققىلى توققۇز كۈن بولدى، مۇشۇ جەرياندا مۇشۇنداق ئۆيگە ئۈچ قېتىم كىردىم ۋە سىزدەك قىزنىڭ ئۈچىنىڭ قولىدا چاي ئىچتىم. مەن زادى بىر ئۆيگە كىردىمۇ ياكى ئايرىم - ئايرىم ئۆيمۇ بىلمىدىم،

سىز بۇنى بىلەمسىز؟ - دەپ سوراپتۇ. قىز:

— سىزنىڭ كىرگەن ئۆيلىرىڭىز بىر ئەمەس. بىرىنچى قېتىم كىرگەن ئۆيىڭىز مېنىڭ چوڭ ئاچامنىڭ ئۆيى، ئىك-

كىنچى قېتىم كىرگەن ئۆيىڭىز ئوتتۇرانچى ئاچامنىڭ ئۆيى، ئۈچىنچى قېتىم كىرگەن ئۆيىڭىز مېنىڭ ئۆيۈم بولدى. مېنىڭ ئىسمىم گۈلجامال. مەن دادامنىڭ كەنجى قىزى بولمەن.

سىز بەكمۇ قىيىن بىر ئىشقا بەل باغلاپسىز. دادام بولسا بىر دىۋە، ئۇ سىزگە ئۈچ ئىشنى ئورۇنلاشنى ئېيتىدۇ. بىرىنچى ئىش: ئېغىلدا بىر ئات بار، شۇنى سۇغىرىپ كې-

لىش، ئىككىنچى ئىش: چوڭقۇرلۇقى 50 غولاج، كەڭلىكى 100 غولاج بىر دەرياغا ياغاچ ئىشلەتمەي كۆۋرۈك سې-

لىش، ئۈچىنچى ئىش: ئاچا - سىڭىل ئۈچمىزنىڭ ئىچىدىن مېنى تونۇپ بېرىش، - دەپتۇ. بالا:

— كۆۋرۈكنى ياغاچ ئىشلەتمەي قانداق ياسىغىلى بو- لىدۇ؟ - دەپ سوراپتۇ ھەيران بولۇپ. قىز:

— مەن چېچىمدىن بىر قانچە ئالنى بېرىمەن، سىز دادامدىن ئىشنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىنلا «ياگۈلجا-

مال» دەپ بۇ چاچتىن تۆتنى ئوتقا سالسىڭىز، مەن ھازىر بولىمەن. شۇ چاغدا ئامالنى مەن دەپ بېرىمەن - دەپتۇ.

ئوغۇل دىۋىنىڭ ماكانغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۈچ كۈن ئۆتكەندە دىۋىنىڭ ماكانغا يېتىپ بېرىپتۇ. دىۋە ئۇنىڭدىن نېمە ئىشقا كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ، ئوغۇل كەلگەن ئىشنى

ئېنىقى بىلەن ئېيتىپ بېرىپتۇ. دىۋە ئوغۇلغا:

— سەن ئۇزۇن يول يۈرۈپ ھېرىپ كېتىپسەن، ئوبدان ئوزۇقلىنىپ ئۈچ كۈنگىچە ئارام ئالغىن. ئۈچ كۈندىن كېيىن مېنىڭ ئالدىغا كىر، مەن ساڭا تاپشۇرىدىغان ئىش بار، — دەپتۇ. ئوغۇل تۈرلۈك — تۈرلۈك ياخشى تاماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىپ ئۈچ كۈن ئارام ئاپتۇ. ئۈچ كۈن ئۆت-كەندە ئوغۇل دىۋىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. دىۋە:

— ساڭا تاپشۇرۇلدىغان بىرىنچى ئىش: ئېغىلدا زەدى-جىر بىلەن باغلاقلق بىر قارا ئايغىر بار، شۇنى ئاپىرىپ سۇغىرىپ كېلسەن، — دەپتۇ. ئوغۇل پىنھان جايغا بېرىپ گۈلجامالنىڭ چېچىنى كۆيدۈرۈپتىكەن، گۈلجامال شۇ ھا-مان پەيدا بوپتۇ ۋە «نېمە ئىش؟» دەپ سوراپتۇ.

— بىرىنچى ئىش، سىز دېگەندەك ئاتنى سۇغىرىپ كېلىشى ئىكەن، — دەپتۇ. قىز ئوغۇلغا:

— ئۇ ئات ئەمەس دىۋە، ئۇ ئاتامنىڭ ئۆزى بولدى. سىز ئېغىلغا يېقىن بارغۇچە ئات باغلانغان زەنجىر شىپىدە ئېرىپ بولدى. دە، بوشانغان ئات سىزگە ئېتىلىدۇ. سىز چاققانلىق بىلەن ئېغىلنىڭ ئوڭ تەرىپىگە قارىسىڭىز بىر پولات كالتەك بار، ئۇ كالتەكنى قوللىغۇغا ئېلىپلا ياخۇدا. نىڭ ئەمرى، يا گۈلجامال، دەپ ئاتنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا ئۇرىسىز، جايغا تەڭگۈزەلسىڭىز ئات ئېغىلنىڭ بۇلۇڭىغا ئۇچۇپ بېرىپ يىقىلىدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن ئاتنى يېشىپ سۇغىرىپ كەلسىڭىز بولىدۇ. ئەگەر دەل جايغا ئۇرالمىسىڭىز، ئۆزىڭىز يوقىلىسىز، — دەپتۇ.

ئوغۇل ئاتنىڭ قېشىغا بارسا ئات دېگەندەك ئۇنىڭغا ئېتىلىپتۇ. ئۇ گۈلجامالنىڭ دېگىنى بويىچە كالتەكنى ئاتنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا ئۇرغانىكەن، ئات شۇ ھامان يىقىلىپتۇ. ئاندىن ئۇ ئاتنى دەرياغا يېتىلەپ بېرىپ سۇغىرىپ كەپتۇ. دە، دىۋىنىڭ ئالدىغا كىرىپ بىرىنچى ئىشنىڭ ئورۇنلانغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. دىۋە:

— بۇ ئىشنى ئوبدان ئورۇنلاپسەن. يەنە ئۈچ كۈن ئارام ئالسىن، ئۈچ كۈندىن كېيىن يەنە مېنىڭ ئالدىغا كىر، — دەپتۇ. ئوغۇل يەنە ئۈچ كۈن ياخشى ئارام ئېلىپ ئاندىن سەھەر تۇرۇپ دىۋىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. دىۋە:

— ئىككىنچى ئىش، چوڭقۇرلۇقى 50 غولاج، كەڭلىكى 100 غولاج كېلىدىغان بىر دەريا بار، شۇنىڭغا ئۈچ كۈن ئىچىدە كۆۋرۈك سالىسىن، لېكىن بۇ كۆۋرۈككە ياغاچ ھەم باشقا ھېچقانداق نەرسە ئىشلەتمەيسەن، — دەپتۇ. ئوغۇل دەريا ياقىسىغا بېرىپ يەنە گۈلجامالنىڭ چېچىنى كۆيدۈ-

رۇپتۇ. گۈلجامال دەرهاال ھازىر بولۇپ:

— خاتىرجەم بولۇڭ، سىز ئۈچىنچى كۈنى دېگەرگىچە دەريا ياقىسىدىن قويماستىن قاراپ ئولتۇرۇڭ. مەن ئۇ-چىنچى كۈنى دېگەر ۋاقتى بىلەن كېلىمەن، ئاندىن كۆۋ-رۈكنى سالمىز، — دەپتۇ. ئوغۇل دېگەندەك ئۈچىنچى كۈنى دېگەرگىچە ئولتۇرۇپتۇ. ۋاقىت توشاي دېگەندە گۈلجامال كەپتۇ. دە، ئوغۇلغا:

— سىز بېرىپ دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە ماڭا قاراپ ئولتۇرىسىز. كۆۋرۈك يۈتكەندە كەلسىڭىز، — دەپتۇ. دە، ئوغۇلنى ئۇ قاتقا ئۆتكۈزۈپ قويۇپ ئۆزى يەتتە تال چ-ۋىقنى ئېلىپ بىر نېمىلەرنى دەپ ئەپسۇن ئوقۇپتۇ. دە، دەرياغا تاشلاپتۇ. شۇ ھامان بۇ دەرياغا ھېچقانداق نەرسە ئىشلەتمىگەن ئېسىل بىر كۆۋرۈك پەيدا بوپتۇ. ئوغۇل قايتىپ دىۋىگە بۇ ئىشىنىڭمۇ ئورۇنلانغانلىقىنى مەلۇم قىپتۇ. دىۋە:

— بۇ ئىشىنىمۇ ئوڭۇشلۇق تۈگىتىپسەن. ئەمدى ئۇ-چىنچى ئىشنى تاپشۇرغىچىلىك ئارىلىقتا يەنە ئۈچ كۈن ئارام ئالسىن، — دەپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى ئەتىگەندە ئوغۇل دىۋىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ. دىۋە:

— ئۈچىنچى ئىش، مېنىڭ ئۈچ قىزىم بار، ئۇلارنىڭ ھۆسن جامالى، بويى — تۇرقى بىر — بىرىگە قويۇپ قويد-غاندەك ئوخشايدۇ. مەن بۇ قىزلارنى چاقىرتىپ ئالدىڭىدا تۇرغۇزۇپ قويمەن، سەن ئۇلارنىڭ ئىچىدە گۈلجامال ئاتلىق قىزىمنىڭ قايسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ بېرەلمىسەڭ ئۆلتۈرىمەن، — دەپتۇ. ئوغۇل دەرهاال ھۇجرىسىغا قايتىپ گۈلجامالنىڭ چېچىنى كۆيدۈرۈپتۇ. گۈلجامال ھازىر بوپ-تۇ. دە، ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپتۇ. ئۇ ئوغۇلغا قاراپ:

— بىز ئۈچىمىزنى قاتار قىلىپ قويسا سىز ھەرگىزمۇ تونۇيالمايسىز. بۇنىڭ بىردىنبىر ئامالى، ئالدىمىزدىن قا-راپ پەرقلەندۈرەلمىگەندىن كېيىن «ئارقا تەرىپىگە ئۆ-تۈپ قاراپ باقسام» دەپ ئاتامدىن سوراڭ، ئاتام قوشۇلسا ئارقىمىزغا ئۆتۈپ پۈتمىزنىڭ تاپىنىغا قاراڭ، مەن تاپ-نىمنى بىلىنەر — بىلىنمەس يۆتكەيمەن، شۇ چاغدا مېنى مۇشۇ گۈلجامال بولىدۇ، دەڭ، — دەپتۇ.

ئەتىسى ئۈچ قىزنى قاتار تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ، لېكىن يىگىت ئۇلارنىڭ قايسىسى گۈلجامال ئىكەنلىكىنى پەرق-لەندۈرەلمەپتۇ. دە، دىۋىدىن ئارقا تەرەپكە ئۆتۈپ قا-راپ بېقىشنى سوراپتۇ. دىۋە ماقۇل بولغاندىن كېيىن ئارقا تەرەپتىن تاپانغا قارىسا، ئوتتۇرىدا تۇرغان قىز تاپىنىنى

M
I
R
A
S

بىر ئاز مىدىرلىتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوغۇل ئۇنى تونۇ-
ۋېلىپ، «گۈلجامال مۇشۇ ئوتتۇرىدىكى قىز بولسۇن»
دەپتۇ. دىۋە ئۆتكەن ئىشلارنى ئويلاپ كۆرۈپ بۇ بالىنىڭ
بۇ ئىشلارنى ئوڭۇشلۇق ئورۇنلىشى ئەسلىدە گۈلجامالنىڭ
كۆرسەتمىسى دەپ بىلىپتۇ - دە:

— ھەر ئىككىسىنى بىر داشقازانغا سېلىپ تۇۋاقتى يې-
پىپ ئۈستىگە يوغان تاش باستۇرۇپ، 40 كېچە - كۈندۈز
ئوت قالاڭلار، ئاندىن بۇلارنىڭ گۆشىنى يەيمىز - دەپتۇ.
خىزمەتكار دىۋىلەر بۇلارنى قازانغا تاشلاپتۇ. بۇ چاغدا قىز
ئوغۇلدىن:

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ - دەپ سورىغانىكەن،
ئوغۇل:

— بۇ ئىشلارغا مېنىڭ ھېچقانداق ئامالىم يوق، سىز
بىرەر ئەقىل - كۆرسەتسىڭىز؟ - دەپتۇ. قىز:

— مەن بۇ يەردىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى قىلمەن،
لېكىن سىز ماڭا ئىگە بولۇشىڭىز كېرەك، قاچقاندىن كېيىن
ھەرگىز تۇتۇلۇپ قالماسلىقىمىز لازىم، ئەگەر تۇتۇلۇپ
قالساقلا ئاتام بىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ - دەپتۇ. ئوغۇل:

— بۇ يەردىن چىقىپ كېتەلسەكلا مەن سىزگە ئىگە
بولمەن، - دەپتۇ. قىزنىڭ بىر ئەپسۇنى بىلەن ئىككىسى
چۈمۈلىگە ئايلىنىپ قازاندىن چىقىپ قېچىپ كېتىپتۇ. 40
كۈن ئۆتكەندە دىۋە چوڭ ئىشتىھا بىلەن قازاننى ئاچتۇ-
رۇپ كۆرسە ئۇلار يوق. دىۋە غەزەپكە كېلىپ:

— بۇلار قېچىپتۇ ئەمەسمۇ؟ نەدە بولسا دەرھال
قوغلاپ تۇتۇپ كەلتۈرگىن، - دەپ قىزنىڭ چوڭ ئاكىسىنى
بۇيرۇپتۇ. چوڭ ئاكىسى ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ ئۇلارنى
ئىزدەپتۇ. گۈلجامالنىڭ كۆڭلى تۇيۇپتۇ - دە، يىگىتكە:

— ھازىر دادام چوڭ ئاكامنى بىزنى تېپىپ كېلىش
ئۈچۈن ئەۋەتتى، ئۇ يېتىپ كېلەي دەپ قالدى، قانداق
قىلىمىز؟ - دەپتۇ. يىگىت:

— ئۆزىڭىز بىر ئىش قىلىڭ، - دەپتۇ. قىز دەرھال
ئەپسۇن ئوقۇپ ئۆزىنى بىر تۈپ قوغۇننىڭ پىلىكىگە،
يىگىتنى بىر تال قوغۇنغا ئايلىندۇرۇپ قويۇپتۇ. ئاكىسى
كېلىپ قوغۇن پىلىكىدىن باشقا ھېچقانداق نەرسىنى ئىز-
دەپ تاپالماي يېنىپ كېتىپتۇ. دىۋە بۇنىڭدىن خاپا بولۇپ:
— سەن ئۈچ كۈن ئىچىدە زادى نېمىلەرنى كۆر-
دۈڭ؟ - دەپتۇ. گۈلجامالنىڭ ئاكىسى:

— مەن ئىزدەپ ئۈچىنچى كۈنى بىر تۈپ قوغۇننىڭ
پىلىكى ۋە ئۇنىڭغا ئەمدىلا چۈشكەن بىر خەمەكنى كۆردۈم،

ئۇنىڭدىن باشقا نەرسە كۆرمىدىم، - دەپتۇ. دىۋە چاچراپ
ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ھەي ئەخمەق، ئۇ پىلەك بىلەن خەمەك دەل ئۇلار
ئىككىسى ئەمەسمۇ. ئۇلارنى نېمىشقا ئېلىپ كەلمىدىڭ؟
سەن كارغا كەلمەيدىكەنسىن، - دەپتۇ - دە، ئىككىنچى
ئاكىسىنى بۇيرۇپتۇ. ئىككىنچى ئاكىسى قۇشقا ئايلىنىپ
ئۇلارنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. بۇنى سەزگەن گۈلجامال:
— ئىككىنچى ئاكام كېلىۋاتىدۇ قانداق قىلىمىز؟ -
دەپتۇ. يىگىت:

— مەندە ئامال يوق، سىز چارە تاپسىڭىز، - دەپتۇ.
قىز:

— ئۇنداق بولسا مەن بىر ئانا - بالا قويغا ئايلىنىپ،
سىزنى 90 ياشلىق بوۋايغا ئايلىندۇرۇپ قويىمەن. ئاكام
كېلىپ سىزدىن «ئادەم كۆردۈڭمۇ؟» دەپ ئۈچ قېتىم
سورىغانغا قەدەر گەپ قىلمايسىز. ئۈچىنچى قېتىم گاس
ئادەمدەك ئۈنلۈك ئاۋازدا «نېمە دەيسىن؟» دەپ توۋ-
لايسىز، ئاكام يەنە سورايدۇ. شۇ چاغدا سىز: «مەن بۇ
جاڭگالدا يالغۇز ئۆتكىلى 80 يىل بولدى، لېكىن مۇشۇ
ياشقىچە باشقا بىرەر ئادەم كۆرگىنىم يوق، بۈگۈن سېنى
كۆرۈپ گەپلەشكىدەك ئادەم تېپىلغىنىغا بەكمۇ خۇشال
بولۇۋاتىمەن. كەل، ئولتۇر، بىردەم مۇڭدېشايلى» دەيد-
سىز. ئاندىن كېيىن، ئۇ گەپ سورىسا سىز باشقا گەپ بى-
لەن جاۋاب بېرىسىز. ئاخىر ئۇ سىزنىڭ پاك ئىكەنلىكى-
ڭىزگە ئىشىنىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، - دەپتۇ - دە،
ئەپسۇن ئوقۇپ ئۆزىنى ئانا - بالا قويغا، يىگىتنى 90
ياشلىق بوۋايغا ئايلىندۇرۇپ قويۇپتۇ. دىۋىننىڭ ئىككىنچى
ئوغلى يىراقتىن ئۇچۇپ كېلىۋېتىپ قوي يېتىلەپ يۈرگەن
بوۋايىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ دەرھال ئادەم سۈرىتىگە كىرىپ يې-
قىن كەپتۇ ۋە بوۋايدىن:

— ئادەم كۆردۈڭمۇ؟ - دەپ ئۈچ قېتىم سوراپتۇ.
بوۋايدىن زۇۋان چىقماپتۇ. تۆتىنچى قېتىم سورىغاندا:
— ئادەم كۆرگىنىم يوق، پەقەت سېنى كۆرۈۋاتىمەن،
كەل، سۆزلىشەيلى، - دەپتۇ. دىۋىننىڭ ئوغلى:

— مەن سەندىن بىر يىگىت ۋە بىر قىزنىڭ بۇ يەردىن
ئۆتكەن - ئۆتمىگەنلىكىنى سوراۋاتىمەن، - دەپتۇ. بوۋاي:
— مەن بۇ يەردە تەنھا ئۆتكىلى 80 يىل بولدى،
ئۆيلەنمىدىم، ھازىر قېرىپ كەتتىم. ئۆيلەنگۈمۇ يوق، -
دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان دىۋىننىڭ ئوغلى خاپا بولۇپ قايتىپ
كېتىپتۇ. چوڭ دىۋىنگە كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى ئېيتىپ

بېرىپتۇ. دۈۋە خاپا بولۇپ:

— ئىزدىگىنىڭ شۇ قوي بىلەن بوۋاينىڭ ئۆزى ئە-
مەسمۇ؟ نېمىشقا شۇلارنى ئېلىپ كەلمىدىڭ؟ زادى ئۆزۈم
بارمىسام بولمايدىكەن، دەپ ئۆزى يولغا چىقىپتۇ.

گۈلجامال يىگىتكە:

— ئەمدى دادامنىڭ ئۆزى كېلىۋاتىدۇ. دادام بەك يا-

مان، قانداق قىلارمىز؟— دەپتەكەن. يىگىت:

— مەندە باشقا چارە يوق، يەنە ئۆزىڭىز بىر ئامال

قىلىڭ، — دەپتۇ. قىز دەرھال ئەپسۇن ئوقۇپ ئۆزىنى بىر

كۆلگە، ئوغۇلنى كۆلدىكى بىر بېلىققا ئايلاندۇرۇپ قو-

يۇپتۇ. بۇ چاغدا دۈۋە كېلىپ ئەھۋالنى بىلىپ قاپتۇ — دە،

دەرھال قارۇنىغا ① ئايلىنىپ بېلىققا ئېتىلىپتۇ. بېلىقنى

تۇتۇۋېلىشقا ئاز قالغاندا، قىز دەرھال بىر مۇشۇككە ئاي-

لىنىپ قارۇنىنى تۇتۇپ بوغۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. قىز بىلەن

يىگىت ئۆز ئەسلىگە كېلىپ يىگىتنىڭ يۇرتىغا راۋان بوپتۇ.

ئۇلار يىگىتنىڭ يۇرتىغا يېقىنلىشىپ بېرىم كۈنلۈك

يول قالغاندا ئۆزلىرىنىڭ كىيىم — كېچەكسىز، قىيالىغاچ

تۇرغانلىقىنى سېزىپ، بۇ ھالەتتە مەھەللىگە كىرىشكە

بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىشىپتۇ. گۈلجامال:

— مەن سىزنى ئاتامنىڭ زۇلۇمىدىن قۇتقۇزدۇم. لېكىن

بۇ ھالەتتە ئاتا — ئانىڭىزنىڭ ئالدىغا كىرگىلى بولماس،

بىر ئامال قىلىشىڭىز — دەپتەكەن، يىگىت:

— ئۇنداقتا قاراڭغۇ چۈشكەچە تەخىر قىلايلى، كەچتە

مەن ئۆيگە بېرىپ كىيىم — كېچەك ئېلىپ كېلەي، — دەپتۇ.

قىز:

— بولىدۇ، لېكىن ئۆيىڭىزگە بارغاندا مېنى ئۇنتۇپ

قىلىپ يۈرمەڭ، — دەپ تاپىلاپتۇ. يىگىت كەچتە گۈلجا-

مالنى ئۇنتۇماسقا قەسەم ئىچىپ، مەھەللىگە يۈرۈپ كېتىپ-

تۇ. دەل بۇ چاغدا يىگىتنىڭ ئاتىسى «ئوغلۇم چوقۇم

قايتىپ كېلىدۇ» دېگەن ئۈمىدتە يېزىدىن بىر كىشىنىڭ

قىزىغا چاي ئىچۈرۈپ، ئوغلىنىڭ پىچاق — چاقماقلىرىغا

پاتىمە ئوقۇتۇپ توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈۋاتقانكەن. ئو-

غۇل بۇ مەرىكىنى كۆرۈپ گۈلجامالنى ئۇنتۇپتۇ — دە،

توي ئويناشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى توي

تارقاپ، تەڭتۇشلىرىدىن بىرسى:

— شۇنچە ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بۇيان سىرتقا چىقىپ

كېتىپ نېمە ئىشلارنى قىلىپ كەلدىڭ، دەپ بەرمەم-

سەن؟ — دەپتەكەن، يىگىت بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ

كېلىپ، گۈلجامالنى ئەسكە ئاپتۇ — دە، توختاپ قاپتۇ. يە-

گىت ئاتىسى يېڭى كېلىن ئۈچۈن ئېلىپ قويغان تويۇق
كىيىم — كېچەكلەرنى ئېلىپ ھېچنېمىگە قارىماستىن گۈل-
جامالنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ. ئۇ گۈلجامال قالغان جايغا بارسا،
گۈلجامال يوق، بىر موماي ئولتۇرغۇدەك. يىگىت ئۇنىڭدىن:
— موما، بۇ ئەتراپتا بىر قىز ئۇچقاشمىدىمۇ؟ — دەپ

سورايتۇ. موماي:

— كۆردۈم، ئوغلۇم، ئۇ ھېلىراقتا چۆل تەرەپكە قاراپ

كەتتى، لېكىن قەيەرگە بارىدىغانلىقىنى ئۇقمىدىم، — دەپتۇ.

يىگىت ھەسرەت ئىچىدە غەمگە يېتىپ، ئۆزىنىڭ ئۈچ

كۈنىگىچە كەلمەي گۈلجامال ئالدىدا چوڭ سەۋەنلىك

ئۆتكۈزگەنلىكىنى ئويلاپ، شۇ ھامان مومايغا قاراپ:

— ۋاي گۈلجامال پەرىشتەم ئېيتقىنا، بۇ سەنغۇ، —

دەپ ئۆزىنى مومايغا ئېيتىپتۇ. موماي شۇ ئان گۈلجامال

سۈرىتىگە قايتىپ يىگىتنى ئەيۈ قىپتۇ. يىگىت گۈلجامالنى

باشلاپ ئۆيىگە بېرىپ، ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى ۋە گۈلجا-

مالنىڭ ياخشىلىقلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ، ئاتىسىغا:

— مەن سەن ئېلىپ بەرگەن خوتۇننى ئەرمىگە ئال-

مايمەن. مېنىڭ باشلاپ كەلگەن جورام بار، — دەپتۇ. ئا-

تىسى ئېلىپ بەرگەن خوتۇننى تالاق قىلىپ، گۈلجامال

بىلەن قايتا توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈپتۇ. شۇنىڭدىن باش-

لاپ ھېلىقى دېھقاننىڭ ئوغلى بىلەن كېلىندىن تەلىيى ك-

لىپ، ئىشلىرى ئىلگىرى سۈرۈلۈپتۇ. ئۇلار ئۇزۇن ئۆمۈر

كۆرۈپ، بەختلىك ياشاپتۇ.

① قارۇنا — بېلىق ئالغۇچىنىڭ بىر تۈرى. گۆشى ئىنتايىن

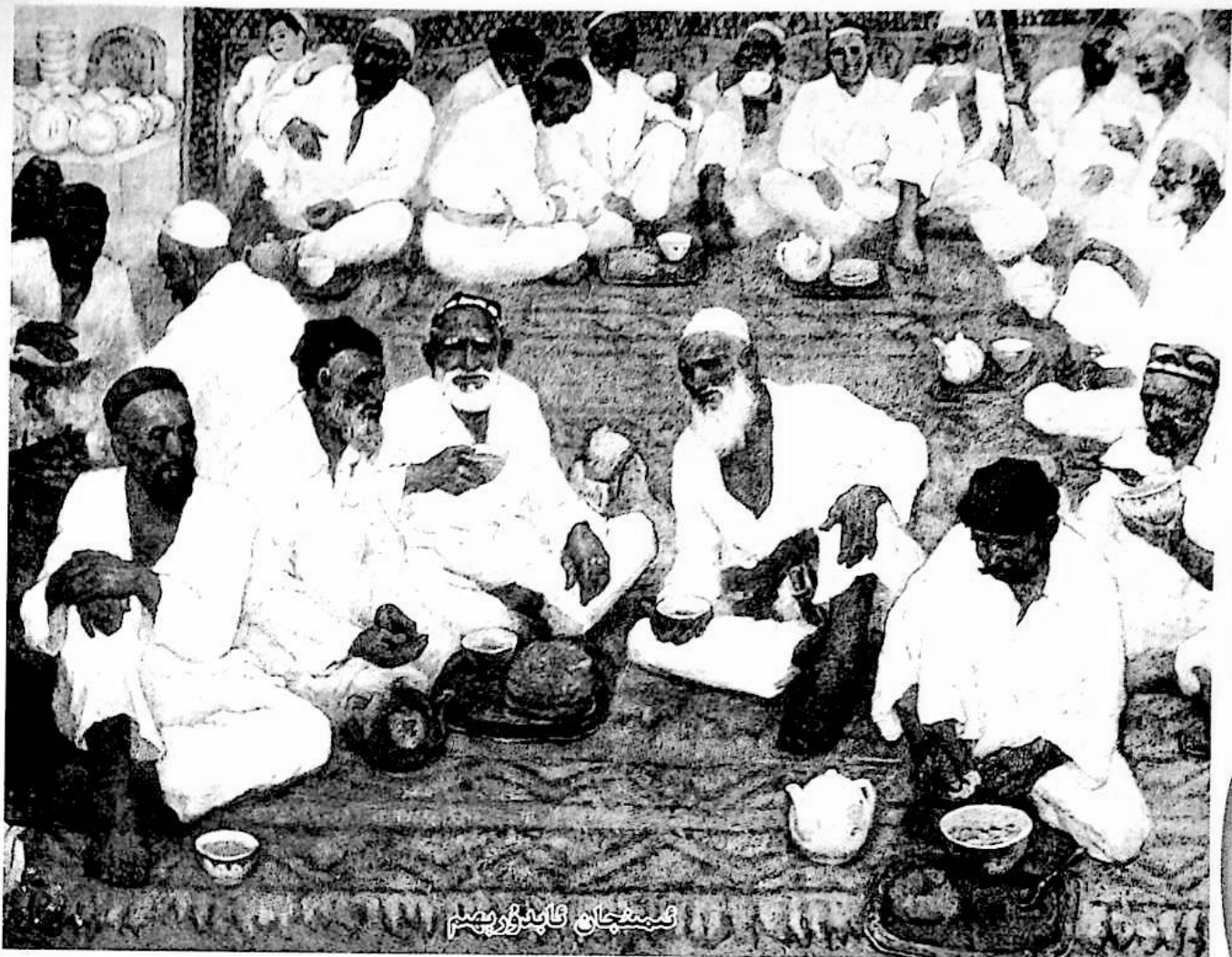
ئاجىق.

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

ئاپتورلار سەمىگە:

زۇرئىلىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكەن ئاپتورلارنىڭ بۇ-
نىڭدىن كېيىن قەلەم ھەققى ئەۋەتتىمىزگە قۇلايلىق
بولۇشى ئۈچۈن ئۆزىڭىزنىڭ ئولتۇرۇشلۇق تەپسىلىي
ئادرېسى ۋە ئىسىم — فامىلىسىنى كەملىكىدىكى بويىچە
ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە تولۇق يېزىپ ئەۋەتىشىنى،
شۇنداقلا ئەۋەتكەن ئەسىرىڭىزنىڭ بىر نۇسخىسىنى ئۆ-
زى ساقلاپ قويۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز، ئەسەر قايتۇ-
رۇلمايدۇ.

«مىراس» ژۇرنىلى تەھرىراتى

0
0
5
6

ئۇيغۇر «چايخانا»سى ئەنگىلىيە

زاندا ئوتتۇن قالاپ قاينىتىلىپ، ئاندىن كىچىك چەينەك-لەرگە قۇيۇلۇپ، ئوچاق ئالدىدىكى قىپقىزىل چوغدا دەملەنەتتى. چەينەكلەر چوڭ - كىچىك دەپ ئايرىلاتتى. چوڭ چەينەك چاي ئىككى مو، كىچىك چەينەك چاي بىر مو ئىدى. بەزى چايخانىلاردا ئانچە - مۇنچە شورپىمۇ سېلىناتتى. «نورمىلىق» چاغ بولغاچقا، كىشىلەر يەيدى. فان نانلىرىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كېلىشەتتى. بەزىدە ئانچە - مۇنچە يوشۇرۇن ھالدا نانمۇ سېتىلاتتى. چايخانا ئىچى كۆپىنچە سۇيا چىقىرىلغان ياكى كارىۋات قۇيۇلغان بولۇپ، ئۈستىگە گىلەم ياكى پالاس سېلىنىپ، كىشىلەر شۇنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشەتتى. بۇ چايخانا نىلارنىڭ نامى كۆپىنچە مەلۇم بىر كىشىنىڭ نامىدا ئا. تالغانلىقى ئۈچۈن، كىشىلەر پۇستانى ھاجىمىنىڭ چايخانا

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىللىرىدە مەن چايخانىلارغا دائىم دېگۈدەك كىرىپ تۇراتتىم. بولۇپمۇ بىر قانچە دوست - بۇرادەرلىرىم بىلەن كىرگەندە ئۇ يەرنىڭ چېيىنى ئىچكەچ كەڭ - كۈشادە مۇڭدېشىپ كۆ. گۈل ئېچىپ چىقاتتىم. ئەينى چاغلاردا قەشقەر شەھىرىدىكى چايخانىلار 20 - ، 30 جايدا بولۇپ، ئەنجان رەستىسى، ھېيتگاھ ئۆچپۈرى، ئۆستەك بويى، ئوردا ئالدى، نۇر بېشى، چاسا، يارىباغ، تۆشۈك دەرۋازا، قۇم دەرۋازىلاردىن ئىبارەت شەھەر مەركىزىگە جايلاشقاندى. بۇ چايخانىلارنىڭ كۆلىمى ئانچە چوڭ ئەمەس، بەزىلىرى چوڭراق ئىچكىرى - تاشقىرى ئىككى ئېغىزلىق ئۆي ئىدى. ئىشىك ئالدى مەھراسى قوشۇلغاندا بىر قېتىمدا ئاز دېگەندىمۇ 50 - 60 ئادەمنى كۈتەلەيتتى. چاي چوڭ قا.

ئات يايلاققا ئامراق، يىڭىت يۇرتقا (ئامراق)

ئىسى، پۇستانە ئاخۇننىڭ چايخانسى، پۇستانە ئىشاننىڭ چايخانسى دېيىشەتتى. ئەينى چاغدا قەشقەردىكى چايخانلاردىكى چاي ساماۋەرلەردە دەملەنگەنلىكى ئۈچۈن «ساماۋەرخانا» دەپ ئاتىلاتتى، كېيىنچە ئۇنداق ساماۋەرلەر كۆپ بولمىغاچقا، چاي قازاندا قاينىتىلىپ «چاي-خانا» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. 60 - يىللاردىن 90 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە قەشقەردىكى چايخانلار خېلىلا ئاۋاتلاشقان بولسىمۇ، 90 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە دۇكانلارنىڭ ئىجارىسى ئۆسۈپ چايخانلار 20 يۇغغا بىر چەينەك چاي ساتسا، زىيان چىقىش گىردابىغا يېتىپ قېلىپ، بىر مۇنچىلىرى تاقىلىشقا باشلىغان. ھازىر قەشقەردىكى چايخانلاردا بۇرۇنقىدەك ئۇنداق كەيپىياتلارنى تېپىش قىيىن، بەزى چايخانلار «بۇل تېپىش» نى ئاۋات ساس قىلغانلىقى ئۈچۈن، خېرىدارلارنىڭ بەش مولىق چاينى ئىچىپ دۇكاندا نەچچە سائەتلەپ ئولتۇرۇشىنى خالىمايدۇ. بۇرۇنقىدەك خېرىدار قاچان ماڭغاندا دۇكاننى تاقايدىغان ئەھۋاللار ناھايىتى ئاز كۆرۈلىدۇ.

ئەينى چاغدىكى قەشقەر شەھىرىدىكى چايخانلار پەقەت چاي ئىچىش سورۇنلا ئەمەس، بەلكى بىر كۆڭۈل ئېچىش سورۇنى ئىدى. كۆپىنچە بۇ يەرگە كىرگەنلەر تۆت - بەش دوست - بۇرادەرلىرى بىلەن كىرىشەتتى. چوڭى 70 - 80 ياشلىق بوۋايىلار، ياشراقى 15 - 20 ياشلار چامىسىدىكى يىگىتلەر بولۇپ، ئۇلار كۆپىنچە ئىشتىن چۈشۈپ، ئۆيدە كەچلىك غىزاسىنى يەپ بولۇپ، بولسا نامازشام نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ، نامازشام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا كىرىپ ئولتۇرۇشاتتى. ھەر بىر چايخاندا بىر - ئىككى سائەتتە ناخشىچى ھاپىزىلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەتىگەندىن كېچىگىچە ناخشا - ساز قىلىشاتتى. كۆپىنچە مۇقاملاردىن ئارىيە، شۇنىڭدەك قەشقەر خەلق ناخشا - ئاھاڭلىرىنى تاللاپ ئورۇندايتتى. مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشىچە، 70 - يىللاردا قەشقەر شەھىرىدىكى «ئۆستەك بويى چايخان» سىدا «ئابلز قارىم» ئىسىملىك 50 ياشلار چامىسىدىكى كۆزى ئەمما بىر كىشى بولۇپ، بۇ كىشىنىڭ قۇلقى ناھايىتى ئىنتىك ئىدى. ئادەتتە كىشىلەر چايخانغا كىرىپ، «ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئابلز قارىم» دېسلا قارىم ئورنىدىن دەس تۇرۇپ «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، سىلە

پۇستانى ئاخۇنغۇ ياكى پۇستانى ھاجىمغۇ» دەيتتى. بۇ كىشى دۇتار بىلەن ناخشىنى بىر باشلىسا ئىككى - ئۈچ سائەت ئۇلاپ ئوقۇيتتى. ئۇنىڭدىن باشقا چايخاندىكىلەر ئىككى بەزىلىرى بىر - بىرى بىلەن تونۇشمىسىمۇ ئۆزئارا قىزغىن چاقچاق، سۆھبەت قىلىشاتتى. مانا مۇشۇنداق كەيپىيات چايخانغا كىرگەن ھەممە ئادەمنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ، خىلمۇخىل خاپىلىقلىرىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ئۇلارغا خۇشاللىق ئېلىپ كېلەتتى. ئادەتتە «ساماۋەر»، «چايخانا» لار كەچ تەرەپتە بەكرەك قىزىتتى. چايخانا ئىگىلىرىمۇ خېرىدارلارنىڭ قانچە ئۇزاق ئولتۇرۇشى بىلەن كارى بولمايتتى، پۇلنى ھازىرقىدەك بەك مۇھىم ئورۇنغا قويۇپ، ۋالمايتتى. ئەينى چاغدىكى بۇ چايخانلارغا قىزىقچى، قوشاقچى، يۇمۇرچى، گەپتان كىشىلەر كۆپ كىرىشەتتى. ئۇلار مۇشۇ سورۇندا ئۆزىنىڭ يۇمۇرستىك گەپ - سۆزلىرى ئارقىلىق باشقىلارغا ئادەم بولۇش تەربىيىسىنى دېگەن نېمە؟ قانداق ياشاش كېرەك؟ ھەقىقىي ئەرەك قانداق بولۇش كېرەك؟ دېگەن تېمىلاردا ئارىستوتىل، ئەپلاتون، نەۋائىي، ئابدۇقادىر داموللام قاتارلىق ئالىملارنىڭ ئەقلىيە سۆزلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ، ھازىرقى بولۇۋاتقان ئىشلارغا، كۈندىلىك تۇرمۇشقا جاۋاب بېرىتتى. ئادەم بولۇشتىكى ئېسىل پەزىلەتلەر - سەمىمىيلىك، راستچىلىق، ئەدەپلىك، جاسارەتلىك، مەغرۇر، ئوچۇق كۆڭۈل، كەڭ قورساقلىق قاتارلىق ئەخلاقىي مەدھىيىلەر - سۆھبەتلەر بولغان ناھايىتى چايخانلاردا چاي ئىچىپ «ئادەم بولۇش» نىڭ ئېھتىياتى تېپىۋېلىشاتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مەكتەپلەردە دەرس توختاپ قالغاچقا، ياشلار ھەممىمىز دېگۈدەك شۇ چايخانلارغا يىغىلىشىپ، ئىچ - پۇشقىمىزنى چىقارغاچ، يۇقىرىقى تەربىيىگە ئىگە بولاتتۇق.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا قەشقەردىكى بۇ چايخانلار بىر ئۈچۈر دۇنياسى ئىدى. بۇ چايخانلاردا چاي ئىچكەچ ئۆزئارا مۇخەببەت، ھال - ئەھۋال سورىشىش، چوڭراق خەلقئارا مەسىلىلەر، كىچىكرەك نۇۋەتتىكى قەشقەر شە-

IRAS

ئاخىر بولۇپ، ئاپتونوم رايون، مەملىكەت ئىچى كۆر-
گەزمىلەرگە تاللاندى ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېنلاردا كۆرگەز-
مىلەرگە قويۇلدى. 1997 - يىلى ياپونىيىنىڭ ناگويا شە-
ھىرىدە ئېچىلغان مېنىڭ شەخسىي كۆرگەزمىمگە قويۇل-
دى، 2001 - يىلى ئەنگىلىيىنىڭ يىغىپ ساقلىغۇچى تەرد-
پىدىن سېتىۋېلىنىپ ساقلانماقتا.

دېمەك، بۇ ئەسەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىشى شۇ
چاغدىكى تۇرمۇش كارتېنىسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.
ھازىر ئۇنداق ئۇبىرازلارنى تېپىش ناھايىتى قىيىن.
مەن بۇ تېمىنى قايتا سىزىشنى ئويلىغان بولساممۇ، رە-
سىمنىڭ ئەينى چاغدىكىدەك تولۇپ - تاشقان مىللىي
ئالاھىدىلىك ۋە يەرلىك پۇراققا ئىگە بولۇپ چىقىشىغا
كۆزۈم يەتمەيدۇ.

يۇقىرىدا مەن دەپ ئۆتكەندەك بىر مىللەتنىڭ مە-
دەنىيەت بايلىقى ناھايىتى ئۇزاق دەۋرلەر ئارقىلىق ئا-
دىن ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. ئۇنى ئاسراش ۋە كەلگۈسى ئەۋ-
لادلارغا قانداق يەتكۈزۈش ھازىرقى دەۋر كىشىلىرىنىڭ
باش تارتىپ بولمايدىغان ۋەزىپىسى. دەۋر توختىماي
ئىلگىرىلەيدۇ، شۇنىڭغا لايىق كىشىلەرنىڭ ئېڭىمۇ ئۆز-
گىرىپ تۇرىدۇ، بىراق بۇ ئارقىلىق تارىخىي مەدەنىيەت-
لىرىمىزنى تۈپتىن ئۆزگەرتىۋېتىش ئۆزىنى يوقاتقانغا با-
راۋەر. باشقىلارنىڭ بىزگە ئەڭ قىزىقۇۋاتقىنى بىزنىڭ
«يېڭىلىق»لار ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر خەلقى ئۇزاق
يىللاردىن بۇيان ياراتقان تارىخىي مەدەنىيەت. ياپونىيە
گەرچە تەرەققىي قىلغان دۆلەت بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھا-
زىرقى ئۆرپ - ئادەتلىرىدە ياپونلۇقلارنىڭ ئۇزاق تارىخ
دەۋرلەردىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مىللىي ئالا-
ھىدىلىكى ساقلاپ قېلىنغان. تەرەققىيات ھەرگىزمۇ ئۆ-
زىمىزنىڭ تارىختىكى بارلىق ئېسىل مەدەنىيەت مىراس-
لىرىمىزنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە يېڭىلىق يارىتىش
ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدىكى
زامانغا لايىق ياشاش ئېڭىنى تىكلەپ، ئۆزىمىزنى يوقاتماي
تۇرۇپ، تەرەققىي قىلىشتا ئۆز ئىپادىسىنى ھەقىقىي ئا-
لايدۇ.

(ئاپتونوم شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىدا)

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەھمۇت

ھىرىدە خەلق ئەڭ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مەسىلىلەر توغ-
رىسىدا پاراڭلار بولاتتى. «بۇستانى يەردە مۇشۇنداق
ئىش بار ئىكەن، كۈنلۈكى مانچە پۇل ئىكەن»، «پۇس-
تانى يەرگە مۇنداق كاسپ - ئۇستام لازىم ئىكەن» ياكى
«بىرسىنىڭ ئۆيىنى ساتىدىكەن، بىرسى ئۆي ئالىدۇ-
كەن» دېگەندەك سودا - سېتىق پاراڭلىرى، بەزىدە با-
لا - چاقىلىرىنىڭ نىكاھ ئىشلىرى توغرىلىق مەسلىھەت-
لەر بولۇپ تۇراتتى. قىسقىسى، چايخانا بىر ئۇچۇر مە-
كىزى بولۇپ، ئۇلار گەرچە گېزىت - ژۇرنال كۆرمىسە-
مۇ، يىغىنلارغا قاتناشمىسۇمۇ جاھاننىڭ ھەممە ئىشلىرى-
دىن خەۋەردار ئىدى.

ئومۇمەن قىلغاندا، قەشقەر شەھىرىدىكى ئەينى چاغ-
دىكى «چايخانا» ياكى «ساماۋەرخانا» دەپ ئاتالغان
بۇ سورۇنلار ئۇيغۇر تۇرمۇشىنىڭ كەم بولسا بولمايدى-
غان مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى ھېسابلانغان. ھازىرقى
زامانىۋىلىشىش، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، تەرەققىيات، با-
زار ئىگىلىكى شوئارىنىڭ نەتىجىسىدە بۇ خىل «چايخا-
نا»، «ساماۋەرخانا»لار يېڭىچە ئۇسلۇب بىلەن ئوتتۇ-
رىغا چىققان بولسىمۇ، بۇرۇنقىدەك چايخانىلاردىكى
ئۆزگىچە كەيپىياتلارنى تېپىش ناھايىتى قىيىن بولماقتا.
ھازىرقى چايخانىلاردا يالغۇز چايلا ئەمەس، بەلكى
ئاش - تاماق ھەتتا ئانچە - مۇنچە ھاراق - شاراپمۇ ئى-
چىلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇرۇنقىدەك ناخشا - سازلار-
نىڭ خەلق سەنئەتكارلىرى تەرىپىدىن ئورۇندىلىشىنىڭ
ئورنىغا ئۇنىۋېرساللىق قۇلاقنى يارغۇدەك سەت ۋارقى-
رىشى، كىشىلەرنىڭمۇ ئۇنداق نەچچە سائەت ئولتۇرۇپ
چاي ئىچكەچ قىلىدىغان پاراڭلىرىغا ھازىرقى تېز سۈر-
ئەتلىك دەۋر مېلودىيىسى ئارام بەرمەيدىغان بولۇپ
قالدى. مەن 1992 - يىلى سىزغان ماي بويىچە رەسىم
«چايخانا» مېنىڭ 80 - يىللاردا قەشقەر شەھىرىدىكى
شۇ چايخانىلاردا تۇرمۇش ئۆتكىنىش، خام ماتېرىيال
توپلاش ئاساسىدا ئىشلەنگەن بولۇپ، شۇ ماي بويىچە
رەسىمدىكى بەزى شەخسلەر ئوبىرازى ئەينى چاغدىكى
بوۋايلىرىنىڭ ئوبىرازى ئىدى. (بۇ رەسىم «مىراس»
ژۇرنىلىنىڭ 2002 - يىلى 4 - سانىغا رەڭلىك بېسىلىپ
ئېلان قىلىنغان). بۇ ئەسەر پۈتكەندىن كېيىن ئىلگىرى -

0
0
5

ماقال - تەمسالەر

ئەسرلەردىن بېرى خەلق ئىچىدە ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتىلار سۆزلىرىنى 1920 - يىلىدىن 1948 - يىلىغىچە يەتتە سۇدىن تارتىپ، ئىلى يېزا - قشلاقلرىغىچە ئارىلاپ يۈرۈپ يىققان ئىمىنجان باھا - ۋۇدۇن تارىخىنىڭ ئەمگەك مۇنبىلىرىنىڭ بىر قىسمىنى 1949 - يىلى ز. قادىرى، ن. بوساقوپ، ئى. باھاۋۇدۇن تارىخىنىڭكى بىلەن ئۈچ كىشىنىڭ بىرلىشىپ چىقارغان ماقالىلىرىنى ئىلىدىكى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ ئۈچىنچى سانىدا، يەنە بىر قىسمى 1957 - يىلىدىكى «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ھازىرقى «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 10 - ، 11 - ، 12 - سانلىرىدا ئۈچىنچى قىسمى 1988 - يىلىدىكى «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1 - ، 2 - سانلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن ئۇلاپ ئېلان قىلغان. ئۇنىڭ كىرىشى سۆزىگە مۇنداق دەپ يازغانىدى:

«ئىمىنجان ئاكا باھاۋۇدۇن 3000 دىن ئوشۇق ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىنى توپلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى ئۆزىنىڭ ھايات ۋاقتىدا مەتبۇئات ئارقىلىق خەلقىمىزگە تەقدىم قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىدى» دەپ يازغانىدى. مانا شۇ ماقال - تەمسىللەرنى ئوقۇر - مەنلەرگە تونۇشتۇرماقچى:

ئات قەدرىنى بىلمەسەڭ،
پىيادە بەرسۇن جازاغنى.
ئات ئازغىنى تايغا ئەگشەر.
ئات ئۆلسە ئېگىرى قالار.
ئادەم ئۆلسە ئېتى قالار.
ئات ئورۇق بولسىمۇ، يېغىر بولمىسۇن.
ئاز سۆزلىسەڭ كۆپ ئاڭلايسەن.
ئاستا سۆزلىگەن كىشىنىڭ ئامالى كۆپ.
ئېشى تېزنىڭ ئىشى تېز.
ئاستا ماڭساڭ يىراق كېتىسەن.
ئەسكىنى ئەيىلگۈچە ئېسىڭ كېتەر.
ئەل قەدرىنى بىلمەيدۇ،

ئەل ئىچىدە يامانلار.
ئۆتكۈر پىچاق قېنىغا قەست،
يالغان سۆز جانغا.
ئىچىڭ كۆيسە مۇز يالا،
يۈرىكىڭ كۆيسە تۈز.
ئېشەك مىنگەننىڭ ئىككى پۈتى
تىنچ بولماس.
ئىشىك كۆرگەننى ئالما،
بۆشۈك كۆرگەننى ئال.
ئاڭلىغان بىلەن كۆرگەن بىر ئەمەس.
ئېرىك ئۆلسە يەرگە باق،
بالاك ئۆلسە ئەرگە.
ئېيىقتىن قورققان
جاڭگالغا بارماس.
خاننىڭ ئىشى پۇقراسىغا چۈشەر.
سۇ بىلەن يولۇ پىشماش،
ماي بىلەن گۈرۈچ.
ئىنەككە سۇ كۆرسەتمە،
ئەخمەققە قىز.
مۈشۈك ئۇخلىسا چۈشەدە
چاشقانى كۆرىدۇ.
مىلتىقسىزغا كېيىك ئۇچرار.
نادانلىق قاراڭغۇلۇقتىن يامان.
دەللىلىك دەسمايىسى يالغانچىلىق.
جاننىڭ چىققىنى ھېچكىم كۆرمەيدۇ.
قىزغانچۇقنىڭ گۆشىنى ئىت يەر.
ئوتنى كىم «پۇ» دېسە شۇنىڭ ساقلى كۆيدۇ.
چاينىماي يېگەن كۆشىمەي ئۆلەر.
تامچا سۇدا تال كۆكرەر.

توپلىغۇچى: ئا. ئى. باھاۋۇدۇن تارىخ

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەھمىتىمىن

ئاپام سۇنداق دېگەن

يېقىندا مەلۇم جايدا مۇنداق مۇھەببەت ھېكايىلىرى يۈز بېرىپتۇ:

تاغلىئات بۇغچاقنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، بىراق، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ تاغلىئات، بۇغچاق قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

—ئاپام بەدىنىگە گۈل چېكىۋالغانلاردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن. مۇشۇكئېسىق تايچاقنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ. بىراق، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ مۇشۇكئېسىق. تايچاق قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

—ئاپام قاراكۆزەينەك تاقىۋالدىغانلاردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن.

مېكىيان ئۆردەكنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، بىراق، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ مېكىيان. ئۆردەك قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

—ئاپام مېكىيان دەپ ئاتىلىدىغانلاردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن. ئۆمۈچۈك جۈمۈلىنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ. بىراق، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ ئۆمۈچۈك. جۈمۈلە قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

—ئاپام ئەتىگەندىن كەچكىچە تورغا چىقۇالدىغانلاردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن.

كۆز بۇرۇننى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، بىراق، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ كۆز. بۇرۇن قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

—ئاپام ئىككى قېيىققا تەڭ دەسەيدىغانلاردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن.

دېگەن. گۈلىف توپ كالتىكى تىكتاك توپنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، بىراق، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ گۈلىف توپ كالتىكى.

تىكتاك توپ قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ: —ئاپام ئىلمەك بۇرۇنلاردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن.

يىلان تاشپاقنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، بىراق مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ يىلان. تاشپاق قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

—ئاپام نامرات بولسغۇ مەيلى، بىراق بىرەر جىلتىگە كىيىۋىد. لىشىمۇ قۇربى يەتمىگەنلەردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن.

ئاپىلىس ئالمنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، بىراق مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ ئاپىلىس. ئالما قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

—ئاپام كىيىمنى ئاسانلا سېلىۋېتىدىغانلاردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن.

چەينەك پىيالىنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، بىراق، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغان ۋاقىتتا قارشىلىققا ئۇچراپتۇ.

بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟—دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ چەينەك. پىيالە قورقۇمسىراپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

—ئاپام ئەتىگەندىن كەچكىچە ئېغىزى يۇمۇلمايدىغانلاردىن ھەزەر ئەيلە دېگەن.

توپلىغۇچى: قەيسەر ئابلىكىم (ئاپتور: ئۈرۈمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئىنستىتۇتى مائارىپ مۇپەتتىش ئىشخانىسىدىن)

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن

2005

سەنئەت ھۈنەرلىك كىشى خاراكتېرى بولماستىن

مۇھەممەد ئاللابەردى ۋە ئۇنىڭ قول ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى توغرىسىدا

لەن سېلىشتۇرۇش بەھاجەت. ئۇ ئەسەرلەر ياراتقۇچىلار - رىدەكلا ساددا، ئەمما تولىمۇ سۆيۈملۈك ھەم ئۇلارنىڭ روھىدەك قىممەتلىك». شۇ كۆركەم قول ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرىغا قارىساق كىشىلەر تەرىپىدىن كېرەككە كەلمەيدۇ، دەپ قاراپ تاشلىۋېتىلگەن ھەر خىل نەرسە - لەر بۇ ھۈنەرۋەنلەرنىڭ قولىغا ئۆتكەندە ئەپچىل، سىپتا، نەپىس كۆرۈنۈشكە كىرىپ، بەلگىلىك ئېستېتىك قىممەت ۋە ئىقتىسادىي قىممەت ياراتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز. ئەنە شۇ قول ھۈنەر ئۇستىلىرىنىڭ بىرى بولغان لوپ ناھىيە دول يېزا دۆڭگازمە كەنتىدىكى مۇھەممەد ئاللابەردى باشلانغۇچتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا گۈزەل سەنئەتكە ئىشتىياق باغلىغان بولسىمۇ، ئائىلە قىيىنچىلىقى تۈپەيلىدىن گۈزەل سەنئەت كەسپىدە ئوقۇش پۇرسىتى نېسىپ بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئائىلىسىدە دېھقانچىلىق

«خەلق مەدەنىيىتى بىر مىللەتنىڭ تەرەققىيات تا - رىخىنىڭ غول ئېقىمى، مىللىي روھىنىڭ تۇۋرۇكى، خەلق قول ھۈنەر بۇيۇملىرى ئەڭ دەسلەپ تۇرمۇش زۆرۈرىدىن يىتىدىن يارىتىلىپ، گۈزەللىك قانۇنىيىتى بويىچە يۈك - سىلىپ، كېيىنچە ئەقلىيەت بىلەن تويۇنغان مىللىي ھا - ياتنىڭ يارىتىشلىق بېزىكىگە ئايلانغان. شىنجاڭدىن ئە - بارەت بۇ سېھىرلىك زېمىندىكى قول ھۈنەر بۇيۇملىرى - نىڭ تۈرى كۆپ، مەنىسى چوڭقۇر، ئۇسلۇبى ئۆزگىچە، رەڭدار بولۇپ، ئۇنىڭدا ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئېستې - تىك ئىستىكلىرى، تۇرمۇش مەنزىرىلىرى، قەدىمىي ۋە يەرلىك مەدەنىيەت ئۇچۇرلىرى جىلۋىلىنىپ تۇرىدۇ. شۇنداقلا يارقىن مىللىيلىك، ساددا، سەمىمىي ھېسسىيات، ئۆزگىچە سېھىرىي كۈچى تەپچىرەپ تۇرىدىغان خەلق قول بۇيۇملىرىنى مودا بولۇۋاتقان دەۋر مەدەنىيىتى بى -

بىلەن شۇغۇللىنىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئەتراپىدىكى دېھقانلارنى، يېزىنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرىنى ئۆزى خالىغان ئۇسلۇبتا سزدى، ناھىيە بازىرىغا چىقىپ، ئۈستىدىن نەققاشچىلىق، سىرچىلىق ھۈنرىنى ئۆگەندى. بىر يىل تەييارلىق قىلىپ ناھىيە بازىرىدا ۋىئۇسكا ئىشلەش، ماي بوياق رەسىم، بېزەكچىلىك، ئېلان، تەش-ۋىقات ئىشلىرى بىر گەۋدىلەشكەن «قەلب قول ھۈ-نەر - سەنئەت بېزەكچىلىك ئورنى» نى قۇرۇپ، سودا-گەر، كارخانىچىلار ئۈچۈن ياخشى بولغان ئېلان سورۇنى ھازىرلاپ بەردى.

1998 - يىلىغا كەلگەندە، ئۇنىڭدا قول ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرىغا بولغان قىزىقىش پەيدا بولۇپ، ھەر خىل بۇيۇملارنى زىننەتلەشنى ئۆگەندى. ئۇنىڭ ئۆز-لۈكىسى ئىزدىنىشى نەتىجىسىدە رويپاچا چىققان گۈل ئۇيۇلغان قاپاقلار، قاپاق ۋە ياغاچتىن ياسالغان تۈرلۈك شەكىلدىكى ئاپتۇۋا، چىلاپچا، رېپەل، لوغقا، ئايغ، جامالار قىممەتلىك تاۋارغا ئايلاندى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشىپ، 2004 - ، 2005 - يىللىق ئۈرۈمچى سودا كېڭەش يىغىنىغا قاتناشتۇرۇلدى. 1 - ۋە

2 - نۆۋەتلىك خوتەن قاشتېشى مەدەنىيەت ساياھەت بايرىمى، 2004 - يىللىق تۇرپان ئۈزۈم بايرىمى، 2004 - يىلى خوتەن ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن دېھقان، چارۋىچىلار يەرلىك مەھسۇلاتلىرى يەرەنكە - سىدە كۆرگەزمىگە قويۇلدى. ئۇ ئىشلىگەن «جانسىز بۇيۇملار» ناملىق كەشتە ئەسىرى خوتەن گۈزەل سەنئەت، خەتتاتلىق، فوتو سۈرەت ئەسەرلىرى توپلىمىغا كىرگۈزۈلدى. قاپاق بۇيۇملار 2004 - يىلى 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك ساياھەت خاتىرە بۇ-يۇملىرىنى لايىھىلەش مۇسابىقىسى ۋە 2005 - يىلى 6 - ئايدا ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تۇنجى قې-تىملىق خەلق قول ھۈنەر بۇيۇملىرى كۆرگەزمىسىدە ئا-دىر - ئايرىم ھالدا كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى باھالاش گۇرۇپپىسىدىكى مۇتەخەسسسلەر تەرىپىدىن سېتىۋېلىندى. دېمەك، ھۈنەرلىك كىشى خار بولمايدۇ. خەلقىمىز بۇنداق ئېسىل ھۈنەر - سەنئەت بۇ-يۇملىرىنى ئەتىۋارلايدۇ، ھۈنەرۋەنلەرگە ئاپىرىن ئوقۇيدۇ. «ھۈنەر قىلسا ئۈنەر!»

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن

ماقالە توپۇل قىلىش توغرىسىدىكى بىلدۈرگۈ

زۇرنىلىمىز نەشر قىلىنىپ بۈگۈنگە قەدەر ئوقۇرمەنلەر، ئاپتورلار ۋە ھەرقايسى ساھەدىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشىپ كەلدى. زۇرنىلىمىزدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مە-دەنىيەت تەتقىقات، ئۆرپ - ئادەت، كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، خەلق ناخشىلىرى، مۇقام، خەلق ئويۇنلىرى، مەشرەپلىرى، قول ھۈنەر - سەنئەت، دىنىي ئېتىقاد... قاتارلىق مەزمۇنلاردا ما-قالە ئېلان قىلىندۇ.

ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، زۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلەر ئۇنۋان باھالاشتا ئېتىراپقا ئېر-د-شىدۇ. شۇڭا ئاپتورلارنىڭ بىز بىلەن يېقىندىن ئالاقە قىلىشنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

ھۆرمەت بىلەن: «مىراس» زۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى

تېلېفون نومۇرى: 4554017 — (0991)

«مىراس» ژۇرنىلىغا مۇشتىرى بولۇڭ

ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن!

«مىراس» ژۇرنىلى «مەملىكەت بويىچە 100 نۇق- تىلىق ژۇرنال»، «مەملىكەتلىك سەرخىل ژۇرناللار سېپىدىكى قوش ئۈنۈم ياراتقان ژۇرنال»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن تۈرىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال»، «شىنجاڭ 2- نۆۋەتلىك مۇنەۋۋەر ئىجتىمائىي پەن ژۇرناللىرى مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن ژۇرنال بولۇپ، سەھىپىلىرىنىڭ رەھىدارلىقى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ قىز- غىن ئالقىشىغا ئېرىشىپ كەلدى. ژۇرنىلىمىزدىكى «ئالىم بولساڭ ئالەم سېنىڭكى» سەھىپىسىدە ھەر خىل تېمە- دىكى نادىر ئىلمىي ماقالىلەر، «ئادەت قېرىماس» سە- ھىپىسىدە خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى گۈزەل ئۆرپ- ئاد- دەتلىرى، «بۇرۇننىڭ بۇرۇنىدا» سەھىپىسىدە ئاتا- بوۋىلىرىمىزنىڭ ئەقىل دۇردانىلىرى جۇلالىنىپ تۇرد- دىغان ھېكايەتلەر، «يىلتىزىز دەرەخ بولماس» سە- ھىپىسىدە خەلقىمىزنىڭ ئوبرازلىق تارىخىي كەچمىشلىرى بىلەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ نەسەپ يىلتىزىنى ئەكس ئەت- تۈرىدىغان ئەپسانە- رىۋايەتلەر، «كۈلكە- جان ئوزۇ- قى» سەھىپىسىدە قىزىقارلىق لەتىپە- يۇمۇرلار، «ئاد- دىڭ كېچىلەر» سەھىپىسىدە ئاشىق- مەشۇقلارنىڭ پاك ئىنسانىي سۆيگۈ مۇھەببىتى كۈيلەنگەن سۆيگۈنامىلەر، «ساقلىقلىق- شاھلىقلىق» سەھىپىسىدە خەلقىمىزنىڭ ئوزۇقلىنىش ئادەتلىرى ۋە سالامەتلىك ھەققىدىكى ھېكمەتلەر، «مىللىتىم ساپ بولسۇن دېسەڭ، ئىشنى ئا- ئىلەڭدىن باشلا» سەھىپىسىدە پەرزەنتلەرنى دانا ۋە

ئەخلاقىي رەنالىاردىن قىلىپ تەربىيەلەش توغرىسىدىكى ئۆگۈت- بىلىملەر، «چەت ئەللىكلەر نەزەرىدىكى ئۆد- غۇرلار» سەھىپىسىدە چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخ مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرى ھەققىدىكى تەتقىقات نە- تىجىلىرى، «دۇنياغا نەزەر» سەھىپىسىدە چەت ئەلنىڭ ئىلغار مەدەنىيەتلىرى تونۇشتۇرۇلىدۇ.

قىسقىسى، «مىراس» ژۇرنىلى ئاۋامغا جاھاننامە، ئالىملارغا بايلىق، ئاشىقلارغا ۋىسال، ئاتا- ئانىلارغا مەسلىھەت، پەرزەنتلەرگە ئىنساپ، قىزلارغا شەرم- ھاياء، يىگىتلەرگە غۇرۇر، بالىلارغا ئەقىل- پاراسەت، ئاغرىقلارغا شىپا، ئاجىزلارغا ئۈمىد بېغىشلايدۇ!

بىز سىزلەرنىڭ ژۇرنىلىمىزنىڭ 2006- يىللىق سانلىرىغا مۇشتىرى بولۇپ، ئەجدادلىرىمىزدىن قالغان تەۋەررۈك مىراسلىرىمىزنى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈپ بې- رىش يولىدا ئىشلەۋاتقان جاپالىق خىزمىتىمىزگە يېقىن- دىن يار- يۆلەكتە بولۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز، ژۇرنىلىمىزنىڭ مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن

نومۇرى 1\1130- CN65

خەلقئارالىق نومۇرى: 3829- ISSN1004

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 60- 58

تېلېفون نومۇرى 4554017- 0991

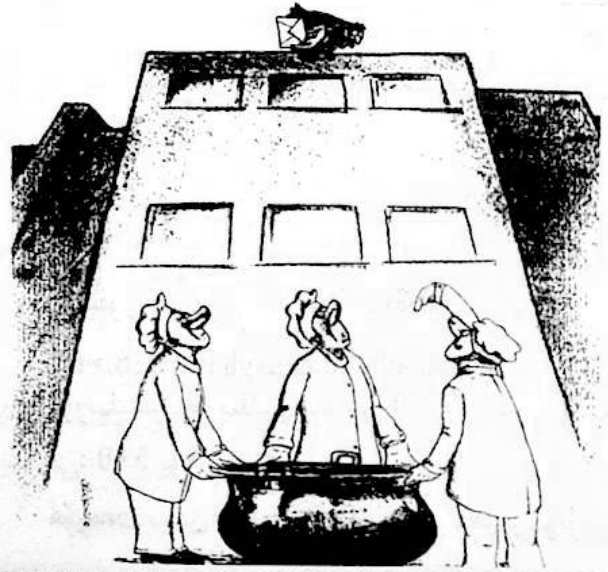
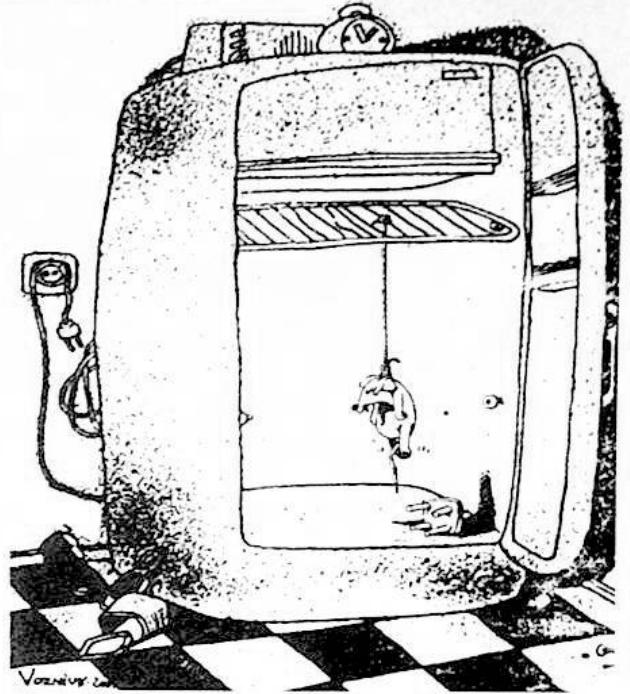
E- mail: miras uyghur@ 126. com

ژۇرنىلىمىزنىڭ يىللىق باھاسى 30.00 يۈەن، يەككە

باھاسى: 5.00 يۈەن

ھۆرمەت بىلەن: «مىراس» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى

20056

بىگ يىزام

كاشته رەسىم « مېۋە - چېۋە »

پولات ئابدۇرېھىم خوجا فوتوسى

美拉斯

مىراس

主管:新疆维吾尔自治区
文学艺术界联合会
编辑:《美拉斯》编辑部
(乌市友好南路22号文联14层)
电话:(0991)4554017
印刷:新疆日报社印务中心
发行:乌鲁木齐邮局
订阅:全国各地邮局
国内统一刊号:CN65—1130/I
国外统一刊号:ISSN1004—3829
代号:58—60
E-mail: mirasuyghur@126.com
邮编:830001 定价:5.00元

باشقۇرغۇچى ئورۇن: ش ئۇ ق ر ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى.
تۈزگۈچى: «مىراس» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى.
«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى باسما ئىشلىرى مەركىزىدە
بېسىلدى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ.
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ.
مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن نومۇرى:

CN65 - 1130 / I

خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1004 - 3829

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 58 - 60

E-mail: mirasuyghur@126.com

باھاسى: 5.00 يۈەن